



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# Søllerød bogen 1990

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

# Søllerødbogen 1990

# Søllerødbogen 1990

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for

Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1990 er sat med Linotype Janson.  
Papiret er Patricia offset papir.  
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDB.  
Sat og trykt hos Poul Kristensen Grafisk Virksomhed, Herning,  
Kongelig Hofleverandør  
Oplag: 1500 ekspl.

Redaktion:  
Niels Peter Stilling  
under medvirken af  
Jens Johansen

ISBN 87-87113-86-4  
ISSN 0085-6339

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen eller blandt Selskabets øvrige publikationsvirksomhed, bedes sendt til Sekretariatet v/Anne-Lise Høck, Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune, Gl. Holtegaard, Attemosevej 170, 2840 Holte. – Tlf. 42 80 01 69, eller til redaktøren museumsinspektør Niels Peter Stilling, Søllerød Museum – Mothsgården, Søllerødvej 25, 2840 Holte – Tlf. 42 80 20 46.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.

Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

## INDHOLD

Ulovligheder og retssager på Søllerødegne i 1700-tallet  
af *Hans Thueslev* 9

Da Søllerød kommune fik moderne skoler  
af *Jens Jobansen* 54

Barndom i Vedbæk i århundredets begyndelse  
af *Karen Mortensen* 65

Omkring mejeriet Kohave  
af *Thea Bergsveinsson* 93

Da vi blev »Øverødder«  
af *Bent Hilbert* 140

Bevaringsbestræbelser i Søllerød kommune  
af *Albert Gehrke* 165

Beretninger fra Museum, Arkiv og Selskab

Søllerød museum 1989  
af *Niels Peter Stilling* 183

Vedbækfundene 1989  
af *Bente Jønsson* 192

Byhistorisk Arkiv 1989  
af *Jens Henrik Tiemroth* 195

Historisk-topografisk Selskab i året 1988  
af *Erik Helmer Pedersen* 200

Selskabets regnskab 1988  
af *Niels Brühl* 208

Selskabets bestyrelse pr. 1/1 1990 210

Forfattere til årbogen 1990 210

# Ulovligheder og retssager på Søllerødegne i 1700-tallet

*Af Hans Thueslev*

I Søllerødbogen 1988 fortæltes i artiklen »Vidnesbyrd fra tingbogen« nogle glimt fra dagliglivet på Søllerødegne omkring år 1700.

I den følgende artikel genoptages beretningerne fra ting- og dom-bøgerne frem til år 1801. Vi får her, som i den tidligere artikel, indblik i såvel dagligdagen som i retssystemet. Først omtales to retssager, som har det til fælles, at de angår udnyttelsen af Mølleåens vand. Den første blev i begyndelsen af 1700-tallet anlagt ved Københavns birks tingsted i Bal-lerup og er gengivet i birkets tingbog med udførlige vidneudsagn. Her stod tvisten mellem ejerne af Stubbe Mølle (Stampen) og jorddykkerne omkring åen i Nærum og Lundtofte. Den anden sag verserede i de sidste år af 1700-tallet først ved Birketinget og derefter ved Højesteret. Op-lysningerne herom har måttet fremskaffes fra birkerettens dombog og fra Højesterets voteringsprotokol. Tvisten i denne sag stod mellem møllebru-gerne ved åen og godsejeren de Coninck på Dronninggård. Derefter omtales i alt otte sager fra birkeretten med det fælles træk, at de angår strafansvar for mere eller mindre alvorlige forseelser. Set under et giver disse sager et indtryk af retstilstanden og strafferetsplejen omkring år 1800. Beretningen om sagernes art og behandling kan også ses som et bidrag til belysning af levevilkår og tænkemåde hos Søllerød sogns da-værende indbyggere.

*To retssager om  
Mølleåens vand*

*Otte strafferetssager*

Reglerne i Christian den Femtes danske lov om møllers opstemning af vandløb til skade for tilstødende agre og enge fandtes i 1690 utilstrækkelige for Mølleåens vedkommende. Samtidig mentes det nødvendigt at regulere det indbyrdes forhold mellem de mange møller ved åen. En kommission blev nedsat. På grundlag af kommissionens betænkning udgik der 10. januar 1691 gennem kancelliet en kongelig befaling til amtmand over Københavns amt, Adam Levin Knuth. Befalingen bestemte bl.a. i post 5, at dæmninger ved Mølleåen ikke måtte ændres uden samtykke fra amtmanden og de berørte mølleejere. I post 6 hed det, at der af hensyn til fremtidige klager over vandstanden i hver sø og dam af ejeren skulle anbringes en stor, spids sten, og derefter skulle der hugges så meget af stenen, at dens øverste kant angav, hvor højt vandet måtte stemmes.<sup>1</sup>

*Stampen, Stubbe  
Mølle 1670-1705*

Stubbe Mølle tilhørte siden 1670 Børnehuset på Christianshavn, der var en slags opdragelses- og tvangsarbejdsanstalt. Møllen var dengang en valke- eller stampemølle. I 1687 solgtes den til Hans Heuser, som tillige ejede Strandmøllen og Frederiksdal Mølle.<sup>2</sup> Han lod mølleværket indrette til manufaktur- og lemølle med sliberi. Som skifteforvalter i Heusers dødsbo lod amtsforvalter Jochum Friederich Rhode i 1705 møllen sætte på auktion. Auktionarius, birkedommer Hans Jensen Riegelsen, opbød den to gange forgæves, inden den på tredje auktion den 25. april blev tilslået kgl. møntguardein Conrad Ludolph som repræsentant for manufakturisterne (fabrikanterne) Anthon Werner og Abraham Lampe på Guldhuset i København for et bud på 2.325 rdl. I auktionsskødet, som efter betaling af budsummen blev udstedt den 13. juli 1705, betegnes møllen som en valke- eller såkaldt stubbemølle, og det oplyses, at en repræsentant for Børnehuset, Niels Reinholtsen Kamp, havde overværet auktionen. Det hedder desuden, at møllen overdrages med de samme rettigheder, som Heuser havde haft, og herom henvises til kongeligt frihedsbrev af 1670 og købebrev og skøde af samme år fra rådmand Balt-



*Dæmningen ved  
Stampen forhøjes*

zer Sechman.<sup>3</sup> Gulldhuset havde sit navn fra en alkymist, som Frederik III havde installeret dér, men brugtes senere til uldmanufaktur. Sandsynligvis var der forretningsmæssig forbindelse mellem Børnehuset, Gulldhuset og Stubbe Mølle.

De nye ejere lod Stubbe Mølle sætte i stand og forhøjede navnlig dæmningen til mølledammen. Herover fremkom der klage til amtmænd Knud Juel, dels fra ejerne af de efterfølgende krudt- og papirmøller ved åen, Rådvad og Strandmøllen, og dels fra bønderne i Nærum og Lundtofte. Amtmanden gav derfor birkedommer Riegelsen og to andre mænd ordre til at sammenkalde parterne og selv indfinde sig på åstederne for at undersøge forholdene. De skulle også besøge de øvrige møller ved strømmen og efterse, om alle poster i den kgl. befaling af 1691 blev efterlevet. Den således tilvejebragte synsforretning viste, at ikke alt var i orden, og at navnlig Stubbe Mølle ikke havde opsat den påbudte spidse kampesten som et opstemningstegn. Amtmanden indsendte derfor den 29. maj 1706 et andragende til kongen om at bemyndige major Hans Hendrich Scheel, amtsforvalter Jochum Friederich Rhode og Peter Svendi på Hjortespring til at give alle mølleejere tilhold under vedbørlig straf om at efterleve befalingen i alle dens poster. Hvis de alligevel ikke selv kunne enes om vandets opstemning, foreslog amtmændene, at de nævnte tre mænd som kommissarier måtte opsætte tegn af sten, hvorefter omløbsrenden ved hver mølle skulle indrettes.<sup>4</sup> Dette andragende blev imødekommet af kancelliet.<sup>5</sup>

*Bønderne stævner  
møllejerne, 1707*

Den for høje opstemning i Stubbe Møllens dam, som havde fået Nærum- og Lundtoftebønderne til at klage over skade på deres enge og tørveskær, blev åbenbart ikke bragt til ophør. Fabrikanterne Werner og Lampe blev derfor indstævnet til at møde på birketinget i Ballerup den 10. oktober 1707. Stævningen var udtaget af to sagsøgere. Den ene var overfører Baltzer Hans von Buchwald på Ørholms Mølle som repræsentant for sine bønder i Lundtofte, og den anden af Nærum-bønderne Hans Pedersen og Laurs Christophersen på egne og deres medbomænds vegne.

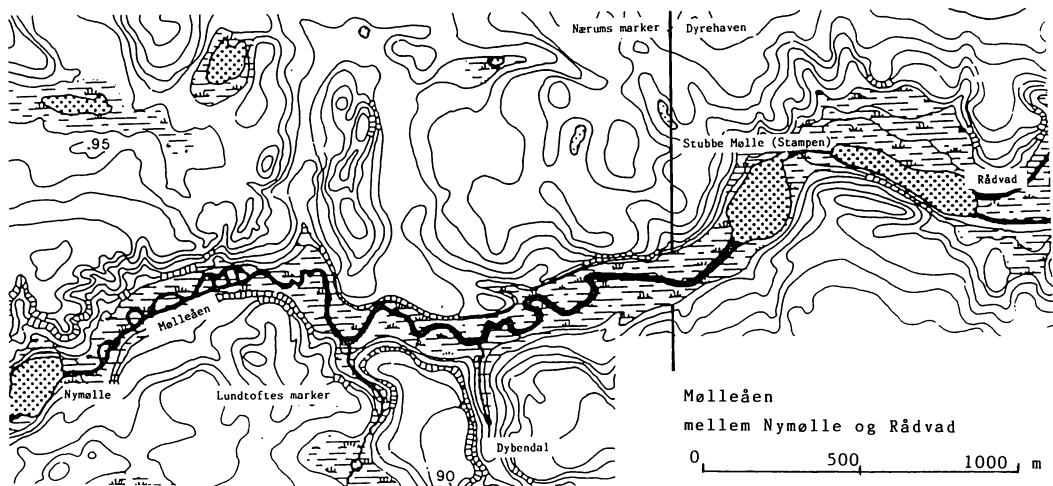
Som vidne afhørtes først husmand Peder Pedersen fra Nærum. Han kunne huske 28 år tilbage og forklarede, at Nærums mænd på den nordre side og Lundtoftes mænd på den søndre side ved Dyrehavens vestre rækværk havde slået hø på det tørre område, lige indtil Werner og Lampe for omtrent halvandet år siden lod Stubbe Møllens dæmning forhøje. Men derefter havde hverken Nærums eller Lundtoftes mænd kunnet slå græs i engene dér eller have nytte af græsgang. Lundtofterne kunne heller ikke mere bruge deres tidligere tørvegrave, der var løbet fulde af vand.

Assessor Scavenius, der var mødt for Werner og Lampe, ønskede oplysning fra vidnet om, hvorvidt åen var mere eller mindre tilgroet end tidligere. Men det kunne han ikke svare på. Han tilføjede, at der efter Heusers tid var opført dæmning på åens sydside, og at vandet, når dammen var fuld, stod højere end overkanten på den ældre nordre dæmning.

Husmand Jens Olsen, også fra Nærum, forklarede derefter, at han kunne huske 29 år tilbage, og at begge byers mænd forhen kunne slå deres enghø lige til åbredden, fordi åvandet kun gik en karl midt op på benene, mens det nu stod halvjerde kvarter op på Dyrehavens rækværk. Det havde han målt både til Mikkelsdag (den 29. september) og den foregående dag. Høslet og græsning var derfor blevet forringet.

Derpå vidnede husmand Jacob Svendsen fra Holte ligesådan om de 26 år, han kunne mindes. Bomand Laurs Andersen fra Holte fortalte som næste vidne, at han for 24 år siden tjente i Nærum, og dengang slog både Nærums og Lundtoftes mænd deres enge helt ud til åbredden og bjærgede høet næsten uden skade. Laurs Jensen fra Farum, der for 23 år siden havde boet et år i Lundtofte by, afgav lignende vidnesbyrd.

Derpå bad Mikkel Jensen og Ole Jensen, begge fra Lundtofte, om at blive taget i forhør. De havde boet i landsbyen i henholdsvis 36 og 28 år. I al den tid havde de set Lundtofte og Nærum byers mænd slå deres enge uden for Dyrehavens rækværk helt til åbredden, indtil dæmningen for Stubbe Møllens dam for halvandet eller to år siden blev forhøjet. Siden havde bønderne ikke kunnet nyde deres høslet eller græsning på disse



Mølleåen og dens enge er her vist på et kurvekort. Kortet viser tilstanden i slutningen af 1800-tallet. De prikkede arealer ved åen er de opstemmede mølledamme. Vandstanden i åen var naturligvis af stor betydning for nabobøndernes udnyttelse af engarealerne langs åen.

steder, og sidste Mikkelssdag havde vidnerne målt vandets højde uden for rækværket til  $3\frac{1}{2}$  kvarter.<sup>6</sup>

Der blev derefter optaget skriftligt tingsvidne. Det må formodes, at de deri indeholdte oplysninger er tilgået de tidligere nævnte synsmænd. De har åbenbart ikke kunnet eller villet gribe ind, for Werner og Lampe blev atter indstævnet til at møde i birkeretten knapt fire år senere den 11. maj 1711 for at svare på en ny klage af samme karakter. Den var indgivet af Hans Matzen og Jens Espersen fra Nærum samt Christen Laursen og Ole Jørgensen fra Lundtofte på samtlige de to byers bomænds vegne. De

*Ny retssag 1711*

ønskede udmeldt fire uvildige mænd til at syne enge og tørvemoser i Nærums Mellemvang og Lundtoftes Dybendalsvang og vurdere den skade, bønderne led og havde lidt på grund af vandets for høje opstemning ved Stubbe Mølle.

*Møllejerne  
forsvarer sig*

Werner var selv mødt sammen med sin og Lampes prokurator Hans Knudsen Sølling og erklærede sig tilfreds med udmeldelse af fire upartiske dannemænd til at syne, granske og forfare, hvad skade der kunne være sket. De gjorde nemlig gældende, at de ikke havde forholdt sig anderledes, end deres skøder og adkomster gav dem adgang til. Dommeren udmeldte derfor som formand for synsmændene Peder Nielsen fra Ordrup. De øvrige synsmænd blev Ole Pedersen og Søren Jacobsen, også fra Ordrup, samt Bent Pedersen fra Buddinge. De skulle bekræfte synsforretningen med deres ed, og begge parter skulle have lejlighed til at overvære den.<sup>7</sup>

Det næste retsmøde fandt sted den 22. juni, hvor både Werner og prokurator Sølling var til stede. Her fremlagde synsmændene deres skriftlige udmeldelse af 11. maj og deres skriftlige synsforretning af dags dato, som de edelig vedstod og bekræftede for retten. Derefter tog prokuratoren fat og stillede dem 11 nøje forberedte spørgsmål. Først spurgte han, om de så vand stå over Lundtofte bys Dybendals enge og tørvemoser, og, da de bekræftede dette, spurgte han, om det var fordi Werner og Lampe havde haft højere vandstand i mølledammen, end deres skøder og adkomster tillod. Hertil måtte synsmændene svare, at de ikke havde kendskab til, hvad der stod i disse gamle adkomstbreve. Søllings næste spørgsmål var derfor, hvordan de da kunne anføre i synsforretningen, at der var sket skade på enge og tørvemoser på grund af for høj opstemning. Synsmændene svarede, at de måtte henholde sig til, hvad de selv havde iagttaget før dæmningens forhøjelse. Så spurgte prokuratoren, om de vidste eller havde set, at vandet i dammen var opstemt højere end tilladt efter adkomstbrevene, og om dette var årsag til skaderne. Svaret gik ud på, at opstemningen var årsag til skaderne både på Nærum og Lundtofte byers enge. Det næste spørgsmål var, hvad tid mændene så, at vandet var op-

*Forsvareren har  
ordet*

stemt for højt. Mændene svarede, at de så det torsdag før pinsedag ved 10 slet om formiddagen.

Sølling vendte sig nu til en anden side af sagen og spurgte, om mændene ved Stubbe Mølle fik forevist en sten, som var gjort til et vandmærke og stod i gården, og om Werner ikke ved denne lejlighed fortalte, at han var villig til at efterkomme en opstillingsanvisning fra øvrigheden eller rettens middel (birkefogden), så snart den fremkom. Dette bekræftede synsmændene. Dernæst spurgte prokuratoren, om mændene ikke også fik forevist et hugget mærke i en egepæl under broen i vandstuen med forklaring om, at dette mærke var sat af oberstløjtnant Scheel, altså en af de tidligere synsmænd, og i sammenhæng hermed spurgte prokuratoren også, om vandet ikke stod nogle tommer neden for mærket. Synsmændene erklærede hertil, at de nok så et hugget mærke i en stolpe, men de mente, at bønderne ikke kunne være tilfredse med dette mærke uden skade på deres enge og tørvemoser. Sølling spurgte videre, om der ikke i forbindelse med besigtigelsen blev bortgravet noget løst sand på den gamle dæmning og sat et vaterpas eller kendetegn ved vandstanden, som ved måling lå 11 tommer under den gamle dæmning. Mændene huskede, at der blev gravet efter det nævnte mål, men vidste ikke, om det var på den gamle dæmning.

På Søllings følgende spørgsmål, om de da ikke så, at der var lagt noget sand på den gamle grund, og at den gamle dæmnings omrids fandtes, da det blev kastet til side, kunne mændene ikke svare andet, end at de ikke kendte noget til den gamle dæmning. De kunne heller ikke besvare næste spørgsmål, om der fandtes anden forhøjelse på den gamle dæmning end det nævnte sand. Prokuratoren spurgte så, om de ikke fik forevist to goldsluser, hvor vandet kunne passere uden at gå gennem mølleværket, og det bekræftede mændene. Endelig spurgte han, om mændene sidste vinter havde set, hvor højt isen lå ved Dyrehavens rækværk, men det havde de ikke.

Sagsøgerne fik nu ordet og gjorde gældende, at det måtte påhvile Wer-

*Bønderne kræver  
beviser*

ner og Lampe at fremlægge deres adkomstdokumenter eller anden kongelig bevilling til bevis for, at de havde lov at stemme vandet højere end før til skade for bøndernes tørvemoser og enge. I mangel af sådant bevis måtte fabrikanterne holde op at gøre skade og godtgøre allerede tilføjet skade. Sølling erklærede til sidst, at han mente det unødvendigt at svare på denne ubegrundede påstand, da hans klienter ikke forlangte andet, end hvad deres skøder og adkomster til møllen gav adgang til. Retsmødet sluttede herefter med, at retten efter begge parters begæring lovede at udstede skriftligt tingsvidne.<sup>8</sup>

*Sagen trækkes i  
langdrag*

I det følgende retsmøde den 14. december var fabrikanterne indstævnet til at høre tingsvidnet af 22. juni oplæse og derefter lide dom for den skade, der var tilføjet bønderne på deres enge og tørvemoser, siden dæmningen ved mølledammen blev forhøjet. Sagsøgerne ønskede sig også tilkendt sagsomkostninger. De indstævnte blev derefter opråbt af dommeren, men var ikke mødt, ej heller nogen på deres vegne. De blev derfor tilsagt på ny med 14 dages varsel, hvorefter sagen ville blive optaget til doms.<sup>9</sup>

Ved sagens genoptagelse den 14. december var prokurator Søllings fuldmægtig Peter Andreasen Langhof mødt for Werner og Lampe og begærede udsættelse til første tingdag efter den tilstundende julefest, og det gik dommeren med til.<sup>10</sup>

*Der søges hjælp hos  
kongen*

Fabrikanterne og deres prokurator var åbenbart klar over, at deres sag ikke stod særlig godt ved birkeretten. Navnlig var de næppe blinde for det uholdbare i, at den i 1691 og 1706 påbudte vandmærkesten endnu i 1711 henlå uopstillet ved møllen, så at det ikke, som det vel var tilsigtet, var muligt for møllegæster, omboende og forbigående at kontrollere den daglige vandstand. Muligt anså de også birkedommeren for bondeven. Disse motiver var antagelig baggrund for, at fabrikanterne havde indsendt ansøgning til kongen, om at to københavnerne, byfoged Eisenberg og prokurator Morten Wesling, måtte blive udnævnt til kommissionsdommere for at påkende deres strid med Nærum- og Lundtoftebønderne. I



Mølleåen mellem Nærum og Stampen fotograferet i foråret 1984. Åløbet er sikkert reguleret siden 1710, men der er stadig store engområder langs åløbet. I dag anvendes de mest til røorskær til stråtage. Foto Jens Johansen.

ansøgningen, som var indsendt til danske kancelli med anbefaling fra amtmand Knud Juel, hed det, at bønderne havde påført fabrikkerne proces for at ruinere møllen, og at de havde ladet optage syn ved fire ukyndige personer. Det begæredes tillige, at vidneførsel måtte finde sted i kommissionen, og at kommissionsdommerne fik bemyndigelse til selv at tage forholdene ved mølledæmningen i øjesyn uden hensyn til det tidligere afholdte syn, dog således at de oprindelig fire synsmænd fik adgang til at overvære den nye synsforretning. Ansøgningen var blevet imødekommet af kancelliet, dog ikke i sin helhed, da det nemlig i bevillingen var

fastslået, at det oprindeligt optagne syn skulle stå ved magt efter lands lov og ret.<sup>11</sup> Denne kongelige befaling fremlagde Sølling nu til oplæsning i birkeretten og fik tilbageleveret med dommerens påtegning. Derefter havde dommeren ikke andet at gøre end at afvise sagen fra birkeretten og henvide den til behandling og påkendelse hos kommissionsdommerne.<sup>12</sup>

Det har ikke været muligt at finde oplyst, hvilken afgørelse disse dommere nåede frem til. Da det først afholdte syn skulle stå ved magt, har kommissionsdommerne ikke kunnet ændre den vurdering af skadernes beløb, som det var pålagt de oprindelige synsmænd at foretage, men som ikke er omtalt i tingbogens retsmødereferater. Derimod har kommissionsdommerne nok skullet tage stilling til, om de gamle adkomstdokumenter på møllen har kunnet have gyldighed trods den senere kongelige befaling af 1691 vedrørende samtlige møller ved åen, og i modsat fald om ulovlig høj opstemning af Stubbe Møllens dam var årsag til forringelsen af bøndernes græsning og tørveskær. Der er også mulighed for, at kommissionsdommerne har kunnet formå parterne til at enes om en afgørelse i mindelighed, eventuelt ved betaling af et beløb en gang for alle til bønderne. Sandsynligheden heraf underbygges ved, at der hverken i rådmand Baltzer Sechmans skøde af 1670, i det såkaldte kgl. frihedsbrev af 1687 eller i Børnehusets skøde af 1687 til Hans Heuser findes andet om opstemningsspørgsmålet, end at møllen frit og ubehindret må bruges til valkeri og farveri.<sup>13</sup> Denne almindeligt holdte bemærkning har næppe kunnet tillægges vægt over for de klare og præcise regler i den kongelige befaling af 10. januar 1691.

Det er også sandsynligt, at de langvarige stridigheder med bønderne har været en medvirkende årsag til, at Werner og Lampe atter afhændede møllen til Børnehuset i 1714.<sup>14</sup>



*De Conincks  
ny kanal*

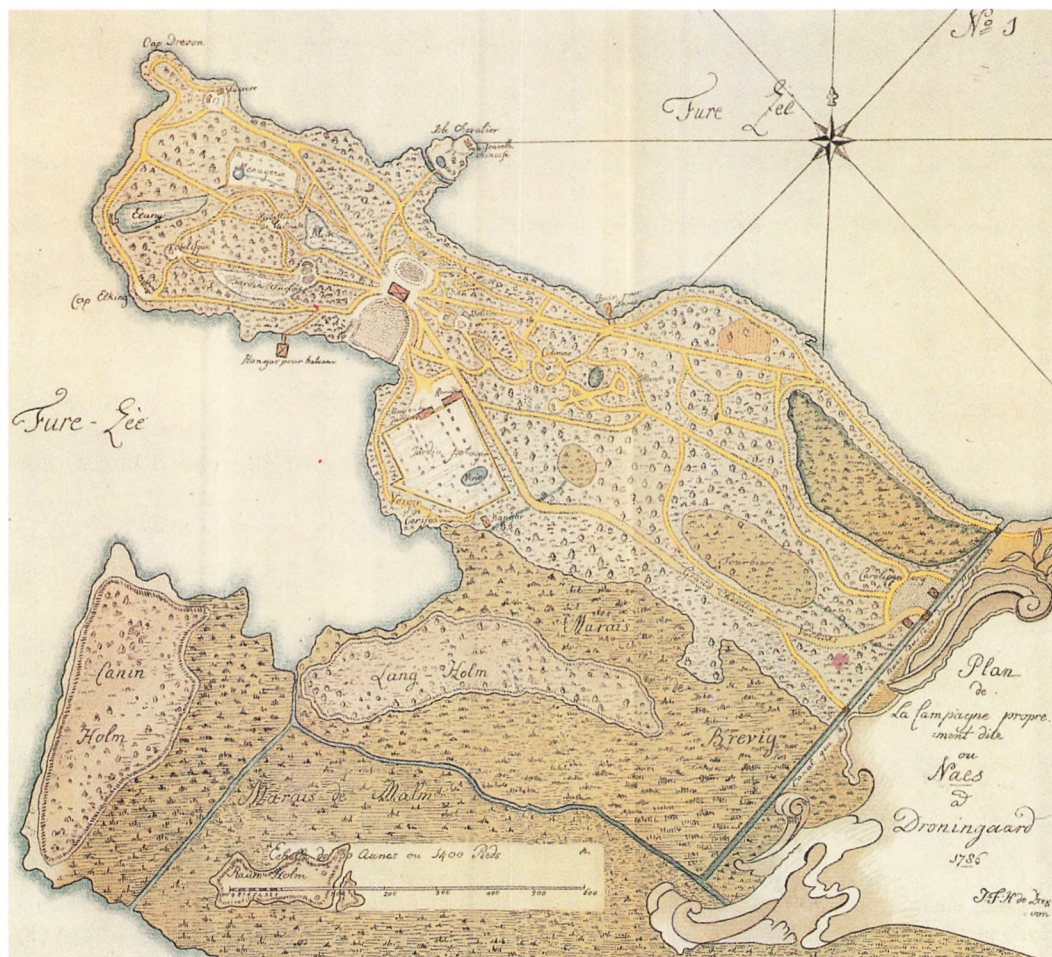
Den rige storkøbmand og reder Frederic de Coninck købte i 1781 Dronninggård gods og lod i de følgende år Næsseslottet ved Furesøens Lille Kalv opføre til sommerbolig for sig selv. Den gamle gårds bygninger lod han omdanne til udelukkende avlsbygninger, og omkring sit nye landsted ude på Næsset lod han anlægge en stor og prægtig park. Hans barndomsven, den hollandske oberst J. F. Henry de Drevon, havde ophold hos ham og var behjælpelig med parkanlægget. Han lod også grave en kanal, der ledte vandet fra Vejlesøs vestlige ende langs Næsset og i et skarpt knæk videre ud i Furesøens Store Kalv ved Brohusene.

Drevon oplyser i sin beskrivelse af Dronninggårds og Næsseslottets herligheder, at kanalen var 18 fod (5,65 m) bred og 5 fod (1,57 m) dyb, og at gravningen heraf havde til hensigt at lette vandets udstømning. Han tilføjer, at store områder derfor var blevet tørre om sommeren og forsynede de Coninck med ypperlige græsgange.<sup>15</sup> Det afvandede område må være den nuværende Vejlemose (Furesøparken), som dengang kaldtes Brevig mose. Kanalen er endnu synlig ud for Dronningestien og ved Brohusene trods omfattende tørvegravning under første og anden verdenskrig og de derved fremkomne småsøer.

*Næssets åer*

Fra arilds tid var et åløb udgået fra et sted tæt ved den nyanlagte kanals begyndelse og var fortsat gennem Brevig og Malmlose syd om Næsset, indtil det udmundede med to afgreninger i Lille Kalv på hver sin side af Langholmen og en i Furesøens hoveddel syd for Kaninholmen. Det er endnu muligt at påvise udmundingerne.

De Coninck var ikke den første, der lod grave en kanal mellem Vejle sø og Furesøen og således greb ind i afstrømningens naturlige forløb. Frederik III's dronning Sofie Amalie, der oprettede godset Dronninggård, lod nemlig straks efter sit køb af jorden fra de tidligere landsbyer Tange og Rude og i forbindelse med opførelsen af sit nye slot med tilhørende avlsgård den første kanal grave tværs over tangen på samme sted, hvor den nuværende sejlbare kanal blev uddybet i 1896.



J. F. H. Devrons kort over Næsset 1786 fra hans beskrivelse af Dronninggård. Syd for Næsset nævnes Kaninholmen, Langholmen og Brevig mose (Marais de Brevig). Den snorlige linie i kortets højre side er kanalen, der afvander Brevig mose i sit løb forbi brohusene (angivet på kortet) ud i Furesøens Store Kalv.



Drevons andet kort over de Conincks godsområde 1786. Vi ser her arealet fra brohusene til Vejlesø og Rude mark. Flere kanaler er angivet på det smukke kort, dels en bugtet/knækket kanal fra Vejlesø mod vest til kanalen fra Brevig mose til Store Kalv, dels nok så interessant, en kanal, der forbinder Vejlesø med Furesø på nøjagtig det sted, hvor Furesøkanalen i dag løber. Sidstnævnte antages ofte først at være anlagt 1895-96, men der havde altså tidligere været en kanal på stedet. Bemærk også det naturlige åløb fra Vejlesø mod Furesø.

*Sofie Amalies kanal,*  
1663

Det gik således til, at en betroet hofffunktionær i juni 1663 på tysk indgav en memorial til dronningen vedrørende hendes tre nordsjællandske godser Dronninggård, Hirschholm og Ebbekøb. Heri bad han bl.a. dronningen tage stilling til et udførligt forslag om i løbet af sommeren at færdiggøre en grøft (Graben) mellem søerne, 50 Rutten (400 m) lang, 12 alen (8 m) bred og 6 kvarter (1 m) dyb, dog med en »blindgrav« midt i på 4 alens (2,66 m) bredde og 3 alens (2 m) dybde. Omkostningerne anslog hofffunktionæren til 300 rdl. hvoraf halvdelen arbejds løn 3 rdl. pr. Rutte. For summens anden halvdel regnede han med at købe følgende materiel til gravningen: 80 spader, 30 jernskovle, 120 trillebøre, 16 tylvter afstivningsbrædder, 10 tylvter fyrrestammer, 600 søm, 10 hakker og 16 kornskovle af træ til at skovle vand ud med. En af daglejerne skulle have lidt ekstra for at passe på materiellet og føre tilsyn med arbejdet.

Dronningen godkendte forslaget med den ændring, at kanalgraverne efter sædvane selv skulle lægge redskaber til, og at dybden ikke måtte overstige  $2\frac{1}{2}$  alen (1,7 m). Kanalen var altså godt 2 m bredere end de Conincks, men knap så dyb.<sup>16</sup> Det lader sig ikke oplyse, hvad formålet med denne første kanal egentlig har været, måske blot at holde omstrejfer og jævne folk på afstand. Et fingerpeg herom findes i næste punkt på hofffunktionærens memorial, hvor han nemlig får dronningens tilslutning til, at den krogede og 100 Rutten (800 m) lange bæk (Flossrønne) mellem Dronninggårds mark og Virums skov skal beholde sit gamle løb, men gøres 10-12 alen (7-9 m) bred, for at ingen skal kunne komme over med den med et bræt eller en stang.<sup>17</sup>

Da de Coninck i 1785 fik sin kanal gravet og samtidig standsede det gamle åløb med en dæmning fra Næsset til Kaningården, glemte eller forsømte han at indhente godkendelse fra ejere og brugere af de ni værker og fabrikker ved Mølleåen. Som det siden viste sig, var sådan godkendelse fornøden efter danske lovs 5-11-6, hvor det hed, at »mand må ej nogen til skade fælde vand fra sit sædvanlige løb, som det af alders tid løbet haver«. I 5-11-7 stod også, at »hvo, som fælder vand af sit sædvanlige løb og rende

*Kanalen 1785*

andre til skade, han skal stævne det til igen inden femten dage og bøde alle ejere tre lod sølv«.

De Coninck har uden tvivl været vidende om den ældre kanals eksistens, også fordi den er tydeligt aftegnet på et landskabskort, som Drevon forfærdigede til ham. Når han ikke synes at have påberåbt sig den som fortilfælde under sagens videre forløb, kan forklaringen være, at den nu var groet helt til og derfor ikke medvirkede til afvanding af Vejlesø. Det er dog også muligt, at man helt havde glemt dens oprindelse og nu antog den for et naturligt vandløb.

*Møllejerne vedtager stævning*

Der har ikke kunnet fremskaffes nøjagtig oplysning om de forhandlinger mellem de Coninck og de samarbejdende mølleejere, som sikkert har fundet sted, inden møllejerne besluttede sig til sagsanlæg. Af præmisserne til Københavns birkerets dom af 30. november 1795 kan det dog ses, at der i 1787, altså to år efter kanalgravningen, blev optaget et skriftligt tingsvidne ved birkeretten om den stedfundne ændring af vandløbet mellem de to søer, og at et mere detaljeret tingsvidne blev fremskaffet mellem august 1792 og januar 1793. Det ses også, at møllejerne i maj 1793 udtog stævning mod de Coninck, og at der altså derefter hengik 2½ år, før dommen faldt.

*Furesøens vand stiger*

I den nye kanal, som nu var ene om afvandingen af Vejlesø, var der bygget to vandfald på 5 og 10 tommer, og disse 15 tommer vand, som altså holdtes tilbage, ville efter erklæring fra ingeniørkaptajn og landinspektør D. A. Recke kunne medføre en stigning på ⅓ tomme (altså ca. 8 mm!) i Furesøen. Endelig var det oplyst, at de Coninck havde anbragt en mølle til at lede vand fra Brevig og Malmmosen til Furesøen.<sup>18</sup>

Under sagens gang var birkedommer Niels Sundbye død og blevet afløst af Hans Jørgen Bang.<sup>19</sup> Den nye dommer fandt, at de Coninck havde handlet i strid med 5-11-6 ved at »fælde« vandet fra sit gamle løb, og ville ikke lægge vægt på, at han havde anlagt en speciel mølle (vagemølle) til at udlede vand fra moserne. Han dømte derfor de Coninck til inden femten dage at fjerne alle hindringer og dæmninger for vandets

*Sagen går til Højesteret*

uhindrede løb. Derimod blev det ikke pålagt ham at tilkaste kanalen, og dommeren ville ikke tilkende møllejerne bod eller erstatning efter 5-11-7, fordi de ikke havde godtgjort at have lidt skade. Da møllejerne hidtil selv havde oprenset det gamle vandløb, forkastede dommeren også deres påstand om, at de Coninck for fremtiden skulle foretage oprensningen. Endelig skulle de Coninck betale sagens omkostninger.<sup>20</sup>

Birkerettens således trufne afgørelse fandt de Coninck utilfredsstillende, og det må antages, at han derfor på ny er trådt i forhandling med møllejerne om en forligsmæssig ordning, hvorefter han kunne slippe med at anbringe en åbning på dæmningen mellem Næsset og Kaningården, for at vandet kunne føres der igennem efter møllernes behov. Møllejerne afviste dette forslag og synes at have fremsat et andet, som de Coninck dog ikke ville akceptere.<sup>21</sup> Han fik formodentlig under forhandlingerne bistand af den samme hof- og stadsretsprokurator Andreas Hyllested, som bagefter var ham behjælpelig med at appellere birkeretsdommen til Højesteret og at få en såkaldt antecipationsbevilling i kancelliet.<sup>22</sup> Denne bevilling betød, at sagens behandling kunne gå forud for andre mindre hastende højesteretssager.

Appelstævningen blev indgivet i februar 1796 og var rettet imod ejerne af de ni møller, nemlig Frederiksdal, Lyngby, Fuglevad, Brede, Ørholm, Nymølle, Stubbe Mølle (Stampen), Rådvad og Strandmøllen. Den gjaldt også landvæsenskommissær og amtsforvalter Jeppe Andreas Bjerg, der optrådte på mølleejernes vegne. Desuden blev birkedommer Bang indstævnet.

*Mølleejernes  
kontrastævning*

Da stævningen var blevet forkyndt for møllejerne, lod de udtage kontrastævning. Heri krævede de ikke blot stadfæstelse af birkedommerens bestemmelse om fjernelse af dæmningen, men forlangte også kanalen sløjftet eller i det mindste de deri anbragte vandfald og kaskader fjernet. Disse påstande begrundede de med, at deres værker og fabrikker i de sidste åringer havde lidt under betydelig vandmangel, som mentes at hidrøre fra de Conincks opdæmning af vandets gamle løb og hans foran-

dringer af vandløbet mellem søerne. Da der gennem de forløbne 12 år var tilføjet dem et betydeligt driftstab, påstod de også dette tab erstattet efter uvildige mænds skøn. Endelig krævede de, at de Coninck på egen bekostning skulle oprense det nu tilgroede åløb.<sup>23</sup>

Inden sagen kom for, blev landinspektør Recke på Bjergs foranledning beordret af Rentekammeret til at foretage opmåling og nivellering af begge søerne og forfærdige et situationskort over dem. Rentekammeret forholdt sig hermed efter en kongelig plakat af 10. november 1791, der indeholdt udførlige regler om fremgangsmåden.<sup>24</sup>

Trods antecipationsbevillingen nåede sagen først til behandling i Højesteret den 4. marts 1797. Her mødte en fremtrædende prokurator, justitsråd Peter Uldall, for de Coninck og gennemgik sagen, hvormed han fortsatte den 8. marts. Derefter påstod han birkeretsdommen tilsidesat og de Coninck frifundet, helst fuldstændigt, eventuelt dog mod, at dæmningen over det gamle vandløb i Malmmosen (her kaldet Maglemosen) blev forsynet med en åbning, som kunne tages i brug, når møllejerne behøvede det.

Generalfiskal (rigsadvokat) Povel Friderich Schibsted var mødt som møllejernes prokurator og påstod sagen afgjort som angivet i kontrastævningen. Dagen efter, den 9. marts voterede 10 højesteretsdommere i sagen. Den først voterende var Poul Christian Stemann. Han gennemgik sagens kendsgerninger og henviste til det fremlagte situationskort. Herunder oplyste han, at en del af Dronninggårds jord lå 1 á 2 tommer lavere end Furesøen og følgelig stod under vand, før kanalen blev gravet. Kanalen var 1000 alen (666 m) kortere end det gamle vandløb. De Coninck havde ment sig berettiget til de foretagne forandringer, fordi de efter hans mening gav mere vand til Furesøen end tidligere. Møllejerne mente sig derimod fornærmede, fordi de ikke var sikre på, at vandet fra Vejlesø og moserne nu kunne komme til Furesøen. Stemann ville fortolke danske lov 5-11-6 således, at hvis der ikke ved den stedfundne ændring af vandudledningen var tilføjet møllejerne skade, måtte den godkendes. Det måtte

være dem ligegyldigt, om vandet løb i Furesøen på det ene eller det andet sted. Dæmningen kunne det ikke pålægges de Coninck at fjerne, når vandet, som han havde tilbudt, fik frit løb igennem den, så snart det krævedes, og heller ikke kanalen, da den ikke hindrede vandets løb. Stemmann ville følgelig blot dømme de Coninck til under mulkt til sognets fattige ved forsinkelse at åbne dæmningen for vandets frie løb, når det skulle bruges af møllerne.

Den næste voterende, Enevold Falsen, havde en lidt afvigende opfattelse af lovbestemmelsen, nemlig at heller ikke uskadelig ændring af vandløb var tilladt uden nedenfor liggende møllebrugerens samtykke. Han mente nok, at Furesøen havde mistet vand på grund af de to vandfald i den nye kanal, og fordi det gamle vandløb trak vand med sig fra moserne. Og han anså det ikke for bevist, at de Conincks vagemølle havde afbødet vandtabet fra moserne. Alligevel ville han ikke påbyde de Coninck at opfylde kanalen, erstatte det lidte driftstab eller blot rense det gamle vandløb, det sidste fordi møllejerne ikke i tide havde nedlagt forbud. Dæmningerne skulle han derimod fjerne. Herefter kunne birkeretsdommen stadfæstes med den tilføjelse, at eventuel mulkt for forsinket fjernelse skulle gå til Søllerød sogns fattige.

De øvrige voterende havde kun få bemærkninger at gøre. Michael Tresschow fremhævede dog, at der ved den kongelige forordning af 25. juli 1797 om skadeligt vands afledning til agres, enges og mosers forbedring var givet adgang til ændringer som de foretagne. Denne forandrede retstilstand kan meget vel have påvirket dommernes stemmeafgivning. To af dem voterede som Stemann, de andre 6 som Falsen. Birkeretsdommen blev herefter stadfæstet med 7 stemmer mod 3. Den eventuelle forsinkelsesmulkt blev tillagt Søllerød sogns fattige, og ingen af parterne skulle betale sagsomkostninger til den anden.<sup>25</sup> Selve dommens tekst kendes ikke.

Det væsentlige var, at de Coninck også ved Højesteret fik lov at beholde sin nye kanal, men skulle fjerne dæmningen fra Næsset til Kaningården.

*Birkeretens dom  
stadfæstes*



Det må man så tro, at han har gjort. På Drevons landskabskort ses dæmningen ikke afsat, og dens beliggenhed giver sig heller ikke til kende i terrænet, som det nu fremtræder. Man må vel kunne gå ud fra, at den har afspærret det gamle åløb inden stedet, hvor det spaltede sig i de tre grene. Den kan have fulgt vejen fra avlsgården til Virum (nu Parcelvej) eller måske ligget lidt vestligere langs den nuværende Baronessesti. Da den førte til Kaningårdens jorder fra Næsset, er det sidste mest sandsynligt.

Vagemøllen, der lige så lidt som dæmningen er vist på Drevons kort, lå rimeligvis nær ved knækket i kanalen og det nuværende rensningsanlæg på Krogholmen. Den krævedes ikke fjernet i dommen, men med dæmnings fjernelse må den have tabt sin betydning og er antagelig derfor nedlagt straks efter. Dæmnings fjernelse betød sikkert også, at de Conincks ypperlige græsgange i Brevig igen blev til mosestrækninger.

#### STRAFFERETSPLEJEN OMKRING ÅR 1800

Midt i 1700-tallet indledtes her i landet en lovgivning, som med en afbrydelse i Struensees regeringsperiode lidt efter lidt ændrede retsplejen i straffesager i inkvisitorisk retning. Det betød, at birke- eller herredsdommeren, der blandt sine opgaver også havde den politimæssige efterforskning af større og mindre forbrydelser, næsten enerådigt ledede sagens gang, mens anklagers og forsvarers roller var stærkt begrænsede. Dommerens væsentligste indsats bestod i at fremkalde tilståelse fra den sigtede og derpå afsige dommen. Han afhørte selv sigtede og vidner og havde skrappe tvangsmidler til sin rådighed. Således kunne han efter reskript af 23. oktober 1796 hensætte sigtede på vand og brød, indtil de bekvemmede sig til at give bestemte svar på stillede spørgsmål. Dog opgav man ingen sinde helt grundsætningen om, at det påhvilede anklageren at bevise sigtedes skyld.<sup>26</sup>

Den omtalte udvikling giver sig naturligvis til kende i det arkivstof, der

### *Kildematerialet*

forefindes i Landsarkivet for Sjælland vedrørende Københavns birk og det herunder hørende Søllerød sogn. Mens der fra den ca. 100 år ældre periode er bevaret tingbøger med udførlige referater af retsmøderne og navnlig de deri stedfundne vidneførsler, gælder det ikke for perioden omkring år 1800. Omvendt er dombøgerne fra den ældre periode gået tabt. De forefindes først for årene efter 1791. I de her gengivne domme henvises der hele tiden til forhørsakter og skriftlige tingsvidner, som ikke mere eksisterer.

Man kan derfor ikke få kendskab til parter og vidners umiddelbare udtalelser, men kun til dommerens og retsskriverens referat heraf i selve dommen.<sup>27</sup> Man må altså beklage savnet af hovedpersonernes egne bemærkninger. Men det opvejes delvis af, at man ikke som tidligere er henvist til at drage mere eller mindre sikre slutninger om sagernes udfald, der nu er nøje gengivet i dombøgerne.

### RØVERI I JÆGERSBORG DYREHAVE

### *Svenske kvinder i skoven*

Ved birkeretten i Ballerup afsagde birkedommer Niels Sundbye den 2. maj 1791 dom i en straffesag, hvorunder arrestanterne Jens Johansen og Ole Svendsen var anklaget for røveri. Jens Johansen havde til en politirapport bekendt, at han den 28. juli året før sammen med Ole Svendsen havde overfaldet to svenske fruentimmer, Hanne Jens Humbles og Anne Hansdatter, kaldet Pedersen, på vejen (i dag Svenskevej!) mellem papirmøllen (Strandmøllen) og krudtmøllen (Stampen) i Jægersborg Dyrehave. Han havde truet den førstnævnte af kvinderne med at stikke sin kniv i hende og således aftvunget hende noget lærred, som hun bar under skørtterne. Desuden havde han overskåret en tværsæk (dobbeltsæk til at tage om halsen), som den anden kvinde bar på, og taget den ene halvdel med sig, indeholdende en hørlærreds skjorte, en halv krave, en liden særk, et par fruentimmerlommer, noget uldgarn og tråd samt en liden pose. Lær-



Flere stednavne ved Råvad vidner om den tætte forbindelse til Sverige, f.eks. »Svenskevej« og her »Svenskedam« ved Fileværket på Mølleåens sydside. Akvarel af tegneren Franz Sedivy (1864-1945), 1887. Originalen hænger på Byhistorisk Arkiv, Gl. Holtegaard.

redets værdi var anslået til 7 rdl. og indholdet af den halve tværsæk til 2 rdl.

### *En tilståelse*

Ole Svendsen havde først prøvet at benægte alt, men senere under politiforhøret, hvor de svenske kvinder havde været til stede, havde han bekræftet, at Jens Johansen havde truet Hanne Jens Humbles med sin kniv, frataget hende lærredet og særken og var løbet bort dermed. Og da Anne Pedersen i hans nærværelse havde beskyldt ham for at have over-

skåret hendes tværsæk og borttaget det halve af den med indhold, havde han vel benægtet dette, men dog vedgået, at han stod stille og så det blive gjort.

*Vidneforklaring i  
Sverige*

Der blev under sagen fremlagt udskrift af Engelholm rådstueprotokol tillige med dansk oversættelse, hvori to andre svenske kvinder forklarede, at de havde været med på turen til Danmark og set de anklagede komme imod de bestjålne. De havde også set Jens Johansen true med kniven og overskære tværsækken. Desuden havde de hørt Hanne Jens Humbles tilbyde Jens Johansen to alen lærred til et par bukser, og mens hun var i færd med at udmåle dette lærred, havde Ole Svendsen grebet fat i den ene ende af det lærred, som hun havde om livet, draget hende til jorden og slæbt hende ned ad bakken, hvorved hendes forklæde blev skident. Derefter var de to vidner af rædsel løbet bort for at søge hjælp, men da de senere kom tilbage, fandt de kun de to bestjålne, som beklagede sig over deres skæbne. To andre vidner, Christian Tude og Anders Larsen Skaaning, havde i politiforhøret forklaret, at de to arrestanter ved den omtalte lejlighed havde været på arbejde i Dyrehaven med deres husbond, Lars Pedersen Skovfoged. Da de svenske kvinder var gået forbi og havde sat sig til at spise, havde han hørt arrestanterne tale om at gå efter dem og tage lærredet fra dem. Da de så var gået og efter et kvarters forløb var kommet tilbage, spurgte han, om de havde fået noget, men de svarede nej, de havde ikke truffet kvinderne. Nogle dage efter havde Jens Johansen alligevel tilstået at have taget noget lærred fra en kvinde og bragt det til strandrideren i Vedbæk.

*Skovarbejdere bliver  
røvere*

Lars Pedersen Skovfoged havde bekræftet de to sidstnævnte vidners forklaring. Og strandtoldbetjent Niels Rørvig havde oplyst, at Jens Johansen dagen efter lærredstyveriet havde leveret ham omtrent 30 alen lærred i tre stykker og forklaret, at det var frataget nogle svenske fruentimmer. Lærredet, som var forsynet med toldsegl, blev fremlagt i retten, hvor det viste sig at bestå af 26 alen blårlærred foruden 4 alen og 3 tommer hørlærred, der under ed blev vurderet til 4 rdl. 4 mk. 14 sk. Samtidig blev to

*Hovedmanden  
fortryder*

*Han fik dog syet  
en kappe*

fremlagte poser, hvoraf den ene så ud til at være fraskåret et andet stykke, vurderet til 4 sk.

Efter de bestjålnes forklaring manglede herefter 6 alen hampelærred og omtrent 4 alen hørlærred til en samlet værdi af 1 rdl. 5 mk. Dette kunne efter dommerens mening stemme med en oplysning fra to andre vidner, Thorsvig og Anders Pedersen Skræder, om, at Jens Johansen havde ladet sy en hørlærreds-kappe af lærred, som han dog påstod at have købt i København.

Dommeren fandt også sigtelsen bestyrket ved, at de bestjålne vidnefast straks var gået til krudtmøllen i Dyrehaven og havde fortalt om den overlast, der var tilføjet dem.

*Smuglergods?*

Begge arrestanter havde tilmed i retten erkendt, at det dér fremlagte lærred og posen var det samme, som de havde frataget de svenske kvinder. Men i forhøret havde de foregivet, at deres husbond, skovfogden skulle have beordret dem til at tage lærredet fra kvinderne. Dette havde skovfogden dog benægtet, og dommeren ville derfor ikke tage det for gode varer. Deres påstand om at have leveret lærredet videre til strandrideren samme dag, som de havde taget det, anså dommeren ligeledes for urigtig, da student Thorup under ed havde forklaret, at det først blev afleveret dagen efter. Endelig forkastede dommeren arrestanternes påstand om, at de havde taget lærredet til sig som kontrabandeverer. For havde det været tilfældet, havde de ikke haft nødig at lægge dølgsmål derpå hos deres husbond og medtjenere.

*En mild dom*

Anklageren havde i sit indlæg påstået begge arrestanter dømt efter danske lov 6-15-1 om ran (åbenlyst tyveri eller røveri) til tvangsarbejde på livstid. Dommeren ville dog tage hensyn til, at de havde leveret hovedparten af det stjalne til toldbetjenten. Han ville også tage i betragtning, at de kun var 20 og 21 år gamle, at der efter fremlagte attester ellers intet uanstændigt var bekendt om dem, og at de allerede havde udstået en langvarig arrest, som delvis skyldtes fremskaffelsen af det svenske tingsvidne. Sammen med otte dertil indkaldte domsmænd traf han herefter

den betydeligt lempeligere afgørelse, at de hver for sig skulle arbejde i Københavns forbedringshus i fire måneder. Desuden skulle de erstatte kvinderne det manglende lærred og de ting, der havde været i tværsækken, med 2 rdl. 5 mk. samt betale sagens omkostninger og godtgøre udgifterne til deres underhold i arresten.<sup>28</sup>

#### MEDVIRKEN TIL FORSØG PÅ DESERTERING

Inden maj måned 1791 var omme, kom en sag til behandling ved birkeretten, som klart illustrerer, at man dengang som nu efter danske retsregler ikke blot straffede den fuldbyrdede forseelse, men også forsøget, medhjælpen og endog medhjælp til forsøg.

Den anklagede var arrestanten Lars Wilbeck, som synes at have været tjenestekarl eller arbejder på Strandmøllen.<sup>29</sup> Han havde i et politiforhør indrømmet at have tilbudt husar Mentzel af kammerjunker, grev Bernstorffs eskadron på Jægersborg at befordre ham over til Sverige. Desuden havde han indrømmet, at da en korporal Lind af samme eskadron på skrømt havde anmodet ham om at blive sat over Sundet sammen med Mentzel, havde han svaret denne provokatør, at det vel ikke kunne gøres straks, men når nogle svenske både, som han ventede, ankom hertil, ville han sørge for, at begge kunne komme med tilbage, og at de i mellemtiden kunne opholde sig hos kammageren på Rådvals fabrik, som vidste besked.

*En båd til Sverige*

Mentzel havde til et krigsretsforhør afgivet samme forklaring, og bekendelsen understøttedes af vidneforklaringer til et af birkeretten optaget tingsvidne. Det første vidne, smedemester Mittag, hos hvem Mentzel havde arbejdet, antagelig på Rådvaldfabrikken, havde hørt ham sige, at Wilbeck havde tilbudt at få ham bragt gratis til Sverige, når han ville. Det andet vidne var korporal Lind, der på Strandmøllen sammen med Mentzel havde talt med Wilbeck om at blive sat over til Sverige. Da lød svaret, at det måtte vente, til de svenske både ankom, og at de begge indtil da kunne opholde sig i skoven eller hos kammageren. Det tredje vidne,



Strandmøllen, som den blev oplevet af en amatør-maler på Lars Wilbecks tid. Akvarel fra omkring 1790 af Jean Francois de Jonquieres. Det var vel en stor robåd som den, vi ser foran møllen, at Lars agtede at fragte desertørerne til Sverige i.

fuldmægtig Klohr på Strandmøllen, havde hørt arrestanten tilbyde at ville hjælpe en samtidig tilstedeværende smedsvend fra Rådvad over til Sverige, og denne smedsvend blev betegnet som husar.

### *Tilståelsen*

Den arresterede Wilbeck havde i tingsvidnesbyrdet bekræftet sin tilståelse fra politiforhøret. I forhøret havde han dog foregivet, at han gav Mentzel tilbudet, fordi denne var syg og ikke mere kunne få arbejde på

fabrikken, lige som Mentzel mente at kunne få afsked fra militærtjenesten på grund af sin sygdom. Desuden havde han til tingsvidnet gjort gældende, at hans tilbud til Mentzel var betinget af fripas fra tjenesten. Disse indvendinger fandt dommeren ikke bestyrket af andre omstændigheder. Og han lagde vægt på, at Wilbeck ikke i sin tilståelse havde postuleret noget krav fra sin side om fripas over for Mentzel eller Lind, da han lovede at få dem sat over Sundet senere.

Anklageren havde nedlagt påstand om straf for medvirken til desertering i henhold til en forordning af 1740, og forsvareren havde gjort nogle ikke nærmere beskrevne indvendinger imod tilståelsen. Birkedommer Sundbye kom derefter til det resultat, at skønt deserteringen ikke blev til noget, havde Wilbeck gjort sig strafskyldig dels ved uanmodet at tilbyde Mentzel, som han vidste var husar, befordring til Sverige, og dels ved at give både ham og Lind håb om at blive overført, når svenske både ankom. Straffen blev i henhold til den omtalte forordning fastsat til en måneds fæstningsarbejde i jern ved Københavns fæstning. Den dømte skulle også betale omkostningerne ved sit underhold i arresten.<sup>30</sup>

*En måned i jern*

#### GENTAGELSESTRAF FOR HOR

Dombogen viser, at kvinden Trine Erichsdatter i juni 1791 blev dømt ved birkeretten under følgende omstændigheder. Retten havde i 1788 fundet hende skyldig i hor i hendes ægtestand, og nu havde sognepræsten i Søllerød på ny anmeldt hende for samme forbrydelse. Over for retten havde hun selv erkendt, at hun atter havde avlet et barn med rytter og enkemand Johan Mathias Røhr. Til sin undskyldning havde hun anført, at hendes ægtemand Jens Svendsen, som arbejdede på Guldhusets fabrik, antagelig Stampen, allerede for fem år siden ganske havde forladt hende uden at bekymre sig om hende og deres sammen avlede børn. Da hun tilmed var meget fattig, håbede hun derfor at blive lempeligt straffet.

*Forbrydelsen*

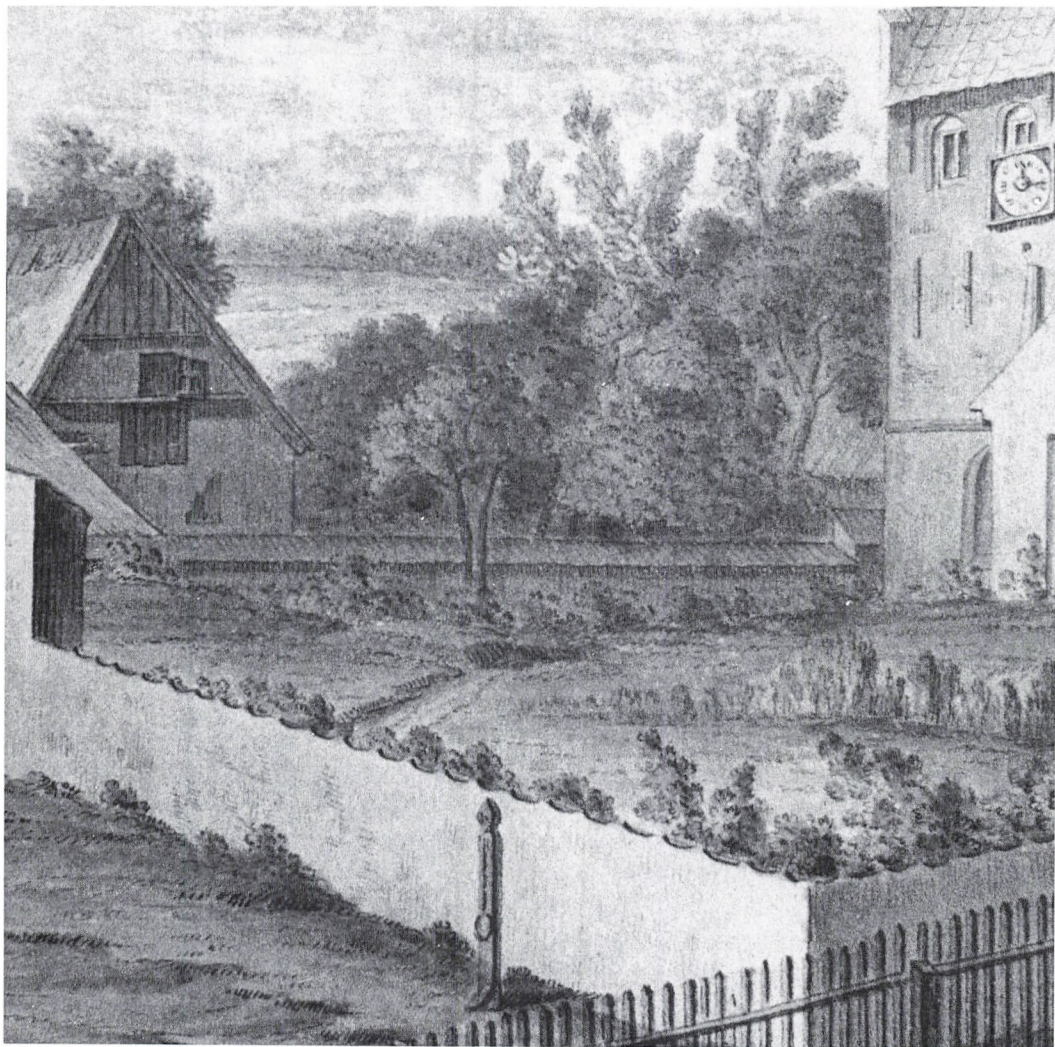


Personens Alder	Personens fulde Navn og om han eller hun er gift	Personens fulde Navn og om han eller hun er gift	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder
	Personens fulde Navn og om han eller hun er gift	Personens fulde Navn og om han eller hun er gift	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder	Personens Alder
17	Margrethe Erichsdatter	Wakvænner	28	28	28	28	28
	Inger Jensdatter	Jensens Wakvænner	5	5	5	5	5
	Kirstine Erichsdatter	Erichsens Wakvænner	7	7	7	7	7
17	Christoffer Jensen	Wakvænner	75	75	75	75	75
	Berthe Christoffersen	Christoffersen	80	80	80	80	80
	Johanne Christoffersen	Christoffersen	12	12	12	12	12
15	Margrethe Erichsdatter	Jensens Wakvænner	56	56	56	56	56
	Christine Erichsdatter	Erichsens Wakvænner	70	70	70	70	70
	Maria Christoffersen	Christoffersen	50	50	50	50	50
16	Christoffer Jensen	Wakvænner	35	35	35	35	35
	Maria Christoffersen	Christoffersen	29	29	29	29	29
	Benedict Christoffersen	Christoffersen	4	4	4	4	4

Udsnit af de originale folketællingslister fra Søllerød sogn 1787. Ved familie nr. 15 i Øverød står her anført Margrethe Erichsdatter, 28 år gammel gift kone, der »Sælger Brød«. Nedenunder hendes børn: den 5-årige Inger Jensdatter og den 2-årige Kirstine Olsdatter, om hvem skriveren (=præsten) oplyser, at hun er »avlet uden for Ægteskab«, og at faderen i øvrigt hedder Ole.

### Dommen

Dommeren var dog af den opfattelse, at de påberåbte undskyldninger ikke kunne komme i betragtning til formildelse af den straf, som loven dikterede for den begåede forbrydelse. Følgelig gik dommen ud på, at Trine Erichsdatter for anden gang at have bedrevet hor i sit ægteskab i henhold til danske lovs 6-13-1 og 24 samt forordning af 6. december 1743 skulle svare dobbelte lejemålsbøder med 12 rdl. til kongens kasse. Desuden skulle hun, som det hed, »straffes på hendes gods og penge efter hendes yderste formue så og efter forordning af 8. juni 1764 stå åbenbare skriftemål og sættes otte dage på vand og brød«, hvorefter hun straks



Detalje fra nyervevret akvarel på Søllerød Museum/ Byhistorisk Arkiv: Søllerød kirke i slutningen af 1700-tallet. I centrum af udsnippet står tortur- og straffeinstrumentet »kagen« foran kirkegårdsmuren. Her kunne misdæderen iført halsjeren aflægge offentlig tilståelse om sin brøde til de gode sognebørn på vej til kirke. Husgavlen t.v. er fra det gamle fattighus, der lå ved kirkegårdsmurens vestside.

78 og 79. Steder: 1. og 2. Afdeling. 3. og 4. Afdeling.	Personernes fulde Navne i enhver Familie.	Sted ender Person er i Familien.	Personens Alder, det læsbekendtes Stilling eller Uddannels.	Maat eller Guld, og hvor ofte de bære varer i Ægteskabet eller Udsælf.	Personens Titel, Embede, Forretning, Haandværk, Kærligheds, eller hvad de leve af.	Summa saa folketallet i hver 1/2 og 1/2.
1. Familie	Johan Matthias Rør	Johannes	59	2 Bøh/2d	Plagte	
	Katrine Margarethe	Katrine	41.	2 Bøh/2d.		
	Oluf Erichsen	Oluf	16.		Ugift	
	Ulrik Rasmussen	Ulrik	2			
2. Familie	Johannes Rasmussen	Johannes	28.	1 Bøh/2d	Ugift	
	Oluf Erichsen	Oluf	24.	1 Bøh/2d		
	Anders	Anders	1.			
	Mads Rasmussen	Mads	48.	2 Bøh/2d	Ugift	
3. Familie	Ulrik Rasmussen	Ulrik	56.	1 Bøh/2d	Ugift	
	Oluf Erichsen	Oluf	57.	1 Bøh/2d.		
4. Familie	Oluf Rasmussen	Oluf	26.	1 Bøh/2d	Ugift	
	Ulrik Rasmussen	Ulrik	21.	1 Bøh/2d.		

Folketællingslisten 14 år senere, 1801. Vi er stadig i Øverød. Øverst på listen anføres Johan Matthias Rørs, 59 år gammel slagter. Han er i sit 2. ægteskab med den nu 41-årige Katrine Margrethe. To børn (af lidt uvis herkomst, i hvert fald ifølge skriveren) hører til husstanden.

skulle udvises af landet.<sup>31</sup> Noget tyder på, at hun efter ansøgning til kancelliet har opnået skilsmisse fra den bortrømte ægtemand samt benådning for en så umenneskelig behandling.

I Folketællingerne for Søllerød Sogn 1787 og 1801 kan vi nemlig følge rytter Røhr og Trine Erichsdatters skæbne.<sup>32</sup> I 1787 boede de dør om dør i Øverøds tætliggende huse: Den 43-årige enkemand med sin 7-årige datter Pauline, den 27 år gamle brødsælgerske med sin ægtefødte Inger Jensdatter på 5 år og et spædbarn, som sognets omhyggelige præst og

ansvarlige for folketællingen ikke har undladt at anføre som »avlet uden for ægteskab« lige under den rubrik, hvor han har fastslået, at moderen var gift. Den forladte kone flyttede senere ind hos enkemanden. Folketællingen 1801 fortæller om den lille familie i Øverød. Den 60-årige Johan Mathias er blevet slagter og gift med den 18 år yngre (Ka)Trine Margrethe Erichsdatter. Hendes datter fra første sidespring bor endnu hjemme, mens vi lidt længere nede ad landsbygaden i Øverød muligvis finder frugten af Røhrs og Trines forbindelse i 1791, pigen Juliane Røhrs, der som »antaget barn« bor hos enken Hedvig Kysted.

### *Horen fra Øverød*

De oplysninger man ovenfor kan læse ud af folketællingernes ellers så tørre oplysninger om »horen fra Øverød« viser, hvor langt man kan komme i de små socialhistoriske glimt fra forgangne tider, når man sammenholder forskellige kildegrupper.<sup>33</sup>

### ULOVLIG PASSAGE AF DYREHAVEHEGNET

I 1792 udtog amtsforvalter Nørager stævning ved birkeretten imod syv personer under et, nemlig husmand Christen Christophersens kone Karen Bendsdatter, gårdmand Lars Olsen, hans to tjenestekarle Peder Mortensen og Rasmus Pedersen, husmændene Jens Olsen og Peder Larsen, alle af Nærum, samt husmændene Søren Jørgensen, Peder Olsen Schaaning og Christen Normann, alle af Holte. Alle anklagedes de for, at de efter egen tilståelse i et fremlagt tingsvidne var gået eller kommet gennem rækværket omkring Jægersborg Dyrehave på en sådan måde, at nogle stager havde måttet tages ud af rækværket. Flere af de indstævnte havde foregivet, at der i forvejen var åbninger, men de havde ikke kunnet bevise det. Peder Olsen Schaaning havde påstået, at han, da han en tidlig morgen skulle til Strandmøllen, ikke havde kunnet komme gennem porten, fordi skovfogden endnu ikke var stået op, og at han derfor havde måttet springe over rækværket. To vidner, skovfoged Jens Pedersen og tjenestekarl Jør-

### *Et hul i hegnet*



Udsnit af Fr. Chr. Kiærskous (1805-1891) maleri fra Rundforbi, 1834. Vi ser mod hegnet i Dyrehavens nordlige del med Aggershviles marker i baggrunden. Dyrehavehegnet består af egestolper og egeløsholter, i hvilke der er flettet kæppe af enebær. De flettede enebærkæppe genfindes endnu i mange af Dyrehavens hegn. Kvinden i forgrunden har formodentlig fået lov til at samle brænde i den kongelige skov.

*Skovindbegningen  
skal respekteres*

gen Hansen havde under ed forklaret, at alle de indstævnte selv gjorde åbninger, da de gik gennem rækværket, dog undtagen husmand Christophersens kone, som var i åbningen, da vidnerne så hende. Dommeren fandt herefter at måtte tilsidesætte de anklagedes indvendinger.

Dommeren så iøvrigt således på sagen, at Dyrehaven var indhegnet med rækværk for at frede den, og at der var indrettet porte til passage for dem, der havde lovligt ærinde. Den indgang eller udgang, som de indstævnte egenrådigt havde skaffet sig ved at udtage rafter af rækværket, måtte følgelig anses for ulovlig, selv om rafterne straks efter gennemgangen var blevet sat ind igen. Da det dog ikke var bevist, at der var tilføjet rækværket skade, og da en af skovfogden omtalt gangsti til rækværket kunne have givet anledning til passagen, ville dommeren ikke godkende anklagerens påstand om straf efter plakaten af 15. marts 1784, det vil sige en mulkt på 10 rdl. Han fandt derimod, at de indstævnte måtte idømmes en såkaldt arbitrær (vilkårlig) mulkt for deres forseelse.

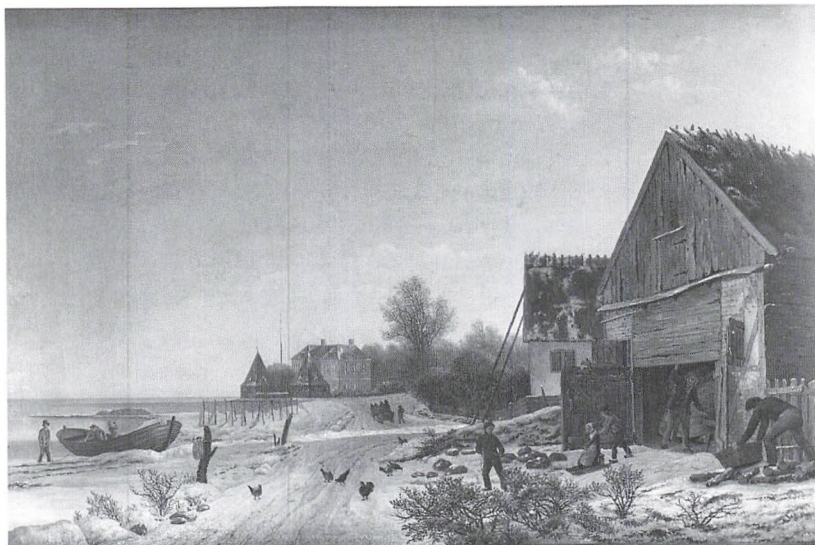
Ved dommen fastsattes mulkten for hver enkelt af de anklagede til 1 rdl., der skulle tilfalde Søllerød sogns fattige. De, der ikke kunne betale mulkten, skulle afsone den med arbejde ved forstvæsenet efter den omtalte plakat.<sup>34</sup>

#### LØSGÆNGERI

En måneds tid efter den ovennævnte dom skulle birkedommeren tage stilling til en anklage, der efter afholdt politiforhør var rejst imod arrestanten Jens Pedersen. Det fremgik af arrestantens forklaringer over for politiet og ved retten, at han året før var deserteret her til landet fra Skåne og havde fået arbejde, først hos inspektør Michelsen i Taarbæk og siden nytår hos gårdmand Ole Jensen i Trørød.

Den 11. marts 1792, som var en søndag, havde han fået tilladelse af sin husbond til at låne hans økse og gå ud for at hugge sig en slagel (stok eller knippel) i skoven. Hans virkelige hensigt var dog at prøve isen på Sundet

*Kan isen bære?*



Vedbæk ved vintertide, malet af Johan Stroe (1805-1865), 1838. Fiskerhusene i forgrunden lå ved Trørødvejens udmunding i Strandvejen. I baggrunden det gamle lyststed Alexandria, der i 1811 blev ombygget til toldsted med de store kampestenspakhuse foran. Det tiltagende smugleri ved Vedbækkysten førte allerede i 1700-tallet til, at der blev oprettet et kystbefalingsmandsembede i Vedbæk. Da toldstedet blev oprettet indgik strandriderne og tolderne i et nært samarbejde. Vedbæk var således næppe det sted, man lettest kunne slippe uset til Sverige fra.

med den lånte økse for at se, hvor tyk og solid den var. Da isen bar godt nok, ville han gå over Sundet til sin broder på Kullen for at hente nogle klæder, som han havde brug for. Men han nåede ikke længere end til Vedbæk, hvor han blev anholdt af de der posterede isvagter og bagefter sat i arrest i København.

*En frikendelse*

Ole Jensen havde som vidne forklaret, at han ganske rigtigt havde lånt arrestanten sin økse, som nu var taget i bevaring på politikammeret, og hans eneste krav gik ud på at få øksen tilbage. Under disse forhold mente dommeren ikke, at der var tale om løsgængeri. Arrestantens eneste forseelse var herefter, at han ville være taget til Skåne uden sin husbonds tilladelse, og denne forseelse ansås for afsonet med den udstandne arrest. Jens Pedersen frikendtes så for anklagerens tiltale, men skulle betale omkostningerne til sin forplejning i arresten.<sup>35</sup>

#### BRANDSTIFTELSE

*En tjenestepiges  
natlige gerninger*

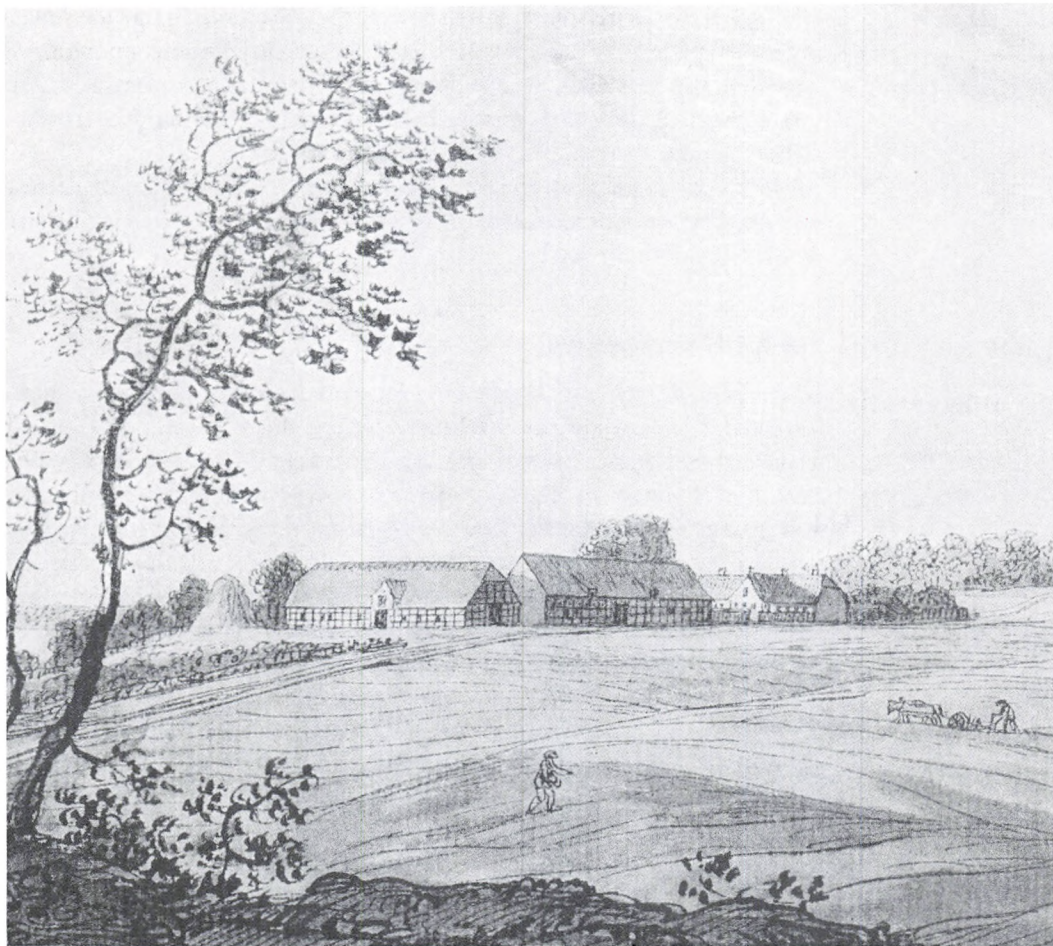
*Er par berrebukser  
lappes*

Kort før jul 1792 faldt der dom ved birkeretten over Johanne Pedersdatter, der sad arresteret som mistænkt for en ildebrand på Dronninggård. Det var ved politiforhør og tingsvidne oplyst, at der kl. 12-1 natten mellem den 26. og 27. oktober var opstået ild på Dronninggård i en bageri-bygning, som nedbrændte. Johanne Pedersdatter, som vistnok stammede fra Skåne, tjente på gården, og flere vidner havde omtrent kl. 10 slet set hende på en utilladelig måde løbe ud gennem vinduet i det kammer, hvor hun sammen med nogle medtjenere havde sit natteleje. Hun havde en kæreste, der også tjente på Dronninggård, og vidnerne havde set hende vende tilbage til kammeret med kærestens bukser, som hun havde lappet dér. Hun var bagefter atter krøbet ud af vinduet, og vidnerne havde ikke set hende igen, førend hun efter ildens opståen havde gjort anskrig og advaret kvinden Anna Wolhardt, som lå og sov i bagerhuset.

Nogle af gårdens karle havde som vidner forklaret, at Johanne Pedersdatter også havde kaldt ad dem, og at hun uden at angive nogen grund havde bedt dem tie med ildebranden for deres husbond. To af karlene havde dog til tingsvidnet svækket deres udsagn ved at sige, at de ikke med fuldkommen sikkerhed ville hævde, at det var hende, der kom med den omtalte anmodning.

Dommeren indtog det standpunkt, at Johanne ved sin optræden om





Udsnit af Erik Pauelsens tegning fra Drevons beskrivelse af Dronninggård 1786. Vi ser mod det oprindelige Dronninggård, der blev omdannet til avlsgård, da Næsseslottet blev opført. Formodentlig lå bageriet i tilknytning til avlsgården, hvor de Coninck lod indrette et mønsterlandbrug.

natten selv havde pådraget sig mistanke for brandstiftelse. Det talte heller ikke til hendes fordel, at hun stod over for at skulle kvitte sin tjeneste. Hun kunne derfor takke sig selv for sin arrestation. Men da hun dog ikke under sagen havde kunnet overbevises om forsætlig eller bare ved skødesløshed at være årsag til den opkomne ildebrand, fandt dommeren ikke at kunne efterkomme anklagerens påstand om straf. Han lod derfor hendes uforsigtige optræden være afgjort med den udstandne arrest og frikendte hende for videre tiltale.<sup>36</sup>

#### ULOVLIG BRÆNDESAMLING

Den 1. september 1800 afsagde birkeretten dom over otte personer, som prokurator Langballe efter oberforstmesterens ordre havde indstævnet til at lide straf som skovforbrydere i henhold til skovforordning af 18. april 1781. Det drejede sig om syv børn og en tjenestekarl, der i den kolde februar år 1800 var blevet anholdt af skovløber Thomas Christensen i Vedbæk skov med brænde, som de havde samlet sig og trods anholdelsen var gået bort med. Prokuratoren havde nedlagt påstand om, at børnene skulle idømmes en passende legemsstraf og betale det borttagne brændes værdi samt sagsomkostninger, og at tjenestekarlen skulle dømmes til at betale den af ham borttagne byring (dragt) brændes værdi med 12 sk. foruden 24 sk. i bøde, i alt 2 mk. 4 sk. Børnenes forældre havde prokuratoren også krævet dømt til hver især at betale 2 mk. 4 sk. i værdi og bøde for borttaget brænde. Endelig var der afkrævet tjenestekarlen og forældrene betaling efter regning for optaget forhør, øvrige sagsomkostninger og salær til prokuratoren, i alt 13 rdl. 2 mk. 12 sk.

Det kunne af forhørsudskriften og øvrige dokumenter ses, at to af børnene havde hentet brænde efter forældrenes ordre, og at tjenestekarlen havde handlet efter sin husbonds ordre. Pigen Juliane havde i forhøret nægtet at have borttaget sin byring brænde, efter at hun var blevet anholdt af skovfogedkonen.



Vedbækbørn malet af Eckersberg-eleven Johan Wilhelm Gertner (1818-1871), 1838. At det ikke var helt så idyllisk og uforpligtende for børnene i Vedbæk, som Gertner fremstiller det, er retssagen om børnenes brændetyveri et godt vidnesbyrd om.

### *Forældrene får bøde*

Dommeren nåede frem til, at alle børnene, også Juliane, efter skovforordningens regler måtte idømmes en passende legemsstraf. Tjenestekarlen skulle som brændeværddi og bøde betale 2 mk. 4 sk. Husbonden, der havde givet sin tjenestekarl, og forældrene, der havde givet deres børn ordre til at hente brænde, skulle også hver for sig af med 2 mk. 4 sk. De forældre, der ikke havde givet deres børn nogen ordre, skulle hver svare 12 sk. i brændeværddi, dog ikke Julianes mor, der ikke havde modtaget noget

brænde. Tjenestekarlens husbond, der var fisker, og de ordregivende forældre skulle tillige med tjenestekarlen hver især deltage i sagsomkostninger og prokurator Langballes salær med 3 rdl. 4 mk. 16  $\frac{1}{2}$  sk.

Endelig fastsatte dommeren de syv Vedbækbørns passende legemsstraf til »hensættelse på vand og brød i amtets arresthus Blåtårn i 12 timer at regne fra om morgenen kl. 8 til samme dags aften kl. 8«. <sup>37</sup>

#### MÆLKETYVERI I DYREHAVEN

Sidst på året 1801 forefaldt der så mange sager ved birkeretten, at det blev nødvendigt at supplere den normale ugentlige retsdag mandag med tirsdagen den 22. december. Her pådømtes en sag, der af amtsforvalter Andersen som anklager var anlagt mod arrestantinderne Johanne Pedersdatter og Marthe Cathrine Hansdatter, begge af Nærum. Anklageren krævede vedbørlig straf og undgældelse efter loven og anordningerne, fordi den førstnævnte kvinde havde malket konferensråd Colbjørnsens køer uden hans vidende og vilje, og fordi sidstnævnte havde været hendes medviderske.

Efter påstanden skulle begge de anklagede dømmes til at arbejde deres livstid i Københavns tugthus. De skulle ligeledes en for begge og begge for en betale erstatning for de bortkomne og ej tilbagekomne 12 pottes mælk med 30 sk. til konferensråden samt erstatte alle sagsomkostninger skadesløst.

Den beskikkede forsvarer for begge anklagede påstod derimod i et skriftligt indlæg Marthe Cathrine Hansdatter aldeles frifundet for tiltalen og indstillede, at Johanne Pedersdatter, hvis virkelige navn var Johanne Rasmusdatter, skulle kunne afsone den påståede forseelse med en kort og bestemt tids arbejde i forbedringshuset.

Dommeren fandt i sagens skriftlige akter bevis for Johanne Rasmusdatters virkelige navn og kunne konstatere, at hun var straffet to gange tidligere. Først var hun ved grevskabet Christianssædes birkerets dom fra



Efterkommere af Colbjørnsens køer foran hans gamle ejendom Wesselsminde syd for Nærum. Udsnit af maleri af Nordahl Grove (1822-1885), 1877. Endnu i vort århundrede var Wesselsminde en af kommunens betydeligste landbrugsejendomme.

1776 for tyveri idømt 6 års strafarbejde i Børnehuset på Christianshavn. Herfra var hun undvejet, da hun havde afsonet 4 år. I en række år derefter havde hun holdt sig straffri, men ved Københavns amts birkeret var hun i 1793 for begåede tyverier idømt 5 års strafarbejde i Københavns forbedringshus, og denne dom var stadfæstet af Højesteret.

Ved to vidners overensstemmende forklaringer og Johanne Rasmussdatters egen tilståelse anså dommeren det for bevist, at hun nu igen havde forbrudt sig ved tre forskellige gange at have malket den kendte landbolovsreformator, konferensråd Christian Colbjørnsens køer, medens de græssede i Jægersborg Dyrehave. Hver af de to første gange havde hun tilegnet sig 6 potter mælk, som hun havde fortæret sammen med sin logivært, den ligeledes anklagede Marthe Cathrine Hansdatter. Den sidste gang havde hun malket 2 potter, som var blevet frataget hende, da hun blev antruffet og anholdt. Dommeren fandt grundlag for at fastslå, at mangel på det nødvendige til »underholdning« ikke kunne antages som bevæggrund til forbrydelsen.

#### *Tidligere straffet*

Marthe Cathrine Hansdatter havde også to ældre tyveridomme, der var afsagt af Københavns Hof- og Stadsret. Den første fra 1790 havde givet hende 4 måneders forbedringshus, og den anden fra 1792 havde medført 3 års forbedringshus. Nu havde hun vedgået at have deltaget i fortæringen af de stjalne 12 potter mælk, skønt hun fik at vide, hvordan de var fremskaffet. Hun havde intet kunne anføre til undskyldning for at have fortiet tyveriet, og dommeren mente, at der heller ikke for hendes vedkommende kunne være tale om mangel af det nødvendige til »underholdning«.

#### *Dommen*

Birkeretten kendte på dette grundlag begge kvinder skyldige i henhold til anklagen og fastsatte Johanne Rasmussdatters straf til arbejde i Københavns tugthus på livstid. Marthe Cathrine Hansdatter skulle arbejde 2 år i Københavns forbedringshus. De dømte skulle svare Colbjørnsen 30 sk. i erstatning.<sup>38</sup>

Skal man forsøge at anlægge en kritisk betragtning på datidens retstilstand, som den præsenterer sig i de refererede afgørelser, må man skelne mellem de to civilsager på den ene side og de otte straffesager på den anden side.

### *Civilsager*

Hvad angår den civile strid mellem møllejerne på Stampen og bønderne i Nærum og Lundtofte, er der næppe grundlag for at kritisere birkedommer Riegelsens sagsbehandling. Navnlige har han intet kunnet stille op over for den enevældige monarks indgriben, der betød, at dommeren blev sat fra sagen. I vore dage er regeringens adgang til at udnævne kommissionsdommere i enkeltsager begrænset til yderst sjældne undtægelsestilfælde.

Heller ikke i sagen mellem de Coninck og møllejerne findes der grundlag for kritik. Her har birkedommer Bang da også opnået godkendelse af sin dom i Højesteret. Det kan nok betvivles, om birke- og højesteretsdommerne og den sagkundskab, de måtte støtte sig til, har haft fuld forståelse af vandledningens tekniske problemer. Forløbet af begge disse civile sager vidner tydeligt om, at rettens gang også i hine tider ofte har været lang og trang.

### *Straffesager*

Med hensyn til straffesagerne ser det ud til, at birkedommerne, som de jo var forpligtet til, nøje har fulgt de gældende retsregler, ikke blot i selve den dømmende funktion, men også under forundersøgelsens politimæssige funktion. Hvad vi i nutiden må finde kritisabelt, er derimod selve den ældre tids strafferet og de dertil hørende retsplejeregler, ikke mindst birkedommerens nævnte dobbeltrolle. Særlig antødeligt må vi finde det, at der har været anvendt varetægtsarrest, selv hvor det drejede sig om småforseelser som løsgængeri, mælketyveri eller medvirken til forsøg på desertering. Det virker også stærkt, at erstatning for uforskyldt varetægtsarrest var et ukendt begreb, og at fattigfolk, der blev frikendt for tiltalen som Jens Pedersen fra Skåne, dog måtte betale for deres forplejning i arresten. De straffe, der blev idømt i henhold til lovgivningen omkring år



C. A. Lorentzens (1746-1828) fornemme portræt af Chr. Colbjørnsen (1749-1814) på magtens tinde i 1780'erne med storkorsordenen fæstet til den røde uniformsjakke.



1800, er langt strengere end taksten for lignende forbrydelser i dag. Den stakkels Trine Erichsdatter blev endog idømt en uhyrlig straf for hor, som slet ikke mere er strafbar.

### *Straffe for tyveri*

Man vil nok finde det ude af proportion, at de to 20-21-årige skovarbejdere, der med vold havde frarøvet nogle tilrejsende svenske kvinder forskellige ejendele, slap med 4 måneders forbedringshus, mens de to kvinder, der kun havde forbrudt sig ved at malke Colbjørnsens græssende køer, fik livsvarigt tugthus, henholdsvis 2 års forbedringshus. Den relative mildhed i første tilfælde er dog klart begrundet i forbrydernes unge alder og hidtil gode opførelse, der med den i dommen liggende alvorlige advarsel gav håb om en straffri fremtid. Hertil kom, at de inden pågribelsen havde afleveret det meste af det stjalne. Og strengeden i det andet tilfælde er lige så klart begrundet i forbrydernes tidligere straffedomme. Kvinderne ansås altså for uforbederlige. Man vægrer sig ved at tro, at strengeden i malkedommen kunne have sammenhæng med den forurettede Colbjørnsens høje position.<sup>39</sup> Skulle man bebrejde Colbjørnsen noget, måtte det blive, at han godt kunne have ladet mælkeyveriet gå upåtaget hen og nøjedes med en advarsel til tyven. Muligvis har dog Colbjørnsens bestyrer på Wesselsminde taget affære uden at spørge sin principal.

### *Skovens ukrænkelighed*

To af straffesagerne vedrører Jægersborg Hegn. I 1792 var der tale om en ulovlig folkelig adgangsvvej til den indhegnede skov. Dommen lød på en mindre bøde til de syv anklagede. Den anden sag fra år 1800 var mere alvorlig. En tjenestekarl og syv børn fra Vedbæk stod her anklaget for skovtyveri. Skønt straffen på vand og brød set med vore øjne synes meget streng, slap børnene efter datidens lovgivning billigt. Den kongelige skovs ukrænkelighed blev gentagne gange præciseret i 1700-tallets skovforordninger med hårde straffe for ulovlig skovhugst og brændetyveri. Det må også erindres, at der endnu ikke var fastsat nogen kriminel lavalder.

## NOTER

Anvendte forkortelser: RA: Rigsarkivet. LA: Landsarkivet for Sjælland. Rtk.: Rentekammeret. TB: Tingbog for Københavns birk i Landsarkivet for Sjælland. DB: domsprotokoller for Københavns amts rytterdistrikts birk i Landsarkivet for Sjælland.

1. Jan Møller: Mølleåen fra Frederiksdal til Strandmøllen. 1971 s. 100-107.
2. Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid. 1911 s. 233. Rtk. Kammerkancelliet 2215.240. RA. Gunnar Sandfeld: Langs Mølleåen. 1980 s. 167f.
3. Sjællandsfar Landstings skødebog nr. 13. 1705-15 fol. 50. LA.
4. Amtmandens kopibog 1706 s. 138. LA. Danske Kancelli, kancelliprotokol 1706 nr. 735 fol. 112. RA.
5. Danske Kancelli. Suppliquer 1706 nr. 735. RA.
6. TB 1707 fol. 682. Et kvarter er  $\frac{1}{4}$  alen eller 15,7cm.
7. TB 1711 fol. 286.
8. TB 1711 fol. 310. – Et såkaldt »tingsvidne« er et skriftligt vidnesbyrd indført i Tingbogen. Se herom Hans Thueslev: *Vidnesbyrd fra tingbogen*. Søllerød-bogen 1988, s. 58.
9. TB 1711 fol. 446.
10. TB 1711 fol. 461.
11. Kancelliprotokol 1712 nr. 10 fol. 233. Suppliquer 1712 nr. 10. RA.
12. TB 1712 fol. 470.
13. Sjællandsfar Landstings skødebog nr. 8. 1685-89 under dato 25. maj 1687, hvor alle tre dokumenter er indført. Tekst noget beskadiget.
14. Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid 1911 s. 233. Samme: Fra Nordsjællands Øresundskyst 1938 s. 574.
15. J. B. Friis-Hansen og Finn Slente: Frederic de Coninck og Dronninggård. 1987 s. 35.
16. Partikulærkammeret. Dronning Sofie Amalie. Sager vedrørende det sjællandske gods 1661-85. RA. Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst. 1938 s. 465.
17. Som 16. Det drejer sig om vandløbet fra Søllerød sø til Vejlesø, og Virum skov er den nuværende Geels skov.
18. DB 30. november 1795 no. 79.
19. Axel H. Petersen: Birketing i Gl. Københavns Amt 1521-1965. 1968 s. 104.
20. Som 18.

21. Højesterets voteringsprotokol 1797 s. 20 no. 163. RA.
22. Danske Kancelli. Suppliker 1796. 1. halvår BLB no. 1477. RA
23. Som 21.
24. Rtk. Sjællandske landvæsenskontor. Copiebog 1796 s. 1072 no. 1329 og 1330. RA
25. Som 21.
26. Axel H. Pedersen: Birketing i Gl. Københavns Amt 1521-1965. 1968 s. 288-96. H. Munch-Petersen: Den danske Retspleje I 1923 s. 25.
27. Retsbetjentarkiver i Gl. Københavns Amt. LA.
28. DB 2. maj 1791 no. 14.
29. Lars Wilberg, tjenestekarl på Strandmøllen, findes i Folketællingen 1787, Søllerød Sogn, s. 29, familie nr. 6 – Folketællingen 1787, transskription ved Inger Hartby, udgivet 1983 af Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune.
30. DB 23. maj 1791 no. 15.
31. DB 6. juni 1791 no. 26. Ved landet må forstås Sjælland.
32. Trine Erichsdatter er utvivlsomt identisk med den Margrethe Erichsdatter, der i Folketællingen 1787 findes under familie 13 i Øverød. »Sælger Brød« står der i erhvervsrubrikken ud for hende. Johan Mathias Røhr findes under familie 11 i Øverød i samme tælling. Hans erhverv anføres til at være »Rytter«. Se Folketællingen 1787, Søllerød Sogn, s. 7. Se også Folketællingen 1801, Søllerød Sogn, (transskription ved Inger Hartby, udgivet 1984 af Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune), s. 7, familie 11 og s. 11, familie 44 (datteren Juliane).
33. Se også Hans Thueslev: Vidnesbyrd fra tingbogen. Søllerødbogen 1988, s. 58-60.
34. DB 2. april 1792 no. 33.
35. DB 7. maj 1792 no. 40.
36. DB 17. december 1792 no. 122.
37. DB 1. september 1800 no. 35.
38. DB 22. september 1801 no. 112.
39. Jfr. den omtrent samtidige sag, hvor Colbjørnsen måtte hele retssystemet igennem i sagen om Jocum Jensens ulovlige krohold i Nærum og P. A. Heibergs efterfølgende anklager mod Colbjørnsen om magtmisbrug 1799. Se Hans Ellekilde: Christian Colbjørnsen og Nærum. Søllerødbogen 1951, s. off.

# Da Søllerød kommune fik moderne skoler

Om de tre skoler i Nærum, Øverød og Vedbæk fra  
omkring 1900

*Af Jens Jobansen*

*Skolerne  
1721-ca. 1900*

Den danske skoles historie har sat sig fornemme spor i Søllerød Kommune i form af skolebygninger.

Den første epoke af Søllerøds skolehistorie markeres af prinsesseskolerne.<sup>1</sup> De stammer fra 1721, der var tre og de lå i Søllerød (senere flyttet til Øverød), i Nærum og i Trørød. Af disse er skolebygningen i Trørød bevaret (bygningen dog nyopført i 1781),<sup>2</sup> og måske også den ældste skole i Søllerød (i Søbakkehuset).<sup>3</sup>

Med anordningen af 1814 for »Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark«<sup>4</sup> indledtes den anden epoke. Mens Kronen (staten) havde ansvaret for prinsesseskolerne, overtog det lokale styre (senere kommunen) ansvaret for »almueskolerne«, og i forbindelse med denne ændring afleverede Kronen tre nye skolebygninger i 1823.<sup>5</sup> De lå i Søllerød, Nærum og Trørød, og de var rammerne for skolegangen frem til årene efter 1900 (dog blev Søllerød-skolen nyopført 1884, nedrevet 1966). Af disse tre bygninger findes nu bygningen i Trørød, Kohavevej 2<sup>6</sup> og bygningen i Nærum, Nærum Hovedgade 33 (nu Nærum Kro).

Disse to epoker af den lokale skolehistorie er indgående beskrevet i to artikler i Søllerødbogen, henholdsvis 1971 og 1975.<sup>7</sup> Den senere skolehistorie derimod er kun beskrevet ret sporadisk, blandt andet i Gunnar

*Skolerne  
omkring 1900*

Sandfelds bøger og i Søllerødbogen. Hensigten med nærværende lille afhandling er ikke at fortsætte den dybtgående lokale skolehistorie, men blot at samle nogle af de mere lettilgængelige oplysninger om skolerne, der blev opført efter 1900. Baggrunden er, at disse bygninger ikke mere anvendes til folkeskoleundervisning, hvorfor de står over for store forandringer – først og fremmest nedrivning.

Der var flere bevæggrunde til at overveje skolevæsenet og dets bygninger i slutningen af 1800-tallet.

De gamle skoler var små og nedslidte – allerede i 1872 erkendtes behov for en ny skole i Nærum, ligesom en ny (men stadig lille) skole, som nævnt, blev opført i 1884 i Søllerød By. Den bygning rummede kun skole frem til 1902, hvorefter den under navnet »Søllerødhus« var bolig for kirkegårdsgartneren frem til 1966, da den blev revet ned.

Befolkningstallet var steget kraftigt i århundredets løb. Fra 1801 til 1901 var befolknings- og børnetallet steget ca. 240%. Befolkningstallets stigning i Søllerød kommune skyldtes i høj grad tilflytning fra København i århundredets sidste årtier – på Dronninggårds jorder, vest for Øverød og til Vedbæk.

Endelig udbredtes den erkendelse, at børnene burde have en bedre undervisning, både for deres egen skyld og for samfundets skyld. Almueskolerne var toklassede (klasseskift ved 10-årsalderen), der var skolegang tre dage om ugen, og der skulle kun undervises i religion, skrivning, regning og læsning.

*Folkeskoleloven 1899*

Ved Folkeskoleloven af 24. marts 1899 og ved Almenskoleloven af 24. april 1903 defineredes det skolesystem, der i hovedtræk var gældende frem til 1958, med folkeskole (underskole), mellemskole og realklasse/gymnasium. Der var dog stadig forskel på landsbyskolen og byskolen (i købstæder eller i København), idet landsbyskolen fremdeles kunne være toklasset, mens byskolerne opererede med 11-12 klassetrin.<sup>8</sup>

I Søllerød kommune, der principielt var en landkommune, ønskede man at indrette et byskolevæsen, hvilket fordrede skolebygninger til dag-

lig undervisning af mange elever og lokaler til de mange nye fag, der var indeholdt i den nye lovgivning. Således skulle de nye skoler rumme lokaler til sløjd, naturhistorie, fysik, skolekøkken og gymnastik. Desuden blev der stillet nye krav til hygiejne og sundhed.<sup>9</sup>

Som følge af de love indførtes i Søllerød kommune en ny skoleplan fra 1. januar 1901. Den mundede ud i behov for tre nye skoler, nemlig i Nærum, Øverød og Vedbæk, hvor den ene, i Nærum, allerede var vedtaget i sognerådet den 9. august 1898. De nye skoler stod færdige henholdsvis i 1901, 1902 og 1903. Med den store befolkningstilvækst omkring (Ny) Holte, opførtes 1908-09 Ny Holte Skole<sup>10</sup>, og endelig opførtes Gl. Holte Skole i 1923. Alle disse fem skolars bygninger er siden blevet udvidet efter tidens krav – specielt med gymnastiksal og faglokaler – og ingen af dem bruges mere til folkeskoleformål.

Ny Holte Skoles gamle bygninger er revet ned og har successivt givet plads for helt nye skolebygninger i den sidste snes år. I Gl. Holte Skole ophørte undervisningen i 1988, hvorefter bygningerne nu er under omdannelse til administrationsbygning med mere for kommunen under navnet Mariehøj Centret (indviet september 1989).

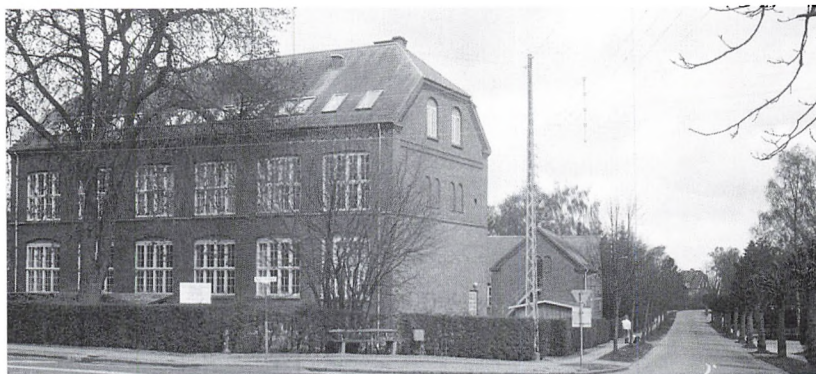
Vedbæk, Nærum og Øverød »gamle« skoler anvendes endnu af skolevæsenet, men de er i princippet dødsdømte med den kommuneplan, der blev vedtaget 22. februar 1989. For de skoler gælder, at de er omfattet af generelle bestemmelser for boligbebyggelse:

- for Øverød Skole (område Holte B 30): Tæt-lav boligbebyggelse med mulighed for visse offentlige fællesfunktioner,
- for Nærum Gl. Skole (område Nærum B 19): Tæt-lav boligbebyggelse med mulighed for visse offentlige fællesfunktioner. Der skal dog her tages hensyn til »evt. bevaringsværdig bebyggelse« med mere.
- for Vedbæk Gl. Skole (i område Vedbæk B 17): Åben-lav bebyggelse, uden mulighed for institutioner og andre offentlige fællesfunktioner.

Det bemærkes her, at kun for Nærum Gl. Skole skal der tages hensyn til eventuel bevaringsværdig bebyggelse.

*Tre nye skoler  
1901-03*

*Skolens »fremtid«*



Nærum skole, opført 1901, set fra sydøst. Foto april 1989.

#### OM DE ENKELTE SKOLER

De tre skoler, der praktisk taget er lige gamle, er til trods herfor ret forskellige. For dem alle gælder, at de vidner om, at kommunalbestyrelsen omkring århundredskiftet var indstillet på at fremme en udvikling hen imod en moderne bymæssig kommune. Det gjaldt teknisk forsyning, nyt rådhus og altså skolevæsenet.

#### *Nærum skole 1901*

NÆRUM SKOLE blev tegnet af arkitekt Andreas Thejll.<sup>11</sup> Den blev indviet den 20.11.1901. Allerede i januar 1911 stod en udvidelse klar med gymnastikhus (arkitekter E. F. Jeppesen og Louis Jeppesen), og efterhånden kom der også skolekøkken, flere klasseværelser og pedelbolig. Dette kompleks blev afløst af Nærumgårdskolen i 1950 – dog allerede efter et år atter taget i brug som folkeskole – endeligt afløst af Rundforbiskolen i 1971. Fra juni 1973 har bygningerne rummet lokaler til fritids- og voksenundervisning.



Øverød skole, opført 1902, set fra nordøst. Foto 1988.

*Øverød skole 1902*

ØVERØD SKOLE blev også tegnet af Andreas Thejll. Den blev indviet i 1902 og udvidet i 1923 med gymnastikhus. Samtiden fandt bygningen for voldsom til omgivelserne, men nyere byggeri og fremvæksten af store træer har fremhævet skolebygningens kvaliteter i dag.

*Vedbæk skole 1903*

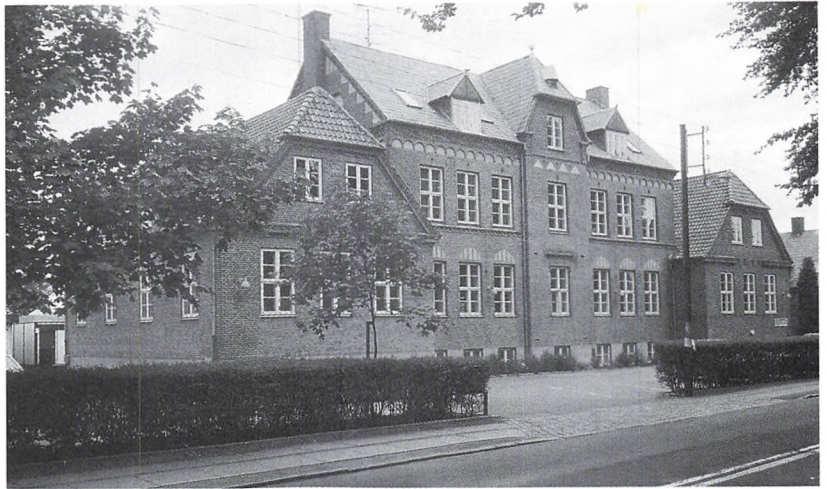
VEDBÆK SKOLE blev ligeledes tegnet af Andreas Thejll. Den blev indviet i april 1903, og den blev udvidet i 1915-16 ved arkitekt Fr. Wagner. Udvidelsen omfattede tre nye klasseværelser, gymnastiksal med omklædningsrum og bad, WC med mere. Endnu en udvidelse fandt sted i 1932. I 1975 blev bygningerne afløst af den nye Vedbæk Skole vest for jernbanestationen.

*Ny Holte skole  
1909*

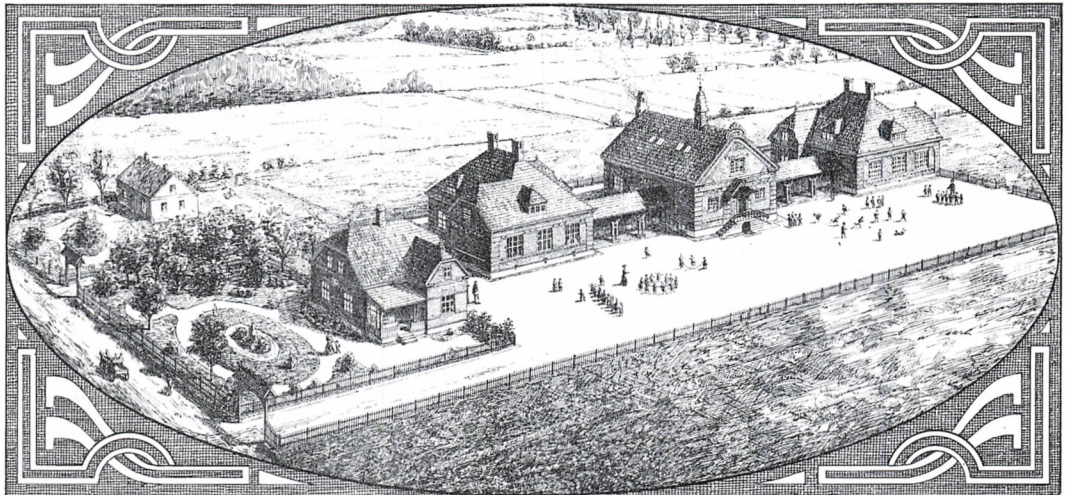
De to andre, lidt yngre skoler fra århundredets første årtier er: NY HOLTE SKOLE som blev tegnet af arkitekt Philip Schmidt og den blev indviet i 1909. Den var anlagt efter et dengang yderst moderne princip:



Ny Holte skole,  
opført 1908. Teg-  
ning af arkitekt  
Philip Schmidt i  
forbindelse med  
skolens opførelse.



Vedbæk skole, opført 1903, set fra sydvest. Foto 1989.



En pavillonskole, der skulle tilfredsstille de afgørende fordringer til maksimal adgang til lys og frisk luft, som man måtte stille til en skole. Allerede i 1920'erne blev der bygget til, hvorved pavillonideen blev udvist. Siden er det oprindelige anlæg helt fjernet og efterhånden erstattet af nyere bygninger. I januar 1989 indviedes således sidste etape af den nye Ny Holte Skole. Mellem Ny Holte Skole og Kongevejen opførtes en bygning til teknisk skole i 1920, endnu et udtryk for ønsket om at være med i udviklingen. I 1961 indgik denne bygning i Ny Holte Skole, og i 1989 blev den revet ned.<sup>12</sup>

*Gl. Holte skole*  
1923

GL. HOLTE SKOLE blev opført i 1923 efter tegning af A. Kirketerp. Den var også moderne for sin tid – nyklassicistisk, »ren i linierne«, lys og luftig, prober og praktisk. Ved udvidelser i 1929 og i 1938 blev den til et lukket firefløjet anlæg, og flere udvidelser fulgte i 1960'erne, 1970'erne og i begyndelsen af 1980'erne. I 1988 blev den nedlagt som skole.

For alle skolerne i Søllerød kommune fra denne periode gælder, at de både som skoler og som bygninger repræsenterede det bedste i tiden. For de ældste, de der er nedrivningstruede, er der mange fælles træk:

De er opført af røde mursten, tækket med skifertag, i to fulde etager med udnyttet tagetage (med kviste). Karakteristisk er, at vinduerne er store (men opdelt, smårudedede), og større på sydsiden end på nordsiden. Endvidere er murværket smykket af omhyggeligt udførte dekorative detaljer. Der findes over indgangsdørene halvcirkulære overliggere af sandsten (?) med sentenser:

*Skolernes mottoer*

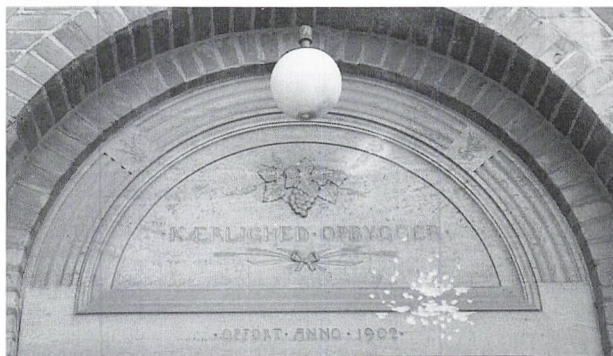
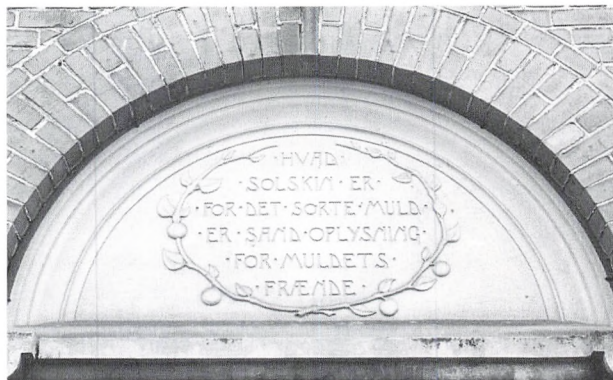
På Nærum Skole: »Hvad Solskin er for det sorte Muld er sand Op-lysning for Muldets Frænde« (omgivet af en stiliseret planteranke i jugendstil).

På Øverød Skole: »Kærlighed opbygger« samt »Opført 1902« (med vinløv og aks).

På Vedbæk Skole: »Gud giver Væksten« (omkring en stiliseret muslingskal).

Det kan tilføjes, at også Ny Holte Skole havde sit motto: »Hvo, som er

Inskriptionerne med skolernes motto over dørene til Nærum skole (øverst), Øverød skole (i midten) og Vedbæk skole (nederst). Foto 1989.



*Skolebygningerne  
bør bevares*

tro i det mindste, er ogsaa tro i meget«. Mottoet var skrevet på en løs plade, der blev opsat i 1909 og forsvandt allerede i 1929.

Alle de tre ældste skolebygninger er solide bygninger, brugbare i mange år endnu – dog måske ikke til skoler. Tilsammen og hver for sig repræsenterer de en epoke i kommunens historie, derunder skolehistorien. Derfor burde der findes muligheder for at bevare bygningerne – i det mindste en af dem. Hvis et bevaringsmotiv skulle være bygningernes betydning for bybilledet – da besidder Øverød Skole prisen. Som udviklingen har behandlet Øverød landsby, må man nok sige, at skolebygningen i dag er den enkelte bygning, der markerer, at der engang lå en landsby her. Denne bygning er desuden den eneste af de tre, der er vokset sammen med sin by. Det bør overvejes, om bygningerne kan anvendes til andre formål, boliger, kontorer eller lignende med bibeholdelse af det ydre, således som det gamle rådhus fra 1904 på Søllerødvej i dag anvendes til kontorer.

Skolernes historie savner fremdeles en grundig skildring, såvel af den pædagogiske side som af selve bygningerne (og disses indbyrdes sammenhæng). Dette notat kan kun illustrere hvor stor denne mangel er.<sup>13</sup>

*Skolerne efter 1950*

Også den nyere og nyeste skolehistorie savner en grundig skildring. Det drejer sig om det store skolebyggeri efter 1950: Nærumgårdskolen,<sup>14</sup> Rundforbiskolen, Vangeboscolen, Skovlyskolen, Trørødsbæk ny skole, også her samspillet mellem lovgivning, børnetallet og bygningerne med mere. Endelig savner de ikke-kommunale skoler deres historie: Holte Gymnasium og dets forgængere, Adventistsamfundets skole, Søllerød Lilleskole (med flere?).

## ANVENDTE KILDER

Ingrid Marcussen: Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823. Søllerødbogen 1971, side 11-142. Også som særtryk (1972).

Gunnar Sandfeld: Skoleliv i Søllerød, et stykke af den danske landsbyskoles historie i det 19. århundrede. Søllerødbogen 1975, side 55-178.

Ning de Coninck-Smith: Vor lærdoms bygning, folkeskolens bygninger 1814-1940. Planstyrelsens bygningsfredningskontor 1989. Rapport nr. 2. 101 sider.

Klasserummet, funktion og udformning. Nyt skolebyggeri 5. Undervisningsministeriets byggeforskningsudvalg og Statens Byggeforskningsinstitut. 1957.

Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid, 1911, side 12-14.

Gunnar Sandfeld: Søllerød som det var engang –

– bind 1, side 192-194 (Ny Holte),

– bind 2, side 154-157 (Øverød),

– bind 3, side 94-104 (Nærum),

– bind 3, side 238-241 (Gl. Holte),

– bind 4, side 154-163 (Vedbæk) med flere steder.

Jørgen Basland: Træk af Ny Holte skoles historie 1909-1984

Revideret kommuneplan 1982-1991 for Søllerød Kommune. Februar 1989.

## NOTER

1. »Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823«. Artikel af Ingrid Marcussen i Søllerødbogen 1971.
2. Jfr. note 1, side 68.
3. Jfr. note 1, side 71.
4. Der fremkom to anordninger på samme dato, den 29.7.1814 om skolevæsenet. Den anden behandlede »Almue-Skolevæsenet i Kiøbstæderne i Danmark, København undtagen«. Tilsammen omtales de gerne som »Anordningen af 1814« og som de grundlæggende love for skolevæsenet i Danmark.
5. Jfr. note 1, side 83ff.
6. Jfr. note 1, side 121.
7. »Skoleliv i Søllerød. Et stykke af den danske landsbyskoles historie i det 19. århundrede« af Gunnar Sandfeld. Artikel i Søllerødbogen 1975. Se også note 1.
8. Se f.eks. »Læsestykker til den danske folkeskoles historie« i udvalg ved Mor-

ten Bredsdorff. Gyldendal 1956. Ved Folkeskoleloven af 18.5.1937 indførtes den eksamensfri mellemskole, der dog på grund af besættelsen ikke blev udviklet efter hensigten.

9. »Klasserummet, funktion og udformning« i serien »Nyt skolebyggeri« 5. Undervisningsministeriets byggeforskningsudvalg og Statens Byggeforskningsinstitut, 1957, side 8-9. »Vor lærdoms bygning – Folkeskolens bygninger 1814-1940«. Af Ning de Coninck-Smith. Planstyrelsen. Rapport nr. 2. 1989, side 13-15.
10. »Træk af Ny Holte Skoles historie 1909-1984« af Jørgen Basland. 1984
11. Arkitekt Jacob Andreas Carl Adolph Thejll (1852-1908) var i en årrække bygningsinspektør for de fleste af sognene i Københavns omegn. Han var samtidig arkitekt for en række offentlige bygninger, herunder skoler, i dette område. Omtalt i Weilbachs Kunstnerleksikon, 1952, bind 3, side 360.
12. Jfr. note 10, side 37.
13. Til brug for nøjere studier af skolerne kan oplysninger om adresser og matrikelnumre være nyttige: Nærum Skole, Nærum Hovedgade 99, matr.nr. 2<sup>an</sup>, Nærum. Øverød Skole, Øverødvej 92, matr.nr. 55<sup>a</sup>, Øverød. Vedbæk Skole, Trørødvej 26-28, matr.nr. 7<sup>c</sup>, Trørød Skov. Ny Holte Skole, Grünersvej 6, matr.nr. 1<sup>2d</sup>, Dronninggård. Gl. Holte Skole, Øverødvej 246, matr.nr. 1<sup>bo</sup>, Holte By.
14. I Søllerødbogen 1976 har skoleinspektør Jørgen Berg dog lagt for med jubilæumsartiklen »Nærumgårdskolen 1950-1975«.

# Barndom i Vedbæk i århundredets begyndelse

*Af Karen Mortensen*



Min far i uniform,  
fotograferet i Hel-  
singør omkring  
1893.

Den 18. februar 1897 oprettede Carlsberg Bryggeri det første depot uden for København. Det var på Stationsvej 13 i Vedbæk. Der var ikke mange huse, og vejen havde i øvrigt heller ikke fået navn endnu. Christian Olsen hed den første depotejer, der indrettede sig i det nybyggede hus. Christian Olsen blev i daglig tale kaldt Øltapperen. Min far blev ansat som den første kusk. Han kørte en vogn med 2 heste og var iført hvidt forklæde og kasket med blank skygge.

Øllet kom til Vedbæk i store tønder ombord på damperen fra København. Den lagde til ved dampskibsbroen, der lå skråt over for Trørødvej. Der skulle 2 mand til at bære tønderne i land. Min far var den ene. Fra broen blev tønderne kørt til depotet, og øllet tappet på flasker. Der var et stort forarbejde, før flaskeøllet kunne sælges. Først skulle flaskerne gøres rene. De skulle ligge i blød i lang tid i store kar. Derefter blev de skyllet og efterset. Det arbejde blev foretaget af Chr. Olsens kone, eventuelt med hjælp af deres børn. Så kunne der komme øl i flaskerne, sættes korkpropper i og etiketter på, og flaskerne lægges i kasser, alt arbejde foregik ved håndkraft.

Når det hele var færdigt, kunne min far læsse kasserne på vognen og køre det ud til kunderne, købmænd og restaurationerne. Da det foregik med hest og vogn, og turen gik til Klampenborg mod syd, til Hørsholm, Usserød og »Amsterdam Kro« mod nord, var det lange strækninger, der

Min far, Hans Mortensen (1874-1918), er ved at hente øl fra de tungtlastede Carlsbergvogne på Vedbæk station. I togets vognvær står depotejeren fra Vedbæk Stationsvej Christian Olsen. Foto 1899.



blev kørt hver dag, og når far kom hjem om aftenen, skulle hestene passes, før det blev fyraften. Der var ikke megen fritid. Vi andre havde spist, når min far kom hjem, så han spiste i reglen sin aftensmad alene. Når min far havde spist, skulle han gøre regnskab. Jeg syntes, det var spændende at være med til at tælle pengene. Sedlerne skulle gattes ud og lægges i bunker, ti i hvert bundt. En-, to-, fem- og tiører blev stablet, ti i hver, så



Født e.  
M a n d l i s n .

No.	År og Datum.	Barnets fulde Navn.	Daarens Datum enten i Kirken eller hjemme.	Forældrenes Navn, Stand, Haandtering og Bopæl.	Føddernes Navn, Stand og Opholdssted.	Hvor anført i betydelige Levnelser forefædres Register.	Anmærkninge.
	1824		1824				
13.	--	Rasmus	14 <sup>te</sup> Marts	Jens Morten Rasmussen og Ane Kirstine og husejer i Vedbæk	Hans Elver Kirke, Nylf, Sæter, og husejer i Vedbæk		små i 42
14.	12 <sup>de</sup> Marts	Jostfaad	---	---	Jens Ole Olsen og Lars Rasmussen		
15.	13 <sup>de</sup> Feb.	Johannes Frederik	28 <sup>de</sup> Marts	Mikael Thorsen og Ane Christine Rasmussen og husejer i Vedbæk	Madsen, Urd, Maria Rasmussen, Lars Rasmussen, Ole Olsen og Lars Rasmussen		Med. i 17
16.	3 <sup>de</sup> Marts	Rasmus	11 April	Jens Ole Rasmussen og Ane Kirstine og husejer i Vedbæk	Lone Rasmussen og Lars Rasmussen og husejer i Vedbæk		små i 17
17.	11 <sup>de</sup> Marts	Rasmus	13 April	Jens Ole Rasmussen og Ane Kirstine og husejer i Vedbæk	Jens Ole Rasmussen og husejer i Vedbæk		små i 17

Side fra Søllerød kirkebog 1824. Min bedstefar Rasmus er anført øverst som fødsel nr. 13 dette år, søn af husmand Morten Rasmussen og hustru Ane Kirstine i Vedbæk = mine oldeforældre. Mine aner i Vedbæk, hvor jeg stadig bor, kan altså føres 200 år tilbage.

var de lettere at tælle. Min far havde en »Prangerpung«, der bestod af et rundt stykke skind med en snor i kanten. Når den blev trukket sammen, blev det til en pose.

Min far, *Hans Elvinius Mortensen*, var født i Vedbæk den 10. marts 1874. Hans mellemnavn skyldtes, at han var nr. 11 – og den sidste – i børneflokkene i arbejdsmandshjemmet ved Øresundskysten.

Hvernes eller Ederens Navne med Ansættelse af Gaarde, Husk o. s. v.	Familjens Antal.	Samtlige Personers fulde Navn.	Ægteskabets Stand, betegnende Ægteskab, Borgerligt, eller gift, Enkelmand, Enke, eller Traffelt.	Fødselssted, nemlig Stednavnet eller Sognets og Amtes Navn, og for de i Colonierne fødte samt for Udlændinge Landet, hvor de ere fødte.	Personernes Stilling i Familien, Titel, Embede, Forretning, Næringsvei eller af hvilket Erhverv de leve, eller om de forføres af Gattingsvesenet.	Trosskedslisten.	Af disse etc.:							
							Drengnumm.	Pænt.	Børn.	Forstanden berevnde. Via Gæstfrihed. Via et fæstet Tilspænt.				
		David Andersen	13	gift	for i Byen	for i Byen								
		Peter Petersen	58	ugift	for i Byen	for i Byen								
		Ellen Kathrine Petersen	17	enke	for i Byen	for i Byen								
1		Niels Olsen	42	gift	for i Byen	for i Byen								
		Maren Kristine Olsen	29	gift	for i Byen	for i Byen								
		Johannes Valdemar Olsen	3	ugift	for i Byen	for i Byen								
		Anne Marie Olsen	1	enke	for i Byen	for i Byen								
1		Peter Petersen	55	gift	for i Byen	for i Byen								
		Ellen Lovise datter	52	enke	for i Byen	for i Byen								
1		Nathanus Mortensen	37	gift	for i Byen	for i Byen								
		Anne Dorothea Olsen	25	enke	for i Byen	for i Byen								
		Ole Peter Mortensen	2	ugift	for i Byen	for i Byen								



Min mor, Nielsine Laurine, blev født i Højby sogn i Ods-herred i 1879. Her er hun fotograferet hos J. Hansen på Vesterbrogade i København i 1897, året før hun kom til Vedbæk hotel som tjenestepige.

Min farfar, *Rasmus Mortensen*, var også født i Vedbæk, i 1824. Han var arbejdsmand, daglejer, og arbejdede mest som gartner i de store Vedbæk-huse, bl.a. hos familien Hvidt i det gamle Bakkehus ved Strandvejen. Huset blev siden – 1915 – revet ned, og det nuværende Bakkehus blev opført af vekselerer Levin.

Farfar, der var gift med *Dorthea Olsen* fra Trørød, ejede det hus, vi boede i på Strandvejen (nr. 201, nu 405). Efter farmors død flyttede han ind hos os i husets ene lejlighed, mens han solgte selve huset til sin ældste søn, fragtmand Peter Mortensen. Farfar døde i 1913, 91 år gammel.

Min mor, Nielsine Laurine (Nielsen), blev født 28. februar 1879 i Højby sogn, Nordvestsjælland. Hendes forældre arbejdede på Ellingegården. De boede i et lille hus, to km derfra, i Ellinge Lyng, langt ude på landet. Der lå kun et par enkelte huse. Min mor kom til Vedbæk i 1898 og fik plads på Vedbæk Hotel, hvor hun traf min far.

De blev gift i 1900.

Min bror, *Aage Rasmus Mortensen*, blev født 20. januar 1901, på bedstefars fødselsdag, så han kom til at hedde Aage Rasmus.

I 1908 blev jeg født den 23. april, og kom til at hedde Karen efter min mormor og Anita til mellemnavn. Far og mor boede i Vedbæk på Strandvejen mellem Engvej og Larsensvej. Engvej blev senere til Gøngehusvej. Der var kun tre huse på strækningen, og det midterste var mit hjem. Det var et langt, hvidt hus med rødt tegtag. Der var fire lejligheder, hver med en stor stue til gaden, og et tilsvarende areal bagved, der var delt mellem

Folketællingsside fra 1860 for Søllerød sogn, Vedbæk by. Min farfar Rasmus Mortensen og farmor Anna Dorthea Olsen (25 år gammel) med deres førstefødte (Ole) Peter bor i et 3-families hus som indsiddere. Min farfar er ligesom naboen, Peter Petersen, landarbejder, mens den sidste husfader, Niels Olsen, er anført som kystbetjent. Huset ved siden af var et fiskerhus. Her boede i 1860, som vi kan se øverst på listen, den gamle Vedbæk-fisker David Andersen.

Min far Hans og mor Laurine har været hos fotografen i Gothersgade med min ældre bror Aage, der blev født i 1901. Foto fra omkring 1906.



soveværelse og køkken. I den ene lejlighed havde min faster vaskeri. Stuen var strygestue. Køkkenet var vaskehus. Der var en stor gruekedel. Vandet blev hentet ude i brønden.

I 1910 blev min faster gift og flyttede til København. Vaskeriet blev overtaget af Martine Jensen, der byggede et hus på den anden side af vejen og indrettede vaskeri i kælderen. Da den lejlighed blev ledig, fik vi stuen med til vores lejlighed. Vaskehuset blev brugt af alle beboerne. Det lille værelse brugte min onkel til karlekammer. Det var selvfølgelig rart at få lidt mere plads, vi var jo fem mennesker, men det lille soveværelse blev senere lagt til den anden lejlighed. Min farfar døde, da jeg var 4 år, men jeg kan da huske, at han sad i en stor lænestol med en spytbakke ved siden af, og at han på den ene hånd havde en meget stor finger, det var 3 fingre, der var vokset sammen.

### *Barndomshjemmet*

Lejligheden var meget kold, da der ikke var kælder, huset lå direkte på jorden. Vi havde så soveværelse i den yderste stue, og der var koldt og fugtigt. Der var svamp i væggene. Om vinteren måtte vi lægge en varmedunk i sengen, før vi skulle i den. Der var kun indgang til lejligheden gennem køkkenet. Køkkengulvet var af gule mursten. Jeg kan endnu se min mor ligge på knæ og skure gulvet med en skurebørste, men når der kom nogen med træsko på, var snavset der igen. Vi havde ikke vand i køkkenet. Der var en hane uden på huset. Der måtte vi hente vandet i en spand, som vi altid havde stående parat inden for køkkendøren. Vi havde også et komfur, der var muret fast. Der blev fyret i det med brænde og andre ting. Der var tre huller med ringe, der kunne gøre hullet større eller mindre. Der var også en beholder til at varme vand i og en bageovn. Komfuret skulle pudsес med sort ovnsværte, så blev det meget fint, men det der stod i nærheden var også blevet helt sort. Der var et køkkenbord med skabe under og en tallerkenrække over. Der stod de tallerkener og kopper, vi brugte dagligt. Der var også nogle hylder på væggen. I kanten af dem var sat borter på med mønster i. Det var pynteligt at se på.

Badeværelse var der selvfølgelig ikke, så alle måtte vaske sig i køkkenet.



Luftfoto over Vedbæk fra begyndelsen af 1950'erne. Pilen angiver vores hus ved Strandvejen. Huset blev opført som fiskerbolig omkring 1850 af kroejer Mauritzen fra Vedbæk kro. Kroejeren lod opføre to andre lignende fiskerhuse, hvoraf det ene endnu eksisterer på Strandvejens kystside, nr. 404. Vort hus blev nedrevet 1970. Engvej er endnu ikke blevet til Gøngehusvej. Vejen ender i en smøge mellem fiskerhusene og det store købmandshus ved Strandvejen. Vedbæk hotel ses på sin daværende plads ved Olesvej/Strandvejen. Hotellet blev nedrevet 1962.

Da jeg var lille, havde min mor en balje, jeg blev vasket i. I 1915 blev skolen på Trørødvej udvidet, og der blev lavet bad. Det skulle børnene bruge, når de havde haft gymnastik, og desuden var det åbent for alle en aften om ugen.

Vi havde en stor gård bag huset. Der var flere skure til vogne og en hestestald. Desuden havde vi et skur til brændsel – koks, brænde og briketter. Der var også en kælder, den var gravet ned i jorden. Den blev brugt til at opbevare madvarer i. Om sommeren brugte vi også et flueskab, et skab uden vinduer, men med et ståltrådsnet, der var så tæt, at der ikke kunne komme fluer eller andet kryb ind. Skabet hang på et skyggefult sted i gården. Vi havde også W.C. (lokum) i gården. Det bestod af en bæk i stolehøjde med et hul i og en spand under. Denne spand blev tømt ved kommunens foranstaltning af en vogn med to mænd, der kørte rundt i hele byen sent om aftenen. Det var ikke rart at møde denne vogn, når man kom sent hjem. Det var heller ikke rart, når man skulle besøge »det lille hus«, og det var mørkt eller der var regn eller sne. Hverken vægge eller loft var tætte. Toiletrullen bestod af gamle aviser.

Min farbror, Peter Mortensen, som købte huset, da min farfar døde, havde to lejligheder, og dem lejede han om sommeren ud til »Landliggere«. Så flyttede familien selv op på et værelse og havde kun køkkenet nedenunder. Der var en spinkel trappe og en lem i loftet, så de kunne komme op på 1. sal. Min farbror var fragtmænd og kørte med forskellige ting til og fra København. Det var med hest og vogn. Han kørte til fragtmændscentralen i Fiolstræde. Om sommeren kørte han flere gange om ugen. Når »Landligerne« var flyttet på landet, ville de gerne have varer fra de steder i København, hvor de plejede at handle. Efter aftale med min onkel hængte de et skilt ud på havelågen, hvor der stod: Til »P.M. Fragtmænd«. Her var så anbragt en kuvert med en liste over de varer, han skulle købe, når han var i byen. På hjemvejen afleverede han det indkøbte til landligerne i Vedbæk. Min onkel kørte også med varer til de handlende i Vedbæk. Der foregik altid meget i gården bag ved huset med

Min bror Aage 10 år og jeg 3 år gammel i vort bedste puds hos fotografen i København, 1911.







Fars ældste bror, vognmand i Vedbæk, Peter Mortensen og hustru Karoline i 1914.

heste og vogne. Det var spændende at se på, men det mest spændende var, når jeg fik lov at køre med. Når hestene skulle vaskes, blev de redet ned til stranden. Der var en vej lige overfor, hvor vi boede. Det var en fisker Harald Jensen, der boede der. Det var en familie, vi kom sammen med, så jeg havde fået lov til at bade fra deres grund. De havde en bro til at tøjre deres både ved. Der var også et badehus, vi kunne klæde os af i, men det måtte jeg ikke bruge, så længe landliggerne boede hos Harald Jensen.

### *De handlende*

Vedbæk havde et væld af handlende i min barndom, og mange kørte omkring og falbød deres varer fra hestevogn. Egentlige forretninger kom der først langsomt flere af. Der var en slagter med al slags kød. Med vognen kom en dreng, der gik ind til folk og råbte: »Det er slagteren!« og så



Mælkemanden i Vedbæk, fotografet 1918: Johs. Schmidt fra Kohave Mejeri, »Telefon Vedbæk 24« gør holdt på Strandvejen. Den cyklende mælkedreng er Axel Jensen (1905-1976), senere socialdemokratisk medlem af Søllerød kommunalbestyrelse.

måtte man jo ud og se på varerne og bestille, hvad man skulle have, og drengen kom ind med det købte. Der kom selvfølgelig også en mælke- mand, med mælkedreng, der hentede spandene inde hos de forskellige med besked om, hvad der skulle i, og så tilbage til vognen og hente mælken, der stod i de store junger. Mælkemanden tappede mælken fra en hane. Vi købte også is hos mælkemanden i store stænger, det var jo før det elektriske køleskab. Man havde et skab med en stor vandtæt beholder, hvori isen blev lagt.

En vogn med grøntsager kom også jævnligt forbi på Strandvejen. Det var »grøntmutter«, der var kusk. Her fik vi hjemmedyrkede og friske grøntsager, som jo i dag atter er blevet populære. Nærum Andelsbageri havde flere vogne i området. De tilbød al slags brød, men ikke så mange slags kager. I Vedbæk havde vi jo også selv Buddes bageri, der i dag ejes af et barnebarn af Budde.

En kaffevogn kom kørende helt fra København. Når man købte kaffe, fik man rabatmærker, der blev sat ind i en bog. Når bogen var fyldt, kunne vi købe køkkenudstyr og porcelæn, som kaffehandleren havde med i vognen.

»Sild er godt« sang fiskemanden, der foruden sild især solgte ål fra sin vogn. Af og til kom der en fiskerkone forbi med en stor kurv på ryggen, det var en af de berømte skovserkoner, der også solgte deres fisk langs kysten nordpå.

Så var der kludekrammeren. Han kom gående med en stor bylt på ryggen, hvorfra han fremdrog sine salgsvare. Jeg husker, at han især solgte uldent undertøj, som var efterspurgt hos os, der jo hovedsageligt arbejdede udendørs.

Vi kom sammen med nogle enkelte familier i Vedbæk. I huset ved siden af, på hjørnet af Engvej (Gøngehusvej) boede tre søskende. De hed Marie, Sofie og Peter Johansen. Marie havde været gift, men flyttede til Vedbæk, da hendes mand døde. Peter havde også været gift, men blev skilt og kom så tilbage til Vedbæk. Sofie havde vist altid boet dér hos sine forældre.

*Naboerne*

Her er jeg fotograferet omkring 1920 på besøg hos Martine Jensen.



Sofie drev en rulleforretning og havde altid nok at gøre, og søsteren Marie hjalp til. Peter fiskede og blev senere havnefoged i mange år, til han døde. Om sommeren havde Sofie et iskagehus. Det var et lille skur med en dør ind fra havnen og en vinduesåbning ud til gaden. Isen lavede Sofie selv,

hun havde en beholder, der blev sat ned i en anden beholder. Den blev fyldt med store isklumper, og der var et håndsving, der skulle drejes rundt. Det var en tjans for de store drenge i Vedbæk, også min bror fik lov at dreje den. Og betalingen var jo det bedste, nemlig is. En iskage kostede ellers 5-10-25 øre.

Meget senere blev der bygget et rigtigt træhus på stedet. Det blev til en kiosk med blade og aviser, kendt som »Kronborgkiosken«. Det var rare naboer at have, der faldt jo gerne lidt godt af. De tre søskende var altid glade og sjove at være sammen med. Vi kom sammen til fødselsdage, der kunne godt være mange, men det var i reglen kun til kaffe. Så blev der snakket, og Peter spillede på harmonika og sang til, og ind imellem fortalte han historier fra gamle dage. Jeg tror nok, han opdigtede dem, men vi havde det altid morsomt.

*Martine og  
Harald Jensen*

På den modsatte side af vejen boede Martine Jensen, hende der overtog min fasters vaskeri. Min mor arbejdede ofte hos hende, når der skulle stryges. Dengang skulle alle skjorter stryges. Man brugte løse flipper, de skulle være helt stive, så de kunne stå alene som en rund ring. Man havde ikke el-strygejern, men brugte massive jern. De blev varmet på en kakkellovn, der havde lige, flade sider, man kunne sætte jernet på, til det blev varmt. Der var løse hanke på jernet, de blev jo brændt, når de skulle stå på den ovn hele dagen. Ved siden af vaskeriet lå Martines barndomshjem. Der boede hendes bror Harald Jensen, som var fisker. Det var et langt, lavt, gult hus med stråtag. I køkkenet var der et åbent ildsted, der blev dog senere sat et komfur ind, men rundt om det hang der store gryder og pander af kobber, som altid var fint blankpudsede. Martines og Haralds mor døde, da jeg var lille, men jeg kan huske, at hun altid havde hue på. Til daglig var den måske ikke så fin, men når hun skulle til fest og havde sin lange, sorte kjole på, der havde høj hals, med en hvid blonde i kanten, havde hun en meget fin hue på med guldnakke.

*På sejltur med  
fiskeren*

Harald Jensen inviterede os ofte på en sejltur om sommeren. Turen gik gerne langs kysten til Klampenborg. Det kunne også være, det var en tur



En typisk Vedbæk-fisker: Harald »Krølle« Jensen (1866-1930) fotografet omkring 1900. Martines og Haralds far var fisker Jens Jensen af Vedbæk.

### *Min far dør*

til Hven. Det var en stor oplevelse for mig at være med på sådan en tur, det var en meget lang rejse – og til udlandet. Vi var ude fra tidlig morgen og kom først hjem om aftenen. Vi havde selvfølgelig mad med, som vi enten spiste om bord eller gik i land og fandt et sted, hvor vi kunne sidde i græsset og spise. Mor og jeg kom også hos Harald Jensen og hans kone om vinteren. De havde fået en radio; dengang var der ikke højttaler, men telefoner, der kunne sættes på hovedet. Flere kunne dog godt lytte med, så når der var hørespil, blev vi gerne inviteret derover, så sad vi rundt om bordet med øretelefoner på, medens vi drak kaffe og hyggede os.

Foruden at passe hjemmet gik mor ofte ud og hjalp til med husarbejde, rengøringsarbejde og vask – især hos landliggerne. Hun hjalp også til, når nogen skulle have slagtet. En vaskedag var streng. Vaskehuset var ikke et hyggeligt sted. Man begyndte kl. 6 om morgenen med at få varmet op. Tøj, der var meget snavset, skulle forvaskes. Hvis der var slemme pletter, skulle det skures med en skurebørste på et vaskebræt, et bræt med en bølget overflade af blik. Derefter blev det endnu en gang kogt i kedlen. Så blev det skyllet i et stort kar med koldt vand, og endnu en gang skyllet, så igennem vridemaskinen for derefter at blive hængt udenfor på snore. Det skabte jo ofte problemer, når det var regnvejr. Meget af tøjet skulle rulles, og noget stryges. Det, der skulle rulles, skulle ind til »rullekonen« i nabohuset. En rulle bestod af en kasse, der stod på gulvet, over en kasse af samme størrelse. Den var fyldt med store sten. Denne kasse kunne så ved hjælp af et håndsving køre frem og tilbage på tøjet, der var sat på runde stænger. Det kostede 2-5 øre pr. stk. Man skulle selv hente og bringe tøjet. Hvis det skulle hentes og bringes, kostede det 25 øre. Det var der en af de »fine« fruer på Strandvejen, der syntes var for dyrt, så i stedet sendte hun sin chauffør i bil.

Da min far døde af lungebetændelse i 1918, var jeg 10 år gammel. Det blev svært for min mor økonomisk at klare det hele. Min bror var i lære som maskinsmed og fik ikke ret meget i løn. Jeg havde ikke som min bror byplads, medens jeg gik i skole, men af og til kunne jeg være barnepige.



Udsnit af foto fra skræddermester J. Christiansens værksted på Vedbæk Stationsvej 19. Da fotografiet er dateret 12. sept. 1917, må det være min mors forgænger ved symaskinen. Det er den lille skrædder Christiansen t.v.

Det var ikke de store summer, jeg tjente, og dengang fik man ikke hjælp nogen steder fra. Min mor kunne ikke blive ved med det hårde arbejde, hun havde haft, da hendes ryg var meget dårlig. Derfor begyndte hun at sy herrebenklæder for skræddermester Christiansen på Stationsvej. Syning af benklæder skulle hun først lære og kom derfor ud at sidde på værkstedet sammen med svendene. De sad på bordet med benene over kors. Det gjorde mor ikke. Hun sad på bordet med benene på en stol og havde arbejdet liggende på skødet. Det varede dog ikke længe, før mor fik arbejdet med hjem, og således bedre kunne bestemme over sin tid, så hun var hjemme, når jeg kom fra skole. Jeg kunne også hjælpe min mor med at sy, jeg kunne kaste over sømmene, så de ikke trævlede, det kunne ikke gøres på maskine dengang.

### *Kogekone ved konfirmationer*

Mor måtte dog stadig tage arbejde ved siden af med at være kogekone til større eller mindre fester. Særlig konfirmationer gav mor en travl tid. Mange skulle jo have fest den samme dag, men der var selvfølgelig flere, der kunne koge i Vedbæk. Mor havde aldrig lært madlavning, hun var »selvlært«, hun havde jo haft plads på hotellet og i herskabshuse, og hun brugte øjnene. Hun havde heller ikke lært at sy, men syede dog alt tøjet, både til min bror og mig. Kun engang, da jeg havde fået et stykke nyt tøj foræret, sendte vi bud efter en dame, der kom ud og syede i hjemmene. Jeg var meget stolt over at få en kjole, der ikke var hjemmesyet af min mor. Det var den samme dame, der kom og syede min »andendagskjole«. Den hvide konfirmationskjole fik jeg i gave.

For at kunne klare huslejen måtte vi om sommeren leje det ene værelse ud. Der blev sat en dør i det yderste værelse, så lejerne måtte igennem vores stue, når de skulle i køkkenet. Der boede en mor med en voksen datter, der tog på arbejde i København hver dag. Men moderen var hjemme hele dagen og kunne sidde i haven. Min mor sov i den stue, vi havde ud til vejen, min bror og jeg sov på loftet. Der var opgang gennem vaskehuset ad en stige. Der var hængt sækkelærred op, det skulle være væg, men jeg var meget stolt over at have eget værelse. Vi måtte have en

### *Landliggerne kommer*



En lykkelig stund  
med mine dukker  
foran hjemmet på  
Strandvejen om-  
kring 1920.





Fru vognmand Sinding med et par sommergæster i Vedbæk omkring 1915.

lommelygte med, når vi gik derop, da der selvfølgelig ikke var lys, men vi havde megen fornøjelse af gadelygterne. Det var gaslygter, og der kom en lygtetænder gående og tændte dem hver aften. Han tændte vistnok alle gaslygterne fra Skodsborg til Vedbæk. Inde havde vi petroleumslamper. I køkkenet havde vi en, der hang på væggen, og i stuen var det en lampe, der hang i loftet. Gas var der ikke, så strygejernet var af massivt jern med en træhank. Da mor begyndte at sy benklæder, fik hun et større jern. Det var hult indeni, så man kunne fyre i det med trækul, og der var en lille skorsten, der kunne sættes ind i den rigtige skorsten, hvor det stod, indtil kullene var blevet helt gloende, så var det godt varmt.

*Trafik*

Der var ikke så megen trafik på Strandvejen, og trafikken var ikke så støjende, da det mest foregik med hest og vogn. Den første håndværker i

Vedbæk, der fik bil, var cykelhandler J. P. Andersen på Stationsvej. Ellers var det kun de meget rige i de store villaer, der havde bil. Den blev brugt, når de skulle køre til stationen. Så tog de med toget til København. Der var dog nogle, der havde privatchauffør, så de blev kørt helt til København. Det var ikke altid så rart at være chauffør. De skulle sidde ude i al slags vejr, og der var i reglen ikke noget tag over deres plads. Ellers kørte man gerne med hest og vogn, når man skulle på tur eller hente gæster ved stationen. Der var flere slags køretøjer: En »Landauer« med plads til fire, to kørte forlæns og to baglæns. Der var også en vogn med to bænke på langs og en »Jumbe« med to store hjul og plads til fire personer. Der var en vognmand i Vedbæk der hed Sinding. Hans kone kørte også med hest og vogn ned til stationen for at hente gæster. Det var særlig om sommeren, der var brug for det, når mændene kom hjem fra arbejdet i København, eller hvis der skulle være stor fest i en af de store Strandvejsvillaer, og damerne kom i lange rober. Strandvejen var ikke så bred. To hestekøretøjer kunne selvfølgelig passere, men vejene var ikke beregnet til biler i begyndelsen. De blev dog bredere efterhånden. Der blev lagt tjære på vejen, og senere blev der taget et stykke af haverne, så vejene blev bredere.

### *Vinter i Vedbæk*

Om vinteren havde vi ofte megen sne og frost. Jeg havde en hjemmelavet slæde. Det var en kasse med påsatte skinner. Der var selvfølgelig nogle, der havde en rigtig kælkk, men jeg var glad for min slæde, og det var spændende, når vi kunne få lov til at hænge bagefter et køretøj. Vi havde en lang snor i slæden. Den blev sat fast i hestevognen, og så holdt vi i den anden ende. Den sad ikke mere fast, end vi kunne slippe, når vi ikke ville med længere. Der var også nogle, der havde kaner, mange forskellige slags. Særlig flotte var de, der havde plads til en siddende foran, og hvor kusken stod op bagpå. Fra hesten til kanen var et langt, hvidt tæppe, og hesten havde bjælder på. Vi kunne også løbe på skøjter på de små søer. I Enrum var der to søer, der blev brugt meget af vedbækkerne. Engang blev der lavet en kælkebakke oppe i Trørødskov. Den endte, hvor fodbold-



Vedbæks »Djævlebakke« bag boldbanerne i Trørød skov, fotograferet i 1920'erne.

banen ligger i dag, og det var en hel »folkeforlystelse« at stå og se på, når vi kørte ned ad bakke. Det var mest sjovt, når vi kunne være flere på en kælk, og særlig sjovt, når vi væltede og kurede på enden resten af turen.

Jeg kom i Vedbæk skole på Trørødvej i 1914 i marts. Det var lidt tidligt, jeg fyldte først 6 år den 23. april, og det var nok grunden til, at jeg måtte

*Vedbæk skole*

I Vedbæk skole, 3. klasse  
1917. Jeg står i forreste  
række yderst t.v. Den ven-  
ligt smilende lærer i for-  
grunden t.h. er hr. Boas med  
frue og datter foran. Øverst  
på trappen står overlærer  
Schmidt og frk. Petersen.



gå to år i 2. klasse. Det hjalp dog, at min hjerteveninde også skulle gå klassen om, så kunne vi stadig følges, som vi gjorde fra den første dag, vi skulle møde i skolen. Min lærerinde i 1. klasse hed frk. Jakobsen. Hun blev på skolen, til hun blev pensioneret, og boede i Vedbæk til sin død. Hr. P. A. Schmidt var overlærer og boede i en villa på skolens grund. Desuden var der to andre lærere, hr. Boas og hr. Suaning, og to lærerinder, fru Petersen og frk. Nilsson. Når vi mødte på skolen, og klokken ringede, skulle vi stille op på række 2 og 2, hver klasse for sig, og der skulle være ro. På trappen stod en af lærerne og kaldte os ind, en klasse ad gangen. Vi måtte ikke snakke, når vi kom ind i skolen, men gjorde det selvfølgelig, når vi så vores snit til det. En dag havde jeg ikke set, hr. Suaning stod på gangen. Han langede ud efter mig og gav mig en ørefiggen, den eneste jeg fik i hele min skoletid. Det glemte jeg ham aldrig for. Når vi kom ind i klassen, satte vi os på vor plads og ventede på læreren, der altid kom lidt senere. Så fløj vi op og stod ret ved siden af vor plads, indtil han eller hun sagde: »Sid ned«. Og så var det læreren, der talte. Børnene måtte kun sige noget efter at have rakt en finger i vejret. I den første time skulle vi altid synge morgensang. Nogle af lærerne havde violin og spillede til.

### *Skovtur*

Hver sommer blev der arrangeret en skovtur. For de små klasser kunne det f.eks. være en tur med båden til Skodsborg. Så gik vi tilbage til »Lokeshøj«, hvor vi legede i græsset, fik sodavand og kager og syntes, vi havde haft en dejlig dag. Da vi blev lidt større, kunne turen gå til København, eventuelt til Zoologisk Have eller til andre seværdigheder. Vi fik lommepenge med hjemmefra. Det var penge, vi selv havde sparet sammen. Hvis vi havde 2 kroner, følte vi os som millionærer.

Skolevejen var for mig ikke så lang, men for dem, der kom helt oppe fra Henriksholm eller fra Trørød var det jo – især om vinteren – en lang og besværlig vej at gå. Når der var flere, der fulgtes ad, gik det altid lettere, selv om det tog længere tid. I Enrum park gik vi ofte på »æbleskud« efter skoletid. Der var en stor frugtplantage lige over for skolen. Den var indhegnet, men hegnet kunne man krybe over, drengene selvfølgelig. Vi



Årets højdepunkt i skolen: skovturen. Fotografiet er optaget på Lokeshøj i 1916. Overlærer Schmidt med den flotte, karakteristiske hat står midt for i bageste række.

piger stod ude på stien og skulle holde udvig og advare, hvis der kom nogen. Jeg tror nok, æblerne var sure, det var vel spændingen, der var det bedste. Efter skoletid kom vi af og til sammen hos hinanden og legede. Om sommeren var vi naturligvis meget ved stranden og badede, om vinteren var det især skoven og de tilfrosne søer, der trak.

I skolen havde vi de almindelige fag som dansk, regning, historie, geografi, religion og gymnastik, og i de to sidste klasser havde vi tysk. Dren-



Det gode liv i Vedbæk i 1920'erne, selv om vandet tydeligvis er for koldt for min mor t.v. Ved siden af hende står min kusine Asta Nielsen, jeg selv og bror Aage.

### *Skolekøkken*

gene blev desuden undervist i sløjd, vi piger lærte syning og skolekøkken. Det sidste var vi glade for. Vi blev opdelt i »familier«, og arbejdet blev delt mellem os, nogle skulle lave frikadeller, nogle kartofler, andre vaske op, dække bord, bage osv., det var forskelligt hver gang. Vi ventede spændt på kritikken, efter vi havde spist vort »svendestykke«. Men så var



## *Håndgerning*

der jo også noget, der hed håndgerning med syning og det hele. Det var ikke så spændende. Vi strikkede strømper af hvidt bomuldsgarn. Bagefter blev der lavet huller i dem, som vi så skulle stoppe! Vi strikkede også rigtige strømper. Garnet var så tykt, at det nærmest var skisokker. Desværre skulle de være så lange, at de gik op over knæet, så de blev aldrig brugt. Vi syede også undertøj af hvidt lærred med flæser og med bånd til at binde for og bag. Det var modeller, der var 100 år gamle, men det var vores frøken også, syntes vi da. Vi blev misundelige, når vi så, hvad de syede i de andre skoler: Lette bluser og nederdele, der kunne bruges. Min mor syntes tilmed, at jeg skulle lære at brodere. Jeg gik på kursus en gang om ugen. Vi var 5-6 på holdet til privatundervisning hjemme hos en dame i Vedbæk. Ellers var der ikke mange fritidstilbud til os piger i Vedbæk. Der var D.U.I., men det måtte jeg ikke være med i, og spejderne, det var mest noget for drenge, men derfor var der jo nok af fritidsmuligheder med kammeraterne i de grønne områder omkring Vedbæk, og veninderne boede alle lige i nærheden.

## *Konfirmationen 1922*

Jeg blev konfirmeret i Vedbæk kirke den 2. april 1922, men jeg måtte gå til præst i Søllerød hos pastor Ferdinand Jensen, som var præst begge steder. Det var det sidste hold, pastor Jensen havde. Jeg havde de sidste par år sunget i kirken. Dengang havde man børnekor. Jeg gik til præst om vinteren. Så længe det kunne lade sig gøre at køre på cykel, gjorde vi det, men da sneen kom, måtte vi gå. Det var en lang streng tur, næsten 7 km hver vej, men vi var nødt til det, da der ingen bus var dengang.

Konfirmationen blev fejret med en middag for familie og venner hjemme i vores små stuer. Der blev ryddet ud i soveværelset. Der var ikke megen plads, men vi havde en god fest.

Mor havde selvfølgelig selv lavet maden, og nogle venner hjalp til om aftenen. Det havde været en meget streng vinter med megen is i Øresund, og der var store isskrudninger henne ved havnen. Selv om det var april, lå der endnu store isrester, så vi hentede is derhenne til at fryse den is, vi skulle have til middagen.

Om mandagen skulle vi ud i vort nye tøj. Vi havde slået os sammen, seks konfirmander, der tog til København og gik i »Casino« teateret i Amaliegade. Der så vi en operette, der hed »Kaptain Grants børn«.

Nu var vi voksne og måtte gå ud alene.



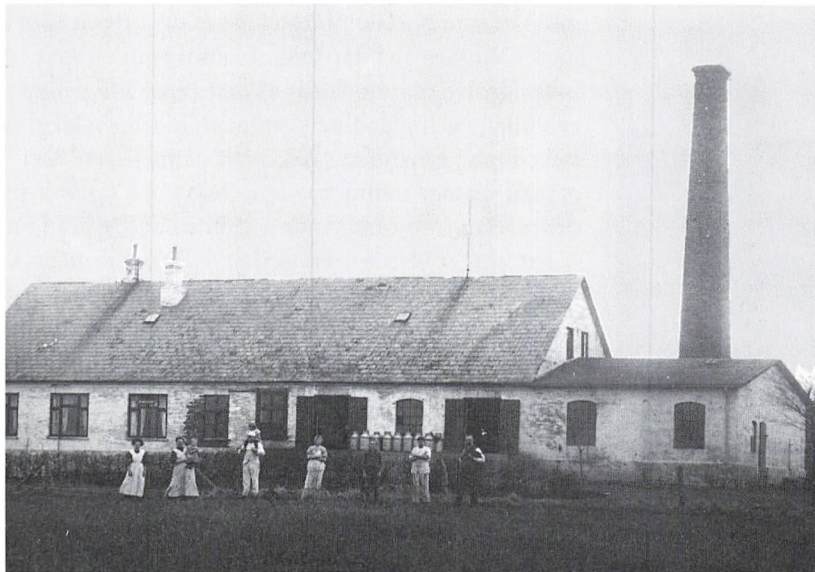
Barndommen er slut, næsten: Det obligatoriske konfirmationsfoto 1922.

# Omkring Mejeriet Kohave

*Af Thea Bergsveinsson*

Vi var fattige og statsløse, da vi ankom til mejeriet Kohave i Trørød den 1. maj 1917. Vi var flygtninge fra Sønderjylland under første verdenskrig 1914-1918. Min far Bernhard Pedersen (1881-1976) havde været mejeribestyrer på et andelsmejeri, Mejlby Mejeri, som lå lige ved den daværende grænse, Kongeåen, men desværre på den forkerte side, som var under tysk

Foran Mejlby andelsmejeri 1912. Det er min far Bernhard Petersen (1881-1976), der bærer min søster Lise på skulderen, mens min mor Anne (f. Lund, 1886-1965) står med mig på armen.



herredømme. Far var blevet udnævnt til bestyrer af mejeriet 1908. Vi var 3 børn: min ældste søster Elisabeth, f. 1909, Dorthea – nærværende forfatter – f. 1911, og min lillebror Arne, f. 1913.

### 1. verdenskrig

Sorte skyer trak op, og første verdenskrig var en realitet 1914. Min far blev kasseret som tysk soldat; der var tre ting, som gjorde sig gældende: For det første havde han for tynde ben. For det andet: På højre hånds tommelfinger manglede han yderste led, som han havde mistet ved et uheld ved den tids dampmaskiner på mejeriet. Tyskerne mente derfor ikke, han kunne skyde med et gevær. At far var en meget ivrig jæger, vidste de dog ikke. Den tredje grund var, at man ikke kunne undvære far som mejeribestyrer på andelsmejeriet, da man på den tid kun havde ganske få uddannede mejerister. Det moderne mejeribrug var endnu forholdsvis nyt på den tid.

Min far var temmelig sikker på ikke at blive indkaldt. Derimod blev min mors brødre Niels og Jørgen indkaldt. Jørgen faldt som 20-årig. Niels var med i alle fire år i den krig. I slutningen af 1915 blev far imidlertid også indkaldt. Der var nu faldet så mange, at alle kunne bruges uden hensyn til eventuelle mangler eller skavanker. Jeg kan huske, at jeg så far og mor tage afsked med hinanden i køkkenet på mejeriet: far i tysk uniform med stor rygsæk og det sammenrullede felttæppe spændt på og geværet på skulderen – mor højt hulkende – vi børn anede uråd, men blev jaget væk.

Far lå i soldater-træningslejr i Polen i en by Graudenz ved Weichselfloden. De var indkvarteret på en bondegård, hvor de lå i halm og hø i båsene med lus, lopper og rotter overalt. Far fortalte, at flere af de ganske unge sønderjyder på 18 år lå og græd og kaldte på deres mor.

Hver dag tordnede de tyske officerer under øksercitsen i lejren: »I er *kun* kanonføde, og I bliver *kun* kanonføde«. De vidste alle, at efter endt uddannelse i lejren skulle de sendes til fronten. Det var derfor en stor overraskelse og glæde, at de inden afgang til fronten fik tre døgn orlov.

Da toget, som far rejste hjem med, nåede omegnen af Berlin, blev der beordret togstandsning. Den kupé, hvor far sad, kom til at holde lige over



Min far i jagtudstyr et sted ved Kongeåen før 1. verdenskrig.

Familien fra Mejlby mejeri fotograferet i Ribe kort før 1. verdenskrig. Min mor med mig på skødet og min søster Lise stående på bænken. Min far bagved og plejesønnen Carl Beck, afdøde mejeribestyrer Chr. Becks søn. Carl blev siden kusk på Kohave mejeri.





Min onkel, mors bror Niels, i tysk uniform med geværet yderst t.v., 1915.

### *På orlov*

for et modgående tog på næste spor. I en stor, stærkt belyst kupé stod den tyske kejser Wilhelm samt de to kendte tyske generaler, Ludendorff og von Hindenburg. Med forsinkelse ankom far til Rødning station, den nærmeste til Mejlby Mejeri. Mor holdt der og ventede med hestevognen. Far havde tabt sig så meget under den hårde eksercits, at mor havde svært ved at genkende ham. Nu havde far altså tre dage hjemme. Mejeriet lå lige ved Kongeåen, som jo dengang var grænsen. Ovre på den anden side var

det Danmark. Langs Kongeåen var der stærk tysk bevogtning. Der var mange, som forsøgte at desertere, men blev skudt ned midt i Kongeåen. Dengang kunne de fleste jo heller ikke svømme, og åen var flere steder meget dyb.

### *Deserteringen*

Den første aften far var hjemme, gik han ned til fyret på mejeriet og brændte sin uniform. Så gravede han geværet ned i jorden ude i haven. Mor holdt vagt. Den næste aften tog mor og far afsked med hinanden, og far gik ned til Kongeåen, men det blev et forfærdeligt uvejr med stærk torden, og lynene var så kraftige, at alt var oplyst langt omkring. Far måtte gå hjem igen. Så var der kun den sidste aften tilbage – og da lykkedes det. Regnen styrtede ned. Grænsevagterne blev inde i deres vagthuse, og far gik uset igennem åen til Danmark. Min far boede så en kort tid hos min faster Hanne, som havde en gård. Han turde kun være der ganske kort tid, også dengang var der mange »stikkere« på begge sider af grænsen. Det var jo forbundet med dødsstraf at desertere. Mine to kusiner, Dagmar og Clara, skiftedes til at bringe mad op på høløftet, hvor far opholdt sig.

### *Alene i det tyske Sønderjylland*

Far havde sagt til mor: »Nu må du være stærk, tyskerne henter dig, når de opdager, jeg ikke er rejst tilbage til fronten. Du skal *hele tiden sige det samme*. Du vil komme i krigsforhør, og du skal sige, at du har taget afsked med mig, og at jeg er rejst til fronten og ellers – ich weiss nichts«! Mor blev afhentet tre gange – og sagde hver gang det samme.

Men nu sad mor så tilbage alene med tre små børn. Vi kunne jo ikke blive boende på mejeriet, når vi ingen far havde længere. Vi flyttede hen på en nabogård hos gode venner. Jeg kan huske, det var meget fint sommervejr. Vi børn gik med mor og nabokonen og plukkede ribs og hindbær. Vi spurgte tit mor: »Hvornår kommer far igen hjem?« Jeg husker ikke min mors svar. Jeg husker kun, jeg så hende græde ofte. Det må have været en forfærdelig presset og psykisk belastende tid for mor at stå alene tilbage med os uden hjem og ingen anelse om, hvad fremtiden ville bringe. Far var jo langt væk, og to af mors brødre var indkaldt til fronten. På nabogården, hvor vi boede, var de to sønner ligeledes draget af sted –



På den »rigtige« side af grænsen, hos fars søster Hanne i landsbyen Villebøl ved Kongeåen. Hun er omgivet af sine børn, mine kusiner Dagmar, Clara og fætter Hans. Foto fra de gode dage omkring 1920.

### *Tysk eller dansk*

som tyskerne altid sagde, de skulle kæmpe for »das grosse Vaterland« – Ak ja! Hvad kom det tyske rige dem ved? Det var forbudt at tale modersmålet, kun tysk måtte tales. Alle skolebøger var trykt på tysk. Kejserens store billede hang i skolestuerne, og når det var kejserens fødselsdag, skulle alle børnene møde op i deres allerfineste søndagstøj. Jeg kan huske, jeg har fået fortalt, hvordan en lille pige, Helga, blev kommanderet i skammekrogen, fordi hun i geografitimen havde påstået, at Sønderjylland var gammelt dansk land. Danske sange måtte ikke synges. »Alles ist verbo-



ten«. Jeg mindes altid min mor og far med tårer i øjnene, når de hørte de gamle, nationale sange på »Kohave«, da radioen kom i tyverne, bl.a. »Dejlige Danmark, hør hvor det klinger«, »Det haver så nyligen regnet«, og »Vort modersmål er dejligt«, osv. Mor forlod altid stuen og gik i enrum. Tankerne gik tilbage til en ond tid med tysk skolegang. Man måtte *ikke* bruge Dannebrog, kun det tyske flag, hvis nogen overtrådte budskabet og højste dansk flag, blev det revet ned, og det tyske flag hejst. Danskerne malede en højrød stribe, snoet op ad flagstangen. Så kom tyskerne og malede den sort. Alt, hvad der havde med tyskerne at gøre, var sort og hvidt. Alle grænsepæle og skilte, gendarmhuset og toldhuset ved grænseovergangen ved Foldingbro, som lå tæt ved mejeriet, alt var i de tyske sort-hvide farver.

Da vi var flyttet fra mejeriet, og der var gået lidt tid, gik mor til tyskerne og sagde, at hun ikke kunne eksistere med tre børn alene, og hun havde sin familie på den anden side af Kongeåen. Vi fik minsandten lov til at rejse over grænsen ved Foldingbro med møbler og alt, hvad vi ejede, selv mors potteplanter kom med over grænsen ved Foldingbro.

Jeg kan huske, at vi børn (3 - 5 og 7 år - jeg var 5 år) blev løftet op på en stol inde på det tyske toldkontor. Kvinden i tysk uniform - meget striks og voldsom tyk - skulle undersøge den brede søm på min søsters og min kjole, at vi ikke smuglede noget, f.eks. gemte penge, har jeg senere fået fortalt. Jeg husker tydeligt, jeg begyndte at græde, fordi kvinden trak mig hårdt rundt på stolen. Men vi kom lykkeligt igennem grænsevagten - *og nu var vi så i Danmark*. I Ribe havde min far en god ven, som ejede et hus i Hundegade lige ved Ribe Torv og Domkirken. Der kom vi til at bo, men kun en måned, det var i september 1916. Til de gamle forældre, der blev tilbage syd for grænsen meldte mor pr. brev vor lykkelige ankomst med bl.a. følgende ord: »...Aa, hvor jeg blev glad da jeg fik lov at komme over grænsen, jeg har næsten aldrig i mit liv haft større glæde. I kan tro, der blev glæde, da vi traf sammen med vor lille Far, og vi kørte jo så i lukket vogn til Ribe lige for Karl Hansens dør...« Jeg husker tydeligt, da vi boede

*Vi får lov til at rejse  
til Danmark*

*I Ribe*

i Ribe. Der var mange flygtninge i byen, og hver dag kom der flere, som havde sneget sig over grænsen. På en gård ved Kongeåen boede en bondekone Maria Bertelsen. Hun var dygtig til at »flirte« med de tyske soldater. Hun gav dem rigeligt med kaffe-punch og grock, og imens gav hun signal til de forskellige unge sønderjyder om, at »kysten nu var klar«.

Min mors yngste bror, Johannes, og fætterten, Jørgen Rosenberg, og flere nabosønner kom over til Danmark ved hendes hjælp. De og flere af fars venner, som var deserteret, boede alle sammen med os i Ribe. Jeg kan huske, de sov på madrasser på gulvet.

Fra Ribe husker jeg, som var det i går, at mor hver dag sammen med os gik op i Domkirketårnet. Vi børn troede, vi skulle op for at se alle storkene spankulere i det flade marskland med de små vandløb på kryds og tværs. Der var utallige storke med lange, røde ben, som gik dér så majestætisk og fangede frøer. Et smukt syn. Mange år senere gik det jo op for mig, at det nu ikke var storkene, mor gik op i tårnet for at se. Når hun vendte sig mod syd, kunne mor se hele vejen ned over Kongeåen, hvor mejeriet lå, og hjem til sin fødegård, som lå på vejen imellem Mejlby mejeriet og Foldingbro. Så stod mor da der og spejdede ned over det flade land, hendes fødeegn og -gård. Vi lagde nu næppe mærke til det. Storkene tog al vor opmærksomhed. Mine forældre ville sidenhen ikke tale om den tid, den var for ond. Men de længtes hele deres liv tilbage til hjemlandet.

### *Fremtidsplaner*

I det første brev til sine forældre efter ankomsten til Ribe fortæller mor, at far var rejst op til Limfjorden for at søge en mejerist-stilling, »og så flytter vi alle helt derop med det første, for vi er bange for at bo så tæt ved grænsen«. – Brevet blev smuglet over grænsen til mine bedsteforældre. Mor skriver også: »Har I hørt fra mine to kære brødre? Jeg beder til Vorherre hver aften, at han vil holde sin hånd over dem og så føre dem raske tilbage«. Sådan skriver mor i september 1916, og netop i de dage blev den yngste af de to – Jørgen – fjernt fra sit kære hjem meldt død på et lazaret i Rusland den 1. oktober, kun 20 år. Der blev holdt mindegudstjeneste i kirken hjemme i Sønderjylland den 11. oktober. Dette erfarede

Mors halvbror Jørgen  
i den tyske uniform  
1915.



*En rejse til  
hovedstaden*

mine forældre først da krigen sluttede. Men far bestemte sig alligevel ikke til Limfjorden, han sagde altid: »Nej – det var for tæt på Tyskland«.

Da far kom tilbage fra Limfjords-turen, rejste han til København for at søge arbejde dér. Da far gik ud fra Hovedbanegården over for Tivoli, kom der to meget fine herrer imod ham. Den ene strakte hånden frem og



Familien Barslund foran gården Solbakken ved Rungsted omkring 1915.

sagde: »Goddaw, Bernhard, hvor skal du da hen, jeg troede, du var ved fronten?« – »Jouw, men jeg er nu stukket af«. Og så fortalte far hele beretningen.

Manden var sønderjyde, hans navn var Hans Barslund – god ven til far. Han ejede flere store gårde på Sjælland – havde i tide, da han så, det trak op til krig, solgt sine ejendomme i Jylland og var rejst til Sjælland. Han

ejede bl.a. en stor gård i Rungsted. Han inviterede far med op til Rungsted. Far mente siden, at det var skæbnen, der rådede. I hvert fald tilbød Barslund ham arbejde på gården i Rungsted – og længere væk fra Tyskland kunne man jo dårligt komme. Far tog jobbet og sendte bud efter os. Derefter kom mor og vi børn samt alle møbler, pletter og planter til Rungsted. Det var godt for mine forældre, at de begge to kunne få det hele på afstand.

### *På Solbakken i Rungsted*

Det var en stor gård ved navn »Solbakken«. Far passede heste, og mor hjalp til i den store husholdning med mange fester. Den tidligere gårdmand Hans Barslund var nu grosserer og tog hver dag ind til København.

Da vi havde boet på »Solbakken« vinteren over, og det blev forår 1917, kom Barslund en aften ud i stalden til far og sagde: »Kom ind på kontoret, der er noget, jeg vil tale med dig om«. Han viste far »Mejeri-Tidende«, hvori der var en annonce fra et mejeri »Kohave« i Trørød. »Det er til salg, og det skal du have« sagde Barslund. »Ja, men jeg har jo ingen penge«, svarede far. De tyske penge havde jo ingen værdi. Dem begravede man i jorden – dengang. »Jeg låner dig« var Barslunds svar, »og du tager en tur til Trørød i morgen«.

### *Mejeriet Kohave*

Mejeriet Kohave var bygget i 1907 og altså kun 10 år gammelt. Et aktieselskab på Falster ejede det. Det var frygteligt mishandlet, men far øjnede chancen og købte mejeriet for de penge, han lånte af grosserer Barslund.

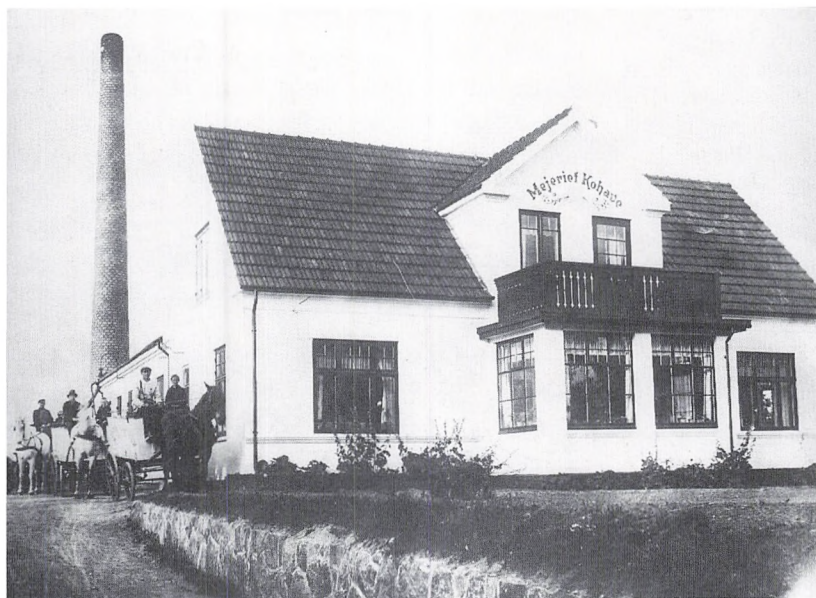
»Flyttelæsset« blev transporteret fra »Solbakken« til Kohave på en stor høstvogn. Det var nu ikke så meget vi havde. Kun det allernødvendigste, som vi havde fået med fra Ribe til Rungsted. Far kørte i forvejen til Trørød. Mor og vi tre søskende blev samme dag fulgt til toget på Rungsted station af Hans Barslunds kone, Karen Barslund, og datteren Anna, samt sønnerne Arne og Einar. Så gik turen til Vedbæk station, og vi spadserede op igennem Vedbæk-skoven, Trørød Hegn, som det hedder. Det var en lang tur, vi var jo ikke så store. Min bror Arne var kun 4 år. Jeg husker, min mor måtte bære ham det meste af vejen, men det var fint

solskinsvej – den 1. maj 1917. Det står så tydeligt i min erindring, som var det netop foregået for ganske nyligt.

Da vi trådte ud fra skoven ved Skovløberhuset ved Caroline-Mathildestien, kan jeg huske, at mor stod stille med Arne på armen og pegede op mod den store mejeriskorsten, som man dengang kunne se viden om. Og så fortalte mor os: »Se børn, dér skal vi bo«. På den måde oplevede vi for første gang mejeriet »Kohave«, vort nye hjem, hvor mine forældre kom til at virke i så mange slidsomme, men også givtige år.

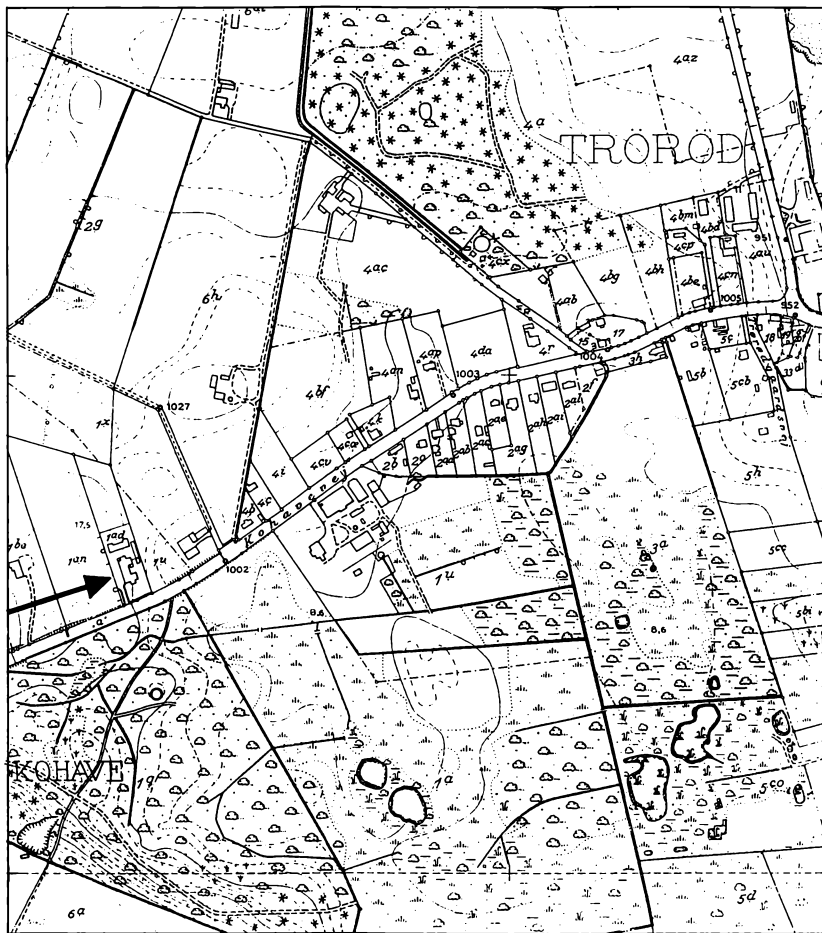
*Fra Rungsted til  
Trørød*

Resten af bohavet, som stadigvæk stod i Ribe, blev transporteret med DSB til Vedbæk station og videre op til »Kohave« med hestevogn. Jeg husker særligt mors store, flotte potteplanter, bl.a. »Aspidistra«, som kom



»Mælkepatruljen« klar til udrykning fra Kohave mejeri 1919.

Udsnit af topografisk matrikelkort fra 1940. Pilen viser Kohave mejeris beliggenhed på matr.nr. 1 ad af (Gl.) Holtegaard over for Kohave-skoven. Lidt længere henne på Kohavevejs søndre side ses bryggeriet Holtegaards Fabriker på matr.nr. 1 u (Se artikel af Peter Kalko i Søllerød-bogen 1987). Yderst t.h. ses Kohavevej ved Trørød bakke. På vejens nordside ligger Krogholmgård, matr.nr. 4 au, og Langagergård, hvis matr.nr. 3 ikke ses her. På sydsiden af vejen: smedien på matr.nr. 5c.



til at pryde stuerne, anbragt på to søjler, en på hver side af døren ud til verandaen. Det var mors stolthed, de blomster, som havde taget turen hele vejen fra Mejlby Mejeri til Kohave Mejeri og stod så smukt der i alle årene, men de blev sandelig også passet godt. Hvert forår gik mor ned på engen ved Kohave-skoven og hentede dejlig muldjord og plantede dem om. Mange beundrede disse blomster, som fik større og større potter. Jeg husker, vi skulle være to til at løfte dem ned fra søjlerne. Min brors gyngestol og vores dukker, som vi så længe havde savnet, vakte stor glæde, da de kom helskindede frem til Kohave.

Når far senere fortalte om den tid, sagde han: »Ja, vi kom jo med hele menageriet«. Jeg syntes altid, det var en herlig beskrivelse, der var jo alt, hvad vi ejede: Madrasser, dyner og puder, gryder og pander – så sandelig – et helt »Menageri«.

#### *Det forfaldne mejeri*

Kohave Mejeri var et menageri. Der var ikke en eneste dør eller et vindue, der kunne lukkes. Den første sommer sov vi for åbne døre. Der havde været indlagt centralvarme – det var delvis revet ned – de rustne rør dinglede alle steder i huset. Der var – til stor forundring – badeværelse med et stort badekar på løvefødder ved siden af køkkenet. Men tænk – *intet* toiletrum. Der var lokum – helt ovre bag ved stalden – en lang rejse, hvis man skulle skynde sig – og hundekoldt om vinteren.

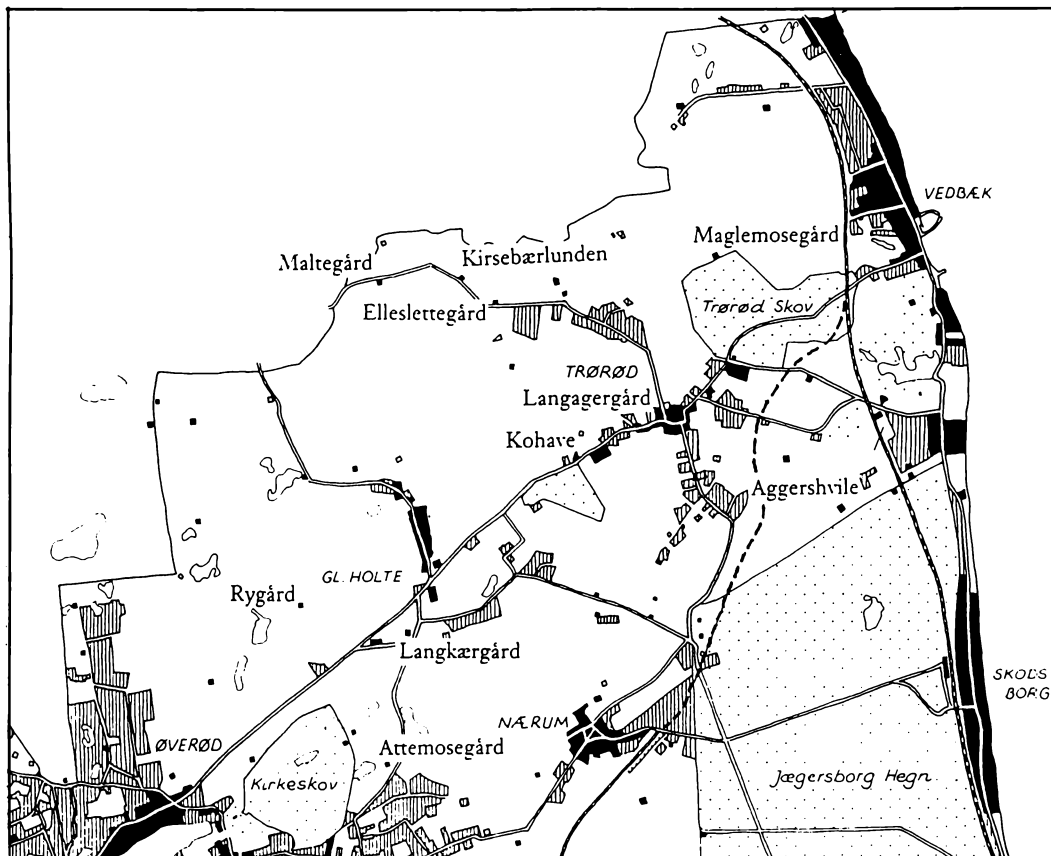
I spisestuen gik høns og kyllinger. Det flød overalt med ragelse. Der var også en hest. Det var »Sorteper«. Den havde i lang tid ikke fået noget rigtigt at spise, stakkels dyr. Når den havde lagt sig ned i stalden, kunne den ikke rejse sig op igen. Når far fortalte om den første Kohave-tid, sagde han: »Ja! Min første opgave om morgenen var at kalde på de andre for at hjælpe »Sorteper« op at stå«. Flere mand skulle der til.

Starten på Kohave var streng, alle måtte arbejde hårdt og længe. Kohave skulle op at stå, og det kom det. Der var ikke elektricitet indlagt på mejeriet. Nede i det store mejerilokale sad der et gasblus på væggen. Maskinerne var dampmaskiner.

#### *Mælk til hovedstaden*

Far tjente dog ret hurtigt gode penge. På grund af krigen manglede





Kort over den nordøstlige del af Søllerød kommune 1900-1930. De sorte flader viser bebyggelsen fra før 1900, de skraverede flader den bebyggelse, der blev opført mellem 1900 og 1930. Banen mellem Nærum og Vedbæk (i dag Grisestien), der blev nedlagt i april 1921, er vist med stiplet streg. Navnene på de gårde, der leverede mælk til Kohave mejeri, er indsat. Kortet er fra Jens Johansens »Fra seks landsbyer til syv bydele« (1988).

København mælk. Far kunne skaffe al den mælk, han havde brug for fra de omliggende gårde i Trørød, Øverød og Gl. Holte: Maglemosegård, Maltegård, Elleslettegård, Kirsebærlunden, Langagergård, Aggershvile, Rygård, Attemosegård og Langkærgård. Mælken blev kørt ned til Frydenlund trinbræt. »Nærum-Grisen«, som det lille tog kaldtes, kørte dengang helt ud til Vedbæk station.

Der blev købt heste, og flere mælkevogne kom i gang. Det var jo hestenes tidsalder, og far elskede sine heste. Den første hest købte far på Maglemosegård. »Jacob« hed hesten, der fulgte os i alle barneårene. Vi fik en charabanc og en jumbe. Jumben var sort og foret med højrodt jernbanefløj indvendig. Man sad lunt og godt.

Jeg kan huske, at pludselig en mørk eftermiddag kom far råbende meget højt ind fra mejeriet: »Skynd jer og kom« – og han sagde noget til mor, som jeg ikke rigtig forstod, og mor og far stod og græd. Senere fik jeg fortalt, at krigen havde fået en brat ende den 11. november 1918. Det var nu endelig slut med alle rædslerne. 30.000 sønderjyder måtte drage af sted til slagmarkerne. 6.000 blev derude, deriblandt mors bror Jørgen. Onkel Niels – mors ældste bror – lå i alle de 4 år, som verdenskrigen varede, i skyttegravene ved den franske grænse. Han overlevede, men få år efter hjemkomsten fik han tuberkulose og døde på Vejlefjord Sanatorium i 1924.

Mange stakkels invalider, som skulle til lægebehandling, kom til København. De manglede enten et ben eller en arm, de skulle have proteser. Jeg husker, der var flere, som manglede det ene øje, bl.a. en fætter til min far. Der kom mange sønderjyder på Kohave efter krigstiden.

I foråret 1919 slog lynet igen ned i mine forældres tilværelse. Far blev angrebet af den på den tid så frygtede smitsomme sygdom ved navn »Rosen«. Far måtte indlægges på Kommunehospitalet, og da man dengang ingen antibiotika havde, var det en meget alvorlig situation. For anden gang inden for en kort årrække stod mor alene med tre børn – og gravid med det fjerde. Dertil kom ansvaret på Kohave, for bedrift og

*Krigen slutter, 1918*

*Sygdom*



Kohavevognen foran Gl. Holtegaard omkring 1928. Kusken Viggo Petersen var ansat ved mejeriet fra midten af 1920'erne til 1941. Den fine karakteristiske påmaling på vognen var udført af malermester Hjalmar Hansen fra Gl. Holtegaade.

mandskab. Jeg husker, at vi tre søskende rejste med mor ind til hospitalet for at besøge far. Vi græd, vi forstod ikke, at vi kun måtte se vores far gennem en glastrude og bare vinke til ham. Hele hans hoved var indbundet i gazebind med huller til øjne, næse og mund. Vi blev næsten bange for ham.

Da far endelig blev udskrevet, lød lægens dom: »Denne sygdom ved vi desværre ikke så meget om; men vi antager, at den kan smitte ved arbejdet med mælk under centrifugering på mejeriet. Sygdommen kan komme igen, bryde ud for anden gang, og hvis det sker, så vil De blive uarbejds-

### *Et hus i Vedbæk*

dygtig og må forlade Deres virksomhed«. Det var forfærdeligt, hvad skulle vi gøre? Hvad skulle der ske med os alle, hvis vi måtte forlade Kohave? For mine forældre må det have været et frygteligt pres at leve under. Jeg husker kun, at vi skulle være rolige, vi måtte ikke løbe rundt, vi sad stille og spillede med nipsenåle. Far fortalte senere, hvordan han måtte rejse over til Esbjerg, hvor farfar boede. Far lånte 5.000 kr. af sin far og købte for de penge et hus – et konkursbo – på Vedbæk Strandvej nr. 404. Hensigten var, at vi havde det hus »at falde tilbage på«, hvis vi blev tvunget til at forlade Kohave mejeri. Heldigvis blev det ikke aktuelt. Sygdommen kom ganske vist endnu engang, men da var far blevet en gammel mand, over 90 år, og Rosen sad da i det ene ben.

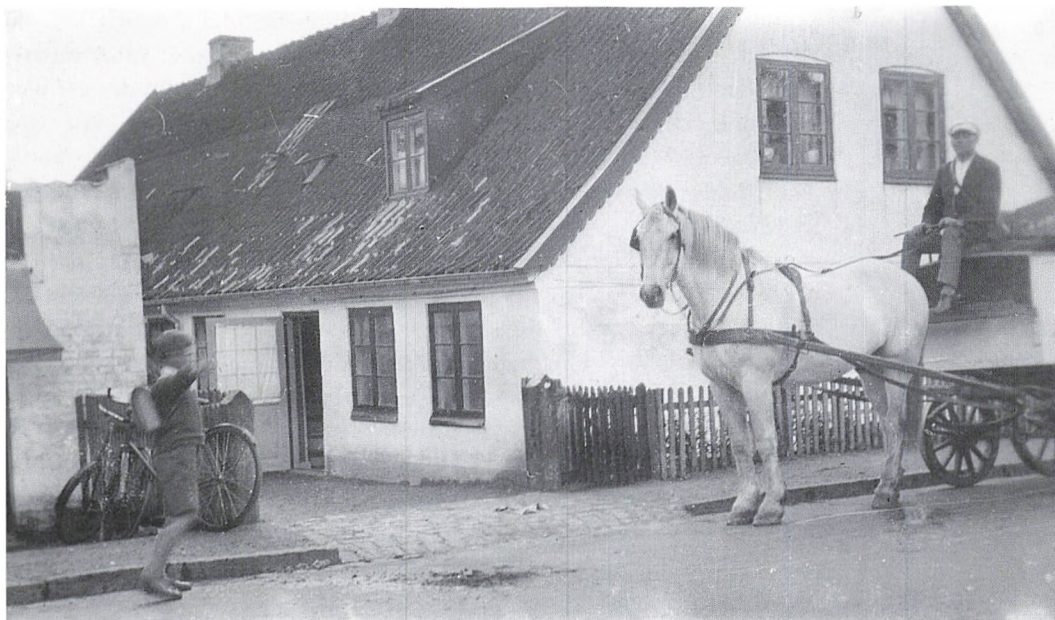
Mor var, da alt dette skete i 1919, gravid med sit fjerde barn. Min næst yngste bror blev født, og så var vi fire børn. Min bror fik navnet Karl, opkaldt efter min farfar. Mange år senere, da farfar døde, arvede min bror Karl de 5.000 kr., som far tidligere havde lånt af sin far. De var blevet sat ind på en bankbog i Esbjerg.

### *En ny mejeriet*

Livet gik videre på Kohave. Far var svækket, træt og også nervøs for endnu en sygdomsperiode. Derfor blev der ansat en mejerist, Peter Henriksen. Han kom fra Samsø og blev hos os alle årene. Far kunne nu slappe lidt af fra det hårde arbejde i mejeriet. Der blev tid til også at beskæftige sig med os børn, dog ikke altid til vor udelte glæde. Vi skulle f.eks. lære at neje og bukke. Det havde vi nemlig ikke lært i Jylland under alt det krigskaos. Jeg husker endnu tydeligt den dag, vi tre børn blev kaldt ind på fars kontor, og så blev vi ellers »eksamineret«. Min søster Lise og jeg skulle neje dybt for mor og far, og min bror Arne skulle selvfølgelig bukke. Det var noget af en forestilling, som vi bestemt ikke fandt særlig interessant, men vi fik da lært det.

### *Genforeningen, 1920*

Og så kom den store begivenhed, genforeningens lyse dag 1920. I februar 1920 rejste mor og far for første gang tilbage til deres hjemstavn og var med til at stemme det fortabte land tilbage til Danmark – efter så mange års udlændighed. Det var sommerferie dengang i juli 1920, da



Huset på Strandvejen 404 med mælkevognen foran. På bukken sidder mors halvbror Johs. Schmidt, der efter emigrationen fra Sønderjylland blev kusk hos far og flyttede ind i nr. 404. Drengen er sønnen Jørgen Schmidt. Foto fra slutningen af 1920'erne.

Kong Christian den 10. red over grænsen på den hvide hest. Min søster og jeg havde hvide kjoler med højrøde silkeskærf om livet og røde sløjfer i håret. Min bror Arne havde matrostøj. Vi stod ved grænseovergangen og foran Mejlby Mejeri. Kongen red lige forbi. Dronning Alexandrine sad i vogn. Kronprins Frederik og prins Knud red bagved og på to mindre, brune heste.

Hjemme på Kohave fortsatte driftsudviklingen, og mejeriet blev på

*Sønderjyder på  
Kohave*

grund af omstændighederne efterhånden til et familieforetagende. Onkler, fætre og nabosønner, som før 1920 var havnet under mors og fars beskyttende vinger arbejdede i begyndelsen på mejeriet. Og der var sandelig nok at tage fat på. I starten var der jo kun en mælkevogn og hesten »Sorteper«. Men efterhånden kunne far anskaffe flere vogne og heste. Mine onkler fik hver sin rute, en i Trørød, en i Vedbæk, en i Gl. Holte og en i Nærum.

Vi var mange til middag på »Kohave« på den tid, og mor var alene om det hele. På højdepunktet var der vel omkring 18 mennesker i alt. Der var flere unge sønderjyder, som havde valgt Danmark frem for tysk krigstjeneste: Mors bror Johannes og deres fætter Jørgen Rosenberg – så var der mine forældres plejesøn Carl Beck. Han var søn af afdøde mejeribestyrer Chr. Beck. Far havde i 1908 efterfulgt Beck som bestyrer af Mejlby Mejeri og havde lovet Chr. Beck, der døde af cancer, at han ville tage sig af hans søn, til han voksede op. Carl kørte med mælk i nybyggerområdet »Nyvang« nord for Trørød. En anden sønderjyde på »Kohave«, som jeg husker, var Viggo, der af os børn blev kaldt »Sjanko«, fordi han kunne gå som vores gamle elskede hund »Sjanko« på Mejlby.

*Arbejdsdagen*

Far stod op kl. 4 om morgenen. Hver morgen mellem kl. 5-6 stod han på perronen foran mejeriet og sendte vognene af sted, og det faldt sandelig ikke i god jord, hvis mandskabet ikke mødte til tiden. Man talte om, at man af og til kunne høre mejeriejeren helt op til Sandbjerg om morgenen. Ja! Far var nok en meget streng mand i det daglige, men det var jo også en meget stor byrde at drive et mejeri for eget ansvar. Jeg har mange år efter mødt flere af de gamle medarbejdere fra dengang, som fortalte mig: »Vi havde det godt på Kohave, men din far var meget streng. Man vovede ikke at tale til ham før efter kl. 10 om formiddagen, og først når han havde fået tændt sin Phønix-cigar og sad ved regnskabsbøgerne, var han til at tale med«. Vi var vist alle lidt bange for ham. Der var respekt omkring den herre. Hans ord var lov og orden. Men det var jo heller aldrig gået, hvis ikke både far og mor var meget strenge, begge to.



Så er vi blevet fire børn på Kohave. Fra venstre Thea, Karl, Lise og Arne. Foto 1921.



Mælkevognen med »Prins« foran og kusken Carl Beck, mine forældres plejesøn, på bukken. Vognen holder ved Mariehøjbebyggelsen. Foto 1924.

Da krigen var slut, kom min onkel Niels hjem fra fronten. Hans kone – tante Anna – var fra Haderslev. De blev også forenede på Kohave efter fire lange krigsåre. Onkel Niels var et dejligt menneske. Vi børn elskede ham. Han fik også en mælkerute. Det var jo vigtigt at arbejde sig væk fra krigens rædsler. Onkel og tante boede oppe på altanværelset indtil 1921. Mine morforældre hjemme på gården i Sønderjylland var gamle og udslidte. Onkel Niels var den ældste søn og skulle hjem og overtage gården.





En sønderjysk familie i Trørød/Gl. Holte omkring 1940. Det er min mormor Marie og hendes anden mand Godtfred Schmidt i centrum. Mormor var blevet enke med fem børn før århundredskiftet, og fik endnu fem med Godtfred. Det er mor yderst t.h. Hendes tre halvsøskende er fra v. Johs. Schmidt, der bestyrede mælkeudsalget i Vedbæk, Astrid gift med Peter Blomgreen og Mary Schmidt. De er fotograferet foran Kohavehuset, hvor de gamle boede fra 1921 til mormors død i 1953. Huset lå omtrent, hvor Gl. Holte kirke ligger i dag.

*Familien fra  
Sønderjylland  
kommer til Kohave*

Til gengæld kom mine morforældre til Kohave sammen med min mors to søstre, moster Mary og Astrid. Astrids forlovede, Peter Blomgreen, fra Sønderborg kom også herover. Onkel Peter fik også mælkerute, og moster Astrid hjalp mor i huset, hvor der sandelig var nok at se til med alle disse mennesker. Telefonen begyndte pludselig at gøre os opmærksom på



Peter Blomgreen, kusk på Kohave, leverer mælk i flaske i midten af 1930'erne.

sin eksistens. Jeg kan huske, at moster Astrid var bange for den. Hun kom jo lige hjemme fra gården i Sønderjylland og var ikke netop ven med sådan en »fyr«. Der blev ustandselig ringet og bestilt varer, efterhånden som Kohave blomstrede, og det gik stærkt. Min bedstefar kom til at passe hestene. Det var han god til. De blev klippet meget fint på manken og striglet og gjort ved.

Da vi kom til mejeriet, var der kun det areal, som mejeriet var bygget



Otto Petersen (bror til kusk Viggo) med hestene Prins, Rasputin, Lise og Jacob på Kohave mejeri, 1923.

### *Arbejdshestene*

på. Da far efterhånden anskaffede flere heste, købte han marken, der stødte op til Gl.Holte avlsgård. Fars heste gik altid på græs dér om sommeren, det var et herligt syn. I vores tid på Kohave nåede vi at have op imod 50 heste. De måtte ofte skiftes ud, det var et hårdt arbejde at være hest og trække mælkevogn på sten- og grusveje dengang. Jeg husker »Jacob«, »Sorteper«, »Gråper«, »Musse«, »Hans«, »Prins«, »Tulle« og »Rasputin«. »Rasputin« havde været cirkushest hos Cirkus Schumann i Cirkusbygningen. Det var en meget smuk, hvid russisk hest. Den nægtede at gå rundt i manegen og lade sig dressere. Så kom den på hestemarked, og da far netop kom forbi og skulle købe en hest, blev det »Rasputin«. Den havde mange gode år på »Kohave«.

Det var jo i hestens tidsalder. De måtte tit have nye sko. Vejene var



Hos smeden i Trørød 1919. Smedemester Emil Jensen stående. Sønnen Emilius med datteren Edith foran. Smedien ligger i dag i nypudset stil på Kohavejs sydside lige før Trørød bakke.

*Smeden og dyrlægen  
i Trørød*

ikke asfalterede, og det sled jo hårdt, de måtte ofte ned til smeden. Smedien lå lidt længere nede på Kohavej ved foden af Trørød bakke. Huset ligger der stadigvæk – men den store hvælving ind til selve smedien er

Kohave mejeri 1934.  
Får t.h. med mejerist  
Peter Henriksen kaldet  
»641«.



muret til. Krogen i muren, som hestene blev tøjret til, sidder der dog endnu som et tegn på hestetidsalderen, en vidunderlig periode. Det var altid hyggeligt, når vi kunne høre smedens rytmiske hammerslag op til mit barndomshjem. I Trørød boede også dyrlægen. Det var Jensen på »Dyrlægegården« på Trørød bakke over for den gamle skole, der tilså fars heste.

I den første tid på Kohave foregik det meste under primitive forhold. Mælken var i store mælkevogne, og mælkekuskene ringede med en stor

messingklokke, og så kom kvinderne ud til vejen med kander og gryder og fik tappet fra jungerne. Men så kom flaske-mælken. Der blev købt nye maskiner – en stor omvæltning.

Konerne, der vaskede flasker, kom fra Mariehøj og Buskehøj. De vaskede også flasker hos brygger Vallø på Holtegårds Fabrikker lidt længere nede ad Kohavevej. Konerne kom gående ned gennem Kohaveskoven. De var fattige, søde kvinder med store sække-forklæder på.

Om vinteren måtte alt mandskabet udkommanderes. Der skulle ises, som det hed. Nede i mosen hentede man isen hjem. Der var en sidefløj i mejeriet, ishuset, som blev fyldt op. Fra »Sødal« ved Søllerød sø fik man desuden hver dag store isblokke, som blev lagt ind i mælkevognene. Smørret kom i dritler. Det skulle vejes ud i 1-punds pakker. Vi havde et træstativ med en fordybning til smørret. Et stykke pergamentpapir blev lagt ned under smørret, og man trykkede med foden på en pedal, og så kom smørret op. Mor ordnede papir og smør, og jeg trykkede på pedalen. Så blandede man smør og margarine sammen i husholdningen. I efterkrigsårene havde folk ikke råd til smør, man blandede det og kom smørfarve i. Smørfarve havde man i små kapsler.

Vi havde mange forskellige dyr foruden heste, bl.a. høns, kalkuner, duer og kaniner. Den første vinter havde vi en gris, en kalv og et lam. De gik alle tre sammen i en bås i stalden. Når de skulle til at sove om aftenen, ventede grisen og kalven altid på, at lammet først skulle lægge sig, for der var jo dejligt varmt ved al den uld, det var i besiddelse af, og så først blev det sengetid for de to andre.

Dengang havde alle grise, som blev slagtet til jul. Det var postbud Nielsen fra Vedbæk, som slagtede grise for folk. Jeg kan huske, jeg løb op på loftet og krøb ind i et stort skab og gemte mig. Det var forfærdeligt at høre på alle disse grisehyl i nabolaget igennem flere dage, når han gik rundt og slagtede. Grisene skreg og skreg. Efter slagtingen blev der lavet blodpølse, leverpølse, medisterpølse, sylte osv. i kælderen. Skinker blev sendt til røgning, man lavede jo alt selv. Der blev bagt så mange for-

*Kohave smør*

*Grisen slagtes*

skellige slags kager og småkager. Alle kagekasser blev fyldt. Vi var jo næsten selvforsynende. Alt, hvad mor havde i køkkenhaven, som lå bag ved staldbygningen, blev syltet i store krukker og glas, saft på flasker og gelé og marmelade på glas – til hele vinterforsyningen, og så begyndte man forfra. Et helt fantastisk arbejde, som ikke kendes mere.

### *Jul på Kohave*

Vi havde altid et stort juletræ – helt op til loftet. Det blev pyntet lillejuleaften. Gardinerne blev trukket for, og døren låst ind til fars kontor, hvor det stod. Al julepynten var hjemmelavet, det eneste, som var købt, var Dannebrog-flagene. Dem var der mange af. De blev snoet rundt om træet, disse dejlige flag – som man i Sønderjylland ikke måtte have nogen steder. Og nu kunne man synge på dansk. Jeg kan endnu huske den tyske julesang fra dengang, »Oh - Tannenbaum« som vi sang i Sønderjylland. Julemorgen var helt usædvanlig. Det var den eneste dag i hele året, hvor mejeriet lå stille – helt fridag. Ingen maskiner var i gang, alt var så roligt, at man næsten ikke fattede det. De utålmodige heste i stalden stampede igen og igen – kunne ikke forstå det.

### *Vaskedage*

Vaskedagene var et kapitel for sig. Mor havde vaskedag hver onsdag. Andre vaskede dengang en gang om måneden. Men vi var jo mange. Det var med vaskebræt og baljer, og far havde jo hvide mejeridragter. Vi havde det dog lettere på en måde end andre på den tid. Vi skulle ikke fyre op under en gruokedel. Inde fra mejeriet førte en slange med et rør for enden den kogende damp ud i vaskehuset. Denne slange satte man ned i karret med tøj og sæbevand og kogte tøjet. Senere fik mor en såkaldt vaskemaskine. En ret stor beholder af træ, der stod på tre fødder. Deri var et vifteformet stativ, som drejede fra side til side ved hjælp af et håndtag, der sad på ydersiden af beholderen. Jeg kunne ikke lide disse onsdage, når jeg skulle dreje vaskemaskine efter skoletid. Det var ofte drøje dage, men vi skulle alle arbejde med, alle havde strenge pligter.

### *Skole i Gl. Holte*

Vi gik til syning i Gl. Holte hos Johanne Wagner, en datter af den kendte murermester Wagner, der byggede Gl. Holte skole. Året efter vi var kommet til Kohave, nåede jeg skolealderen. Jeg kom til at gå det første

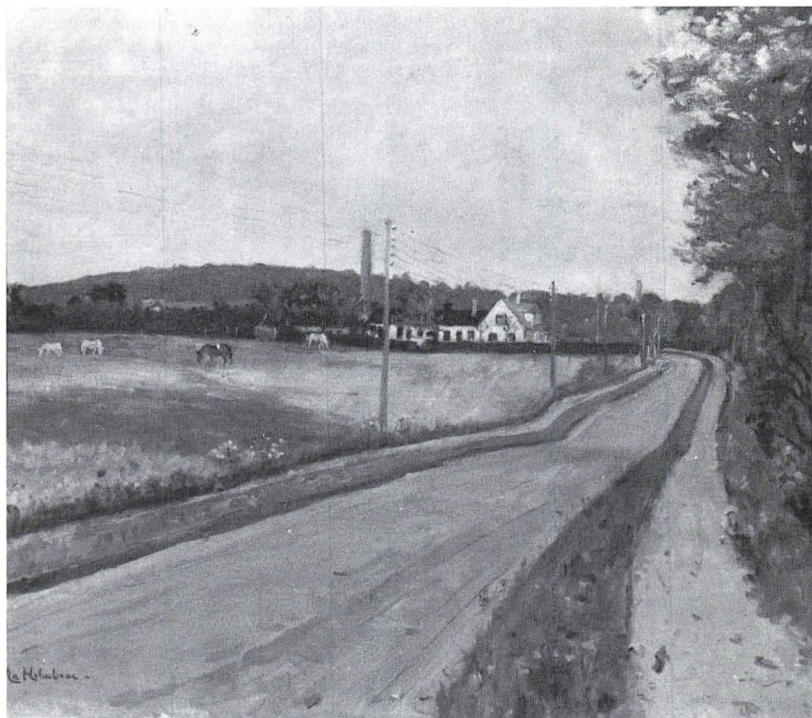


Ved Kohaves vartegn, skorstenen. Min lillebror Karl i vognen og søster Lise, vores Sct. Bernhardshund Nero og mælkedrengen Charles Larsen omkring 1924.

år i den lille pogeskole hos fru Arøe på Gl. Holte Gade, der hvor Røde Kors i dag holder til. Vi sad i to rækker: rækken ved døren var første klasse, rækken ved vinduet anden klasse. Så sad vi da dér og sang hver morgen »I Østen stiger Solen op« og »Nu titte til hinanden«. Grethe Vallø fra Holtegaards bryggeri og jeg fulgtes derefter til Nærum Kostskole hos rektor A. L. Thornberg.

Midt i tyverne holdt støvsugeren sit indtog på Kohave. Det var en Nilfisk, og rigtigt elektrisk strygejern var også erhvervet. En helt ny epoke var indledt. Der blev købt nye møbler til tre stuer i rad – dagligstue med mahognimøbler og klaver, stor spise-stue med skænk, anretterbord, dæk- ketøjskab, stort stueur med rådhusklang, og der blev malet og tapetseret





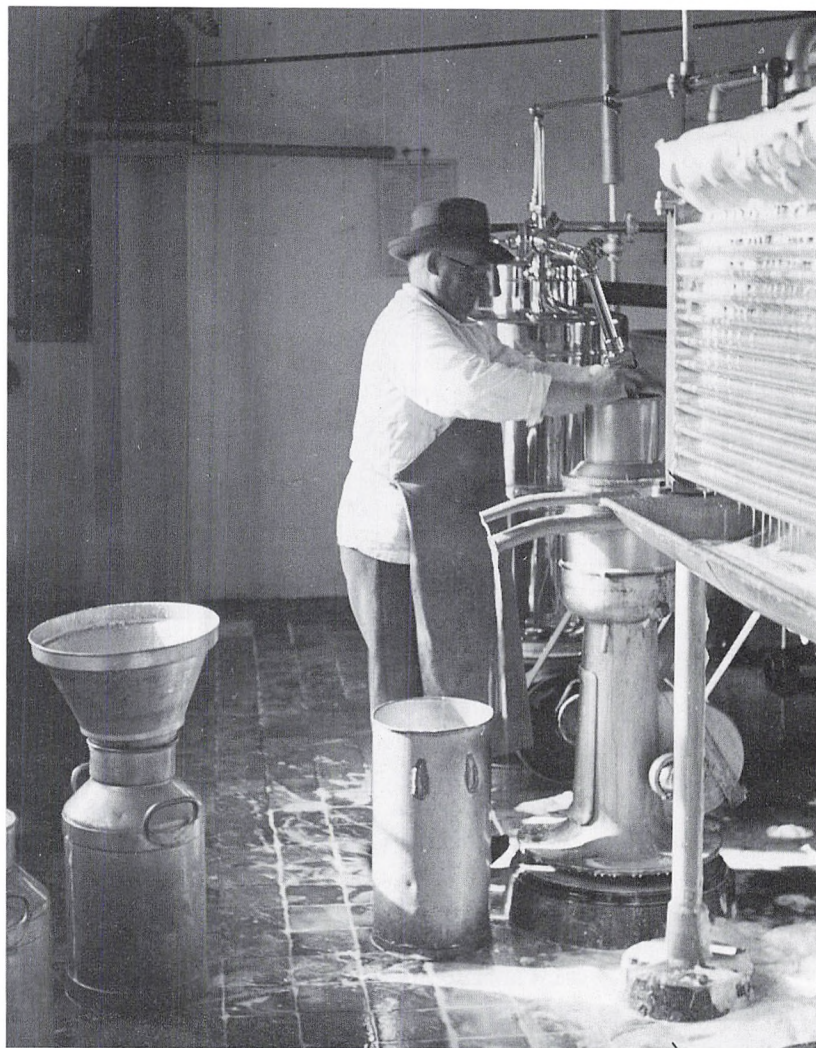
Familiens maleri af Kohave 1928 med vore heste foran på marken og den smalle Kohavevej t.h. Malerinden hed Marie Holmhavn, hun boede, vistnok kun om sommeren, i Trørød. Maleriet tilhører forfatteren og vil blive overdraget Byhistorisk Arkiv/Søllerød Museum.

overalt fra kælder til kvist – et nyt soveværelse på altanværelset med toiletmøbel, natborde og portierer mellem fløjddørene i stuerne.

*Fremgang*

Malerier blev anskaffet og en hjørnekamin med marmorplader. Nye gardiner overalt. Lyse gardiner om sommeren, mørke om vinteren. Far

Far i det moderniserede mejeri på Kohave i 1934.



anskaffede en mindre lastvogn, for nu begyndte bilernes tid at nærme sig, og vejene blev efterhånden asfalterede. Siden fik far også kørekort og anskaffede en privatbil. En medarbejder i mejeriet, som vi havde i mange år, lige fra konfirmationsalderen, fik også kørekort og kørte lastvognen. Da biltidsalderen begyndte, betød det, at hestene blev overflødiggjort. Dog aldrig helt. Heste var der hele tiden på Kohave.

Op igennem trediverne blomstrede min fars virksomhed til stadighed. Mine forældre havde oparbejdet mejerivirksomheden fra elendighed til velstand.

### *Kohave moderniseres*

Mælkeflaske-epoken var i gang. Kohave blev moderniseret, nye maskiner, store frysebokse med elektrisk fryseanlæg blev installeret med tykke ståldøre. Der skete en masse i hurtigt tempo. Nu var det kun flaskemælk. Sød mælk med hvide kapsler, fløde med røde og kærnemælk med de grønne kapsler. Mælken blev bragt til dørene dengang af mælkedrengene, og hvis folk sov for længe om morgenen og ikke hurtigt nok fik taget flaskerne ind, havde fuglene frit spil. De prikkede hul i kapslerne og drak det øverste – fløden – på sødmælken. De lærte meget hurtigt at holde sig væk fra den grønne kapsel – kærnemælken – den var for sur.

Og årene gik. Da vi nåede året 1937-38, var mine forældre ved at blive trætte af det daglige slid. Kohave skulle sælges. En grund i Ordrup skulle købes og et mindre hus bygges. Handelen med Kohave var næsten gået i orden, da min yngste bror, Godtfred, som dengang var under uddannelse i mejerifaget, erfarede, at far ville sælge Kohave. Han fortalte så far, at han troede, at det var ham, der skulle føre Kohave videre. »Nå, vil du det, skal du også få det«, sagde far og trak handelen tilbage.

### *Besættelsen*

Imidlertid trak sorte skyer igen opover Danmark. I 1940 besatte tyskerne landet den 9. april. Mor græd meget, hvad skulle der nu ske? Kan vi dog aldrig blive fri for de tyskere? Far mente, at den krig ville komme til at vare mindst fem år – han fik ret.

I 1941-42 blev der vedtaget en lov på Christiansborg, som bestemte, at hver kommune kun måtte have et mejeri – rationalisering hed det også

dengang. Der var 3 *betingelser* for, at et mejeri måtte bestå, nemlig, nr. 1. Det mejeri, der havde størst omsætning, nr. 2. Som havde mest tidsvarende, moderne maskiner, og nr. 3. Som ikke havde ladet sine vogne køre udenfor kommunens grænser. Fars mejeri opfyldte alle tre betingelser. Man kom ustandselig fra sognerådet og sagde til far: »De kan være ganske rolig, der sker ingenting med Deres mejeri, De kan køre videre«. Fars gode ven, grosserer Olsen, ejeren af Egebækgårdens mejeri, sagde: »Ja, det bliver dit mejeri, Bernhard, der kommer til at køre videre«.

Der var tre mejerier i sognet dengang: Egebækgårdens mejeri, Kohave mejeri og Dronninggård mejeri i Holte. – Ingen regnede rigtigt med Dronninggård mejeri. De solgte ingen mælk i Søllerød kommune, men lod deres vogne køre helt ned til Roskilde. En sen aften blev der holdt et møde på Lyngby Hotel. Man kunne ikke få fat på alle sognerådets medlemmer, bl.a. grosserer Harry Schacke, Miramare i Vedbæk. Han havde kæmpet meget for far, men de traf ham ikke, han var til møde i København. På dette Lyngby-møde blev det vedtaget, at Dronninggårds mejeri skulle bestå. Det kom som et chok for alle. Der blev afholdt protestmøder rundt omkring på hotellerne. Bølgerne gik højt. Befolkningen mødte talrigt op, de var rasende. Tilråb til talerne var ophidsede: »Vi køber ikke en dråbe mælk fra det mejeri. Vi køber en ko« osv., og folk begyndte at købe mælk fra gårdene.

Intet hjalp. Det var vedtaget.

Far var chokeret. Han sov ikke, spiste ikke, han gik frem og tilbage som en løve i et bur. Han sagde igen og igen: »Bare jeg dog havde solgt Kohave«. Han kom en overgang ned på Skodsborg Sanatorium, og mor var ulykkelig. Det var triste år, dels på grund af krigen, mørklægning og meget andet. Alt stod nu stille på mejeriet. Alle maskiner var stoppet. Den fantastiske aktivitet, som i mange år havde hersket, var nu tilintetgjort. Det var, som om døden havde holdt sit indtog. Den forfærdelige stilhed, hvor mange mennesker hver dag, år ud og år ind havde virket, var slet ikke til at komme igennem. Det var anden gang, at andre ville ødelægge til-

Den korte og tørre notits i Søllerød Tidende 4. sept. 1941, der varslede Kohave mejeris endeligt.

## Søllerød tiltræder Mælke-Ordningen

To Mejerier skal nedlægges.

I sit lukkede Møde forleden tiltraadte Søllerød Sogneraad Mælkeordningen under Forudsætning af, at Lyngby-Taarbæk Kommune og saa tiltræder Ordningen paa det Grundlag, hvorom der de sidste Dage har været forhandlet mellem de to Kommuner: at hver Kommune bevarer et Mejeri.

For Søllerød Kommunes Vedkommende bliver det Dronningggaards Mejeri i Holte. De to Mejerier, der nedlægges, bliver Egebækgaardens Mejeri og Kohave Mejeri.

værelsen for min far. Ganske vist skulle han få erstatning. »Men hvad skal jeg med den? Jeg har de penge, jeg skal bruge. De kan beholde deres skidt, det er mejeriet, jeg vil beholde« var hans ord. Vi var alvorligt bange for fars helbred, det så en overgang slemt ud. Hestene, der var tilbage, måtte sælges, og det var det værste. Så vogne og biler og maskiner, og krigen rasede videre. Alt var sort og trist. Endelig efter fem lange, sorte år sluttede krigen den 5. maj 1945. Hele verden jublede. Mørklægningsgardiner blev flået ned, levende lys i alle vinduer, fakkeltog, sang og glæde. Men mine forældres livsværk – Mejeriet Kohave – virkede ikke længere. Far var en meget bitter mand.

De forskellige medarbejdere hos mine forældre fik jo også erstatninger.



Min yngste bror Godtfred (f. 1921) og mor fotograferet i slutningen af 1930'erne. Det var Godtfred, der skabte Kohave-brien.

Mejeristen Peter Henriksen byggede sig et hus på Kohavevej nr. 31. Efter krigen kom han igen til at virke på Kohave. Han var knyttet til Kohave i ca. 40 år. Da min yngste bror var færdiguddannet på forsøgsmejeriet i Hillerød, startede han »Kohave-Brie«, ostevirksomheden på Kohave. Det var forbudt nogensinde at starte mejeri på stedet. Men oste-fabrikation var noget andet.

Ved fars hjælp fra starten blev det til en ny forrygende virksomhed med eksport til udlandet. Senere blev det hele for småt og blev flyttet til Jylland. Troldhede Mejeri blev købt, og her foregik ostefabrikationen en del år. Til slut blev det hele afhændet til mejerivirksomheden Danmark, som endnu producerer »Kohave-Brien«.

Bygningerne på Kohave er nu solgt til en entreprenør og står til nedrivning (1989). Så er alt forbi, og som årene går, er der ingen, der ved, at her engang lå en virksomhed med glad barndom og dygtig manddom. Ja! Vi havde en god og glad barndom på Kohave: Mange pligter, streng opdragelse og en hårdt arbejdende familie, men når man tænker tilbage på tiden, hvor vi voksede op, er det selvfølgelig mest glæderne, der huskes. Der skete så meget. Vi oplevede bl.a. ferieturene til Sønderjylland til mine bedsteforældres gamle gård. Da krigen var slut, blev vi sendt med Jyllandsekspressen derover. Mor havde skrevet bestemmelsesstedet på papstykker, som vi havde i en snor om halsen. Dengang skulle man skifte tog flere gange undervejs. Det var ikke så let at finde ud af, da børn på den tid næsten var opdraget til en slags »døvstumme-tilværelse« og ikke måtte tale til fremmede. Det var jo som at rejse til udlandet. Livet på gården var spændende. Der var alkover med forhæng – hjemmævvet – og halm i bunden. Sommetider havde en lille mus forvildet sig, og så blev der stort anskrig med hop og spring ud på gulvet.

Jeg tror, det var forklædernes tidsalder. Alle kvinder gik med forklæde. Når der kom gæster, var det rene kunstværker med mange flæser, festonbelægning og læg (Foto). Mine forældre kunne aldrig rejse med os. Pligterne på Kohave umuliggjorde det.



På forklædernes tid. Det er mor, der sidder i haven på Fuglebækgården i Lintrup, naboby til Mejlby, omgivet af gode venner i 1907.

Far var litterært interesseret. Særlig Ibsen og Bjørnson. Far havde oplevet Bjørnstjerne Bjørnson flere gange i Sønderjylland, bl.a. hans foredrag 1908 i Ribe på Hotel Dagmar. På kontoret på Kohave havde han portrætter af Bjørnson og Ibsen på væggen. Da far var mejeribestyrer på Mejlby Mejeri, fik han meget fine smørbedømmelser – på udstillinger bl.a. i Haderslev og Braunschweig – for fin kvalitet. Der var indrammede diplomer på væggen i kontoret, de fyldte en hel stor væg – meget smukke – familien har dem endnu.

Det jeg særlig mindes er vinteraftenerne, hvor far lod hesten »Jacob«

*På cykelture langs  
kysten*

spænde for kanen, og så gik det lystigt af sted over til Rundforbi med bjældeklang, ind gennem den røde port og ind i Dyrehaven, en herlig aftenur. Min veninde fra Kohaven, Grethe Vallø, var tit med os. Dengang blev de røde porte, der omkransede Dyrehaven, lukket hver aften ved solnedgang. Man skulle ringe på en klokke, før skovløberen kom og lukkede op. Sommeraftener havde vi en slags »Godnat«-cykeltur, som enten var en tur til Sandbjerg eller ned til »Lokeshøj« på Strandvejen ved Frydenlundsvej og ind gennem Enrum Park for at drikke vand ved Karl den 12.s kilde. Særlig spændende var det at stoppe op ved kammerherre Grøns gravsted ved Vedbæk kirke, hvor en olielampe lyste ved kisterne.

Min mor tog del i flere kurser på den tid, bl.a. moderne husholdningskursus, som blev afholdt på »Krogholmgård« i Trørød by. Mor var ivrigt interesseret i Røde Kors-arbejde og var også medlem af »Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed«. Vi børn gik ofte og solgte Dybbølmærker og flere andre velgørenheds-mærker. På Gl. Holte skole blev afholdt samaritter-kursus. Mor og jeg deltog og erhvervede Røde Kors-embeder. Vi deltog i mange øvelser derefter. Man blev ringet op – fingerede togulykker på Vedbæk eller Holte station eller »Grisen« i Nærum, med mange sårede og med blodet strømmende (frugtfarve) – hurtig udrykning, vi fik travlt. Altid en læge til stede, og vi blev eksamineret bagefter.

Lirekassemanden kom flere gange om året, bl.a. lige før jul, og spillede julesalmer. Skærslipperen – Enoch hed han – kom også forår og efterår. Slagter Møller fra Nærum kom hver onsdag. Han havde to små hvide heste for sin vogn, og hans søn, Milton, var med. Fra Gl. Holte Bageri – Saust – kom brødvognen hver dag, også søndag. Kusken hed Hartvigsen. Jeg mindes vinteraftener, hvor vi alle skulle hjælpe med at tælle penge – dengang var det 1-ører, 2-ører og 5-ører. De skulle rulles i papirruller i tutter til banken. Når jeg kom hjem fra skole, så af sted med penge-kassen, ned til Vedbæk Privatbank. Der var kun én bank dengang. Den lå på Stationsvej i en lille, lav bygning, forlængst nedrevet. Frøken Svane stod

*I banken i Vedbæk*



Fra tiden på  
Mejlby, diplom for  
2. præmie til far på  
smørudstilling i  
Tønder 1909.



ved en høj skrivepult og indskrev alt med en spruttende pennespids. En meget striks dame med skilning i midten og knold i nakken.

Jeg gik til klaverundervisning om torsdagen hos fru Gyberg på Larsensvej i Vedbæk. Hun sad altid med en trælineal i hånden og slog en over hænderne, hvis man kom til at ramme en forkert tangent. Det var den tids form for pædagogik. En stor gramfon med tragt »His Masters Voice« holdt sit indtog. Vi havde jo ellers kun kunnet lytte til musik gennem »telefonen«. Der var dengang telefon-koncerter, jeg husker især bl.a. den norske koncertsangerinde Kirsten Flagstad. Men så kom radioen – krystallapparaterne. Det var spændende. Mors største skål blev stillet midt på et bord med høretelefonen placeret i – og Gud nåde og trøste den, der bare viftede lidt med en lillefinger. Så kunne man ikke høre et ord, men der kom hurtigt bedre radioapparater.

### *Pigerne fra Skovly*

Hver søndag formiddag ved kirketid kom de unge piger fra »Skovly« – »Plejehjemmet for forvildede unge Piger« blev det kaldt. De kom gående i rad og række, to og to ved siden af hinanden som en flok soldater. De stakkels forkuede piger var ens klædt i mørkeblå kjoler med sribede forklæder og træsko, og med salmebogen i hånden. Forstanderinden gik forrest, den næstkommanderende, frk. Sommerfeldt, gik bagest. Nede i Vedbæk kirke havde de plads ved døren. Dengang var der pigtråd omkring hele »Skovly«-arealet med lukket port ved portnerboligen. Man skulle ringe på en klokke, og portneren Bitsch kom og åbnede. De nærmeste naboer i retning mod Trørød var sognefoged Købke og »Slikmutter«, fru Foss. Alt, hvad hun havde, var hjemmelavet. Hun var dygtig og en hyggelig og rar dame.

### *Til spejdermøde i Dyrehaven*

Da den store Verdensspejder-Jamboree fandt sted i begyndelsen af tyverne på Eremitagesletten i Dyrehaven ved slottet, cyklede brygger Vilhelm Vallø, Grethe Vallø og jeg derind. Det var en fantastisk oplevelse – alle disse mange forskellige nationer samlet på ét sted. Det var første gang, jeg så en negerspejder. Den sidste aften i Ulvedalene ved lejrbalet var uforglemmelig. De forskellige nationer var placeret side om side og op

Min bror Arne  
»Kohave« bæres i  
guldstol efter en af  
sine mange sejre i  
1936.



og ned ad skråningen. De sang deres spejdersange på alle tungemål, og Baden-Powell holdt båltalen. Grethe og jeg var jo begyndt at lære engelsk, så lidt forstod vi dog.

*Arne »Kohave«*

Midt i tyverne vrimlede det så med sportsfolk i mit barndomshjem. Der var altid åbent hus. Min ældste bror, Arne, fik interesse for cykelsporten. Først landevejsløb, senere professionel med kørsel på Ordrup Cykelbane. Han satte verdensrekord, kørte de meget krævende løb Tyskland rundt og Tour de France, stjerneløb, og blev også udtaget til Olympiaden i Berlin 1936. Vi lå næsten med hovederne inde i radioen, når Gunnar Nu Hansen forpustet råbte – »og Nu! Nu! kommer Arne »Kohave!«

Det første 6-dagesløb herhjemme i Forum deltog Arne også i. Min mor lukkede vist ikke et øje i de 6 døgn. Masser af kendte sportsfolk, både indenlandske og udenlandske fra den tid sad ofte ved mors sønderjyske kaffebord. De fleste talte tysk, og det var mine forældre jo gode til. Folk på egnen sagde ofte til far, hvordan det kunne være, han ville tillade, at hans sønner kørte cykelsport. »Jo!« svarede far, »det må de gerne, hvis de ellers passer, hvad de skal«. Ungdommen var stor beundrer af Arne Kohave og hans bedrifter.

Nytårsaftens dag var det mors fødselsdag. Fra kl. 6 morgen begyndte hun at bage æbleskiver fyldt med svedsker og mandler, som var kogt i portvin. Store lerfade blev fyldt med æbleskiver og alt personale – kuske, mælkedrenge og alle som kom – blev trakteret med vin og æbleskiver. Det var jo den sidste dag i året, som blev fejret. Postbudet slingrede altid lidt, når han forlod mejeriet.

*På skovtur*

Hver sommer inviterede far alle medarbejderne med ægtefæller og børn på en tur »Ud i det blå«. En stor bus blev lejet, og mor og far kørte foran i bil med mine bedsteforældre bagi og viste vej. Som regel til Nordsjælland – til forskellige traktørsteder, hvor bordene stod dækket. Bagefter dansede vi, inden det atter gik hjemad.

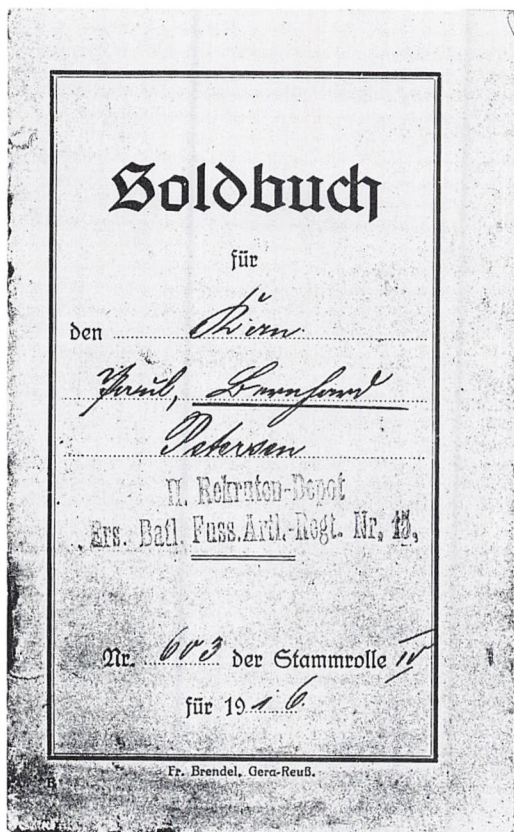
Sommeren 1934 kørte mor og far en tur til hjemstavnen, til Mejlby Mejeri! Dette var blevet udvidet året før. En væg var blevet revet ned, og

*Soldaterbogen  
fra 1916*

håndværkerne fandt her en lille flaske med et brev indlagt: »I dag d. 31-3-1911 – har Anne født en lille pige, og vi har fået vin og småkager af Bernhard«. Flasken blev muret ind i væggen igen. Pigen det var mig. På den Jyllandsturné kørte mine forældre også op til det største mindesmærke, vi har i vort land over vore faldne sønderjyder fra første verdenskrig. Det findes ved Marselisborg ved Århus. På mindesmuren læser vi de tusinde navne på sønderjyder. Min mors bror – kun 20 år – er en af dem. Det kunne også have været vores far.

Foråret 1987 dukkede min fars soldaterbog fra 1916 op. En helt fantastisk hændelse. Jeg kunne ikke holde tårerne tilbage, da jeg sad med den i hånden. En gammel, udslidt tegnebog, som indeholdt et ungdomsfoto af min mor og min faster Augusta, sygeplejerske, fars yngste søster, samt nogle elendige, tyske penge fra 1915. – Endelig et avisudklip fra en sønderjysk avis, som skildrede en soldats oplevelse ved fronten. Men det mest interessante var dog denne gamle soldaterbog fra den 2-6-1916 – med tyske stempler og den tyske ørn, byens navn Graudenz, hvor soldatetræningslejren lå og fortællende, hvad »Jeder Mann muss wissen«, samt at far havde kone og tre børn, og at han var Thyphus- og Cholera-vaccineret. Man kan tydeligt se, at det hele har været gennemblødt. Far fortalte, at da han gik igennem Kongeåen, var han blevet godt våd, og hans ur i vestelommen var gået i stå.

Med tegnebogen fulgte et brev fra min fætters enke – Agnes i Esbjerg. Hun skriver: »Kære Thea, jeg er ved at rydde op i min kælder. Og her finder jeg din fars gamle soldaterbog i en gammel kommode, som har stået hos din faster Hanne«. Det var faster Hanne, som far flygtede over til på den anden side af Kongeåen i 1916. Der er nok ingen tvivl om, at far har tabt tegnebogen på høløftet uden at opdage det. Nerverne må jo have været på højkant. Jeg ville ønske, jeg kunne have haft far at spørge nu, men jeg ved næsten, han ville sige: »Skynd dig dog og brænd den – tyskerne er så grundige«. Far besøgte ikke Tyskland før efter 2. verdenskrig.



1

**Nationale des Buchinhabers.**

1. Vor- und Herrn, Leutnant  
familiennamen Petermann  
geboren am 20. 8. 81  
zu Raunwig Nr. Kadersleben  
Verwaltungsbezirk Lyfledmang  
Bundesstaat Preussen

2. Der Eltern

a) Stand Landmann  
b) Vor- und Herrn (Mutter tot!)  
c) familiennamen Petermann  
d) Wohnort Raunwig  
e) Verwaltungsbezirk Lyfledmang

3. Religion ev.

4. Stand oder Gewerbe Marinierswacht.

5. Verheiratet seit 1919  
mit Minie geb. Luud  
der Ehefrau Wohnort Lyfledmang  
Verwaltungsbezirk Nr. Kadersleben  
hat 3 Kinder  
in Lyfledmang

To sider fra fars soldater-identitetsbog »Soldbuch«, 1916, hvor man kan læse oplysninger om ham selv og hans forældre som preussiske borgere.



Så er det helt slut. Kohave nedrives i efteråret 1989. Jeg var på stedet med mit lille fotoapparat. Godt, at mine forældre ikke oplevede dette.

### *Kohavevej i dag*

Når jeg i dag går en tur på Kohavevej, ser jeg, at det eneste, som står tilbage af Grethe Valløs barndomshjem, er æbletræet – det æbletræ vi altid lå under, når vi læste lektier, men mest pjattede. Vi havde det dejligt dengang. Jeg stopper op, og tankerne går på flugt. Køer er der igen på marken, så passer Kohaveskoven igen til sit navn, der hvor vi tumlede os og havde en hule oppe i det store bøgetræ, og sad og sang »Maggidudi«, mens landliggerne gik aftentur i skoven. Damerne havde lange kjoler med



Mit barndomshjem Kohave mejeri, som jeg helst vil huske det med den af mor tilplantede have med birketræer og blåregn og stengærdet foran, som entreprenør Hübenbecker fra Gl. Holte anlagde. Foto fra omkring 1925.

flåser og blonder, og altid gik de under parasol. Det var ikke *fint* at være solbrændt. Det store bøgetræ er væk – vores træ – ak ja! Men birketræet, som mor plantede ved havelågen på Kohavevej, står der endnu – men hvor længe?



Så skete det! Den 1. september 1988 begyndte nedrivningen af mit barn-domshjem – Mejeriet »Kohave«.

Nu lå det hele i ruiner.

Et vemodigt syn. Jeg græd lidt.

Jeg samlede en mursten op og tog den med mig hjem. Har tænkt at bronzerer den – og skrive årstal på.

Da jeg vendte mig om for at gå, opdagede jeg, at der var bundet røde bånd omkring birketræet, som mor plantede i 1921. Også de stedsegrønne træer, som mor holdt så meget af, havde fået røde bånd. Det betød jo nok, at de *ikke* måtte røres. Jeg tog foto af bånd og træer og fik øje på en mand bagved »ruinerne«, som gik og ryddede op. Han sagde: »Nej, de træer må vi *ikke* røre, de skal blive stående«.

Der stod en ræv – længere tilbage, der hvor mors køkkenhave engang lå. »Mikkel« så meget forbavset ud, for sådan så det jo ikke ud i går. Jeg vinkede til ræven og gik hjem med min mursten. Den var tung og kold – men virkede dog varm. Så fik jeg da en sidste lille rest fra mine forældres livsværk med mig hjem.

På Horsens Mejeri-Industri-Museum viste det sig, at man var interesseret i den store jernlåge, som sad på kedlen ved fyret på »Kohave«. Den blev afhentet og kan nu ses der.

Så kom der da noget fra far tilbage til hjemlandet.

Hjemlandet, som mine forældre altid længtes efter i alle årene fra 1916, som de måtte forlade som flygtninge fra krigens rædsler.

# Da vi blev »Øverødder«

## En beretning om tilflyttere fra 1962

*Af Bent Hilbert*

Det skortede ikke på advarsler, da vi begyndte at afsløre, at vi gik i byggetanker. Nogle af dem lød: »Man får dårlige nerver af at bygge hus«, »Man skal bygge mindst to huse, før man får bygget det rigtige«, »De fleste forbygger sig«, »Det bliver meget dyrere end I regner med« og så videre.

Til trods for alle disse advarsler lod vi os ikke kue, og vi gik videre med vores højtflyvende planer, for selv om vi ikke var særlig modige, ville ingen af disse synspunkter komme til at spille nogen rolle for vort vedkommende, blandt andet fordi det var et typehus, vi agtede at bygge!

I det følgende vil jeg berette om, hvorfor vi gik i gang, hvordan det forløb, og hvorledes resultatet blev, idet jeg mener, at en sådan beretning måske kunne have en vis interesse for andre end os selv.

*Udflytterfamilien*

Hvem er da denne »modige« familie? Selv er jeg født i 1922 og er således 34 år gammel ved udgangen af 1956, hvor denne beretning begynder. Herudover medvirker min kone Edel, som er nogenlunde jævnaldrende. Vi fik vort første barn, Per, i 1947, og vort andet barn, Ane, i 1950. Vores to ældste børn var altså ca. 10 år og 6 år gamle, da dette »drama« begynder. Vort tredje barn, Ole, som først er født i 1961, er ikke med fra begyndelsen, men »kommer ind fra højre« henimod slutningen af stykket – lidt før tæppefald, nogen vil måske mene lidt uventet!

*Baggrunden*

Hvad var nu baggrunden for, at en familie, der boede centralt i København, begyndte at tænke på at flytte »på landet«? De ca. 20 km til hoved-



Forfatteren Bent, Edel, Per og Ane i døren til vor lejlighed på Amager, omkring 1954.

### *Om at bo i lejlighed*

staden betød da mindst ½ times kørsel med tog til/fra hovedstaden, og så skulle man endda først med bus.

Baggrunden må blandt andet søges i, at vi begge er vokset op i hus og have. Edel er vokset op på en gård på Midtjylland og har, bortset fra tiden som sygeplejeelev i Roskilde, aldrig boet andre steder. Også jeg er næsten født på landet, idet Bispebjerg i min barndom var meget landlig. Der var ikke mange forretninger, og de handlende kom ved døren, ligesom de gjorde på landet. Der var naturligvis andre motiver: Hensynet til børnene, større pladsbehov, mere lys og luft og mere kontakt med naturen.

Vi blev gift i 1946, og på grund af krigen, hvor næsten alt byggeri havde ligget stille, var det vanskeligt at få et sted at bo. Vi flyttede derfor foreløbigt ind på 1. sal i min mors hus på Bispebjerg. Her boede vi de første fem år, og her blev de første to børn født. I 1951 var vi så heldige at få en lejlighed i et nybygget kompleks på Amager, – ekstra heldigt fordi jeg dengang også havde arbejde på Amager. Selv om der var gået seks år siden krigens slutning, var det lidt af en sensation at få en lejlighed i 1951, idet der stadig var mangel på boliger. Amager var ganske vist ikke lykken, men jeg var netop begyndt at læse på Handelshøjskolen (HA/Civiløkonom, som var en aftenskole). Trods alt var det altså en udmærket beliggenhed, når jeg skulle besøge biblioteker, virksomheder, Statistisk Departement (som nu hedder Danmarks Statistik), ministerier og andre steder, hvor der skulle hentes oplysninger til studiets mange opgaver.

Det var på en måde dejligt at få stillet 68 kvadratmeter til rådighed. Lejligheden havde alle moderne bekvemmeligheder, og endvidere boede Lise Nørgaard i opgangen ved siden af – så kunne man næsten ikke forlange mere!

Vi opdagede snart, at det var noget helt andet at bo i lejlighed end at bo i hus. Det varede således et stykke tid, inden vi vænnede os til de mange lyde, der normalt er i en lejlighed. Vi kunne således høre, i hvilket ærinde beboerne på etagen ovenover var ude!



Sundholmsvej 91,  
hvor vi fik vores  
første selvstændige  
bolig.

Vi var i øvrigt lidt uheldige med vor overbo, som byggede det meste af træværket til sit hus i Virum oppe på 4. sal! Han var cand. jur. og ansat i Kongeriget Danmarks Hypotekbank, og når det var sidst på måneden, blev den gamle »Skærveknuser« – således kaldtes en cykel dengang – fundet frem, og med et par kufferter på bagagebæreren drog han af sted på salgsrejse »ved dørene«. Han havde studenterhuen med, men vi blev aldrig klar over, hvad han solgte.

Efterhånden som tiden gik, blev ønsket om hus og have endnu mere brændende. 68 kvadratmeter viste sig ikke at være ret meget til fire mennesker. Også støjen tiltog, idet der efterhånden kørte ikke mindre end fem buslinier forbi vinduerne.<sup>2</sup> Trafikken tog til, bl.a. til lufthavnen, og vi var som tiden gik, plaget af støj, røg og møg. Men der var lys forude: Efter 8 års studietid på Handelshøjskolen, om aftenen, tog jeg afgangseksamen i 1956. Det betød også kroner og øre, idet jeg kunne begynde at søge bedre betalte stillinger.

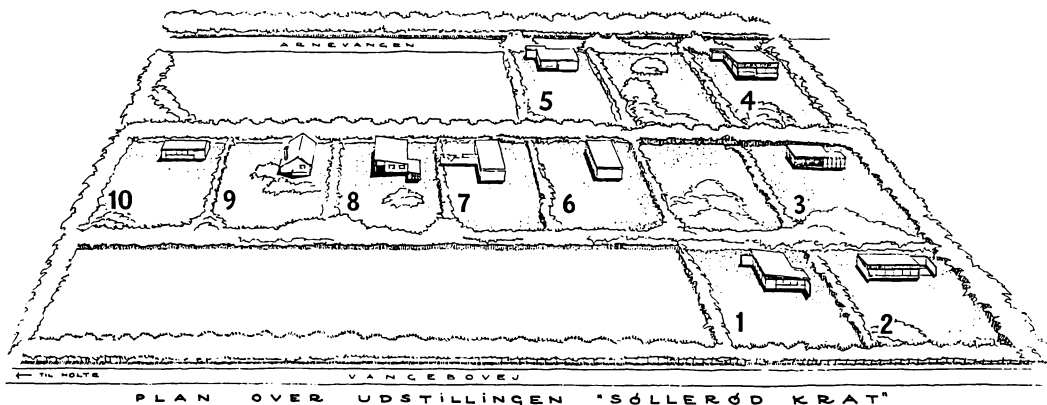
### *Forberedelserne*

I 1956 havde vi fået bil, og det gav os mulighed for at køre ud og se på grunde, som var averteret til salg. Vi hentede søndagsavisen lørdag aften, måske mest af hensyn til stillingsannoncerne, men var der en særlig attraktiv byggegrund, blev denne målet for søndagsturen. Først skulle den nødvendige kapital fremskaffes. Vi havde måske lidt uforsigtigt blottet os i forbindelse med bilkøbet, og at købe hus eller grund krævede unægtelig en del kapital. Men vi var forsigtige, måske endda for forsigtige. I stedet for at låne, begynde vi at spare op. Vi blev anerkendt som »Byggesparere« i Sparekassen for Kjøbenhavn & Omegn, hvilket betød, at vi skulle betale en mindre rentesats, kunne låne større beløb og også dermed opnå andre fordele. Til gengæld krævedes der en opsparring mindst en gang om måneden.

Det var åbenbart, troede vi, at det var mest fordelagtigt at bygget hus fremfor at købe et færdigt hus. Men vi tog fejl i den antagelse. Vi havde ikke regnet med den voldsomme inflation, hvor byggeprisen steg hurtigere end lønningerne. Det vidste vi jo ikke dengang, så vi begyndte på at se os om efter en grund. Sideløbende med jagten på grund begyndte vi også at kigge efter et hus. Der var mange muligheder, for netop i disse år opstod ideen om de såkaldte typehuse, som blev markedsført ved udstillinger.

### *Søllerød Krat*

En af de første og en af de mest vellykkede var udstillingen *Søllerød Krat*, hvorfra jeg citerer noget af pressemeddelelsen: »Byggeudstillingen Søllerød Krat, der åbner den 4. juni 1958 på grundene over for Søllerød



1 Nully de A. Brown, arkitekt M.A.A. . . . . .	Beskrivelse side 4
2 Henrik Iversen og Harald Plum, arkitekter M.A.A. . . . . .	6
3 Henning Francke og Karsten Kirkegaard, arkitekter M.A.A. . . . . .	8
4 P. Ammentorp og P. Haubroe, arkitekter M.A.A. . . . . .	10
5 Valdemar Ingemann, arkitekt m.d.a.l. . . . .	12

6 Holger Tangaa Hansen, arkitekt M.A.A. . . . . .	Beskrivelse side 14
7 Bodil og Helge Foss, arkitekter M.A.A. . . . . .	16
8 Leif Olsen, arkitekt . . . . .	18
9 K. Bisgaard, arkitekt M.A.A. . . . . .	20
10 Johannes Paludan og Aage Paludan, arkitekter M.A.A. . . . . .	22

Oversigtsplan fra kataloget til udstillingen »Søllerød Krat«, 1958. Nr. 8 er tegnet af »vor arkitekt«.

Park i Søllerød kommune, kommer til at bestå af 10 forskellige, fuldt møblerede enfamiliehuse. Udstillingens formål er dels at vise offentligheden, hvad en kreds af de dygtigste unge, danske arkitekter kan præstere inden for typehusbyggeriet, dels at demonstrere de nyeste fremskridt i byggeindustrien og endelig at tjene byggeforskningen, håndværkere og teknikere samt private byggeinteresserede, der her under husenes opførelse vil få mulighed for samtidigt at følge konstruktionsmetoder og arbejdsrytmen på to forskellige huse. De faglige observationer, der gøres

under byggeriet, vil i øvrigt senere blive gjort tilgængelige for byggeforskningen«. <sup>3</sup>

Sådanne udstillinger var på dette tidspunkt uhyre populære og meget velbesøgte. Det blev efterhånden nærmest en folkeforlystelse. Hele familien startede fra morgenstunden – med madkurv og termokande. Ane og Per var også meget interesserede. De skulle se deres værelser! Mange af børneværelserne var utroligt små. 6,4 kvadratmeter, lovens mindste krav! Der var virkelig gjort en indsats for at holde prisen nede på disse huse. Det var netop fordelen ved typehusene, at prisen næsten var fast i modsætning til de individuelle huse. Der var tid nok – vi havde jo intet at bygge *på* endnu.

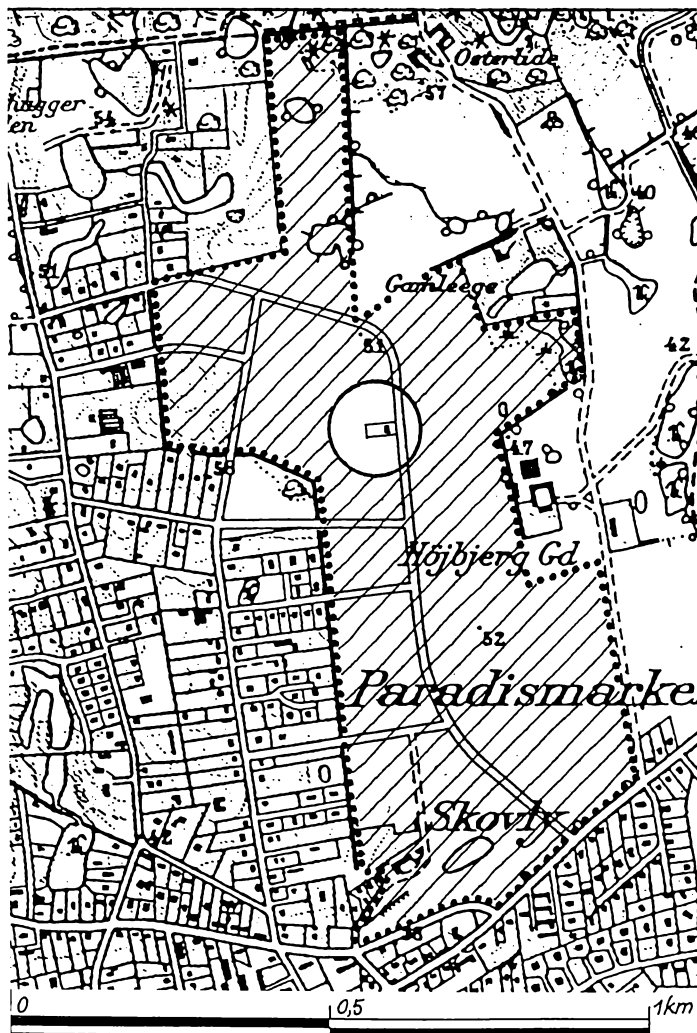
### *Grunden købes*

Det var efterhånden blevet 1959 – og vi havde endnu ikke fået købt nogen grund. Til gengæld havde jeg fået en mere vellønnet stilling.

Et par gange havde vi været lige ved, men så havde der vist sig at være en hage ved sagen. Et eksempel herpå var en grund på Havarthivej, som Edith Sigbrand<sup>4</sup> havde til salg. Der var i virkeligheden 3 grunde i alt – til 50.000 kr. ialt. De to grunde kostede 15.000 kr. stykket, medens den tredje, som var lidt større end de to andre, kostede 20.000 kr. Vi var på nippet til at skrive under på slutsedlen, men vi blev advaret om, at der lå en lille sø tæt ved grundene. Det kunne betyde, at der skulle piloteres.

En anden af de mange grunde, der var på tale, var en lille udstykning på Søndre Paradisvej. Jeg tror, at der i alt var 6 grunde, som ejedes og blev beboet af en lille og særpræget dame, Karen Stampe-Bendix.<sup>5</sup> Hun boede i et lille træhus på det store område. Hun inviterede os gæstfrit inden for til en kop kaffe. Hun ville gerne fortælle. Hun fortalte bl.a., at hun var moder til den dengang meget kendte skuespillerinde Lillian Ellis, og at hun stammede fra Baroniet Stampenborg, som ejede (eller havde ejet) Nysø, hvor blandt andet Bertel Thorvaldsen og H. C. Andersen havde boet. Hun viste os også nogle silhouetklip og fortalte, at eventyrdigteren selv havde klippet dem til hende, da hun var lille pige. Desværre var prisen for grundene for høje – og det var kontant – så grundkøbet blev ikke til

Det nordlige Øverød omkring 1958. Gården Skovlys jorder er afgrænset med prikker og skraveret. Den kommende udstyknings veje: Borgmester Schneidersvej m.fl. er indtegnet, og i cirkl'en er beliggenheden af vort hus vist. Efter turistkort fra Geodætisk Institut.





noget. Men begge parter var blevet en oplevelse rigere, måske havde hun sat prisen så højt for at være sikker på at få besøg hver søndag.

### *Skovly udstykses*

En dag hørte vi igennem en af vore venner, som netop havde købt grund i Trørød, at »Skovlys Jorder« som lå i Øverød, snart ville blive udstykket. Vi syntes alle fire, at det var en glimrende beliggenhed, og vi skyndte os ud til Søllerød kommunes ejendomskontor for at blive skrevet op. Det var den tiltalende fuldmægtig Seifert,<sup>6</sup> der skrev os op. Han mente, at prisen ville blive 12 kr. pr. kvadratmeter, og at grundene blev på 1.000 kvadratmeter hver. Men der skulle gå en rum tid, inden vi hørte fra kommunen.

Ane og Per længtes meget efter at få deres eget værelse og lidt mere plads. I det hele taget følte ventetiden lang, men den 1. juli 1959 kom der et brev fra Søllerød kommunes ejendomskontor. Skuffelsen var derfor meget stor, da det viste sig, at det blot var en forespørgsel om, hvorvidt vi fortsat var interesserede – og at prisen var steget fra 12 til 16 kroner pr. kvadratmeter. Vi svarede naturligvis bekræftende, og den 19. maj 1960 ankom et anbefalet brev fra kommunen bilagt en udstykningsplan. Af denne fremgik det imidlertid, at de fleste af grundene allerede var solgt, og at prisen var steget til 20 kroner pr. kvadratmeter.

### *Grundprisen stiger*

Samme aften tog vi alle fire af sted sammen med vor ven fra Trørød. Det var vanskeligt at identificere de enkelte grunde, da udstykning endnu ikke var foretaget. Borgmester Schneiders Vej og de tilstødende veje var endnu ikke anlagt, og man var nødt til at tage bestik efter Højbjerggård, vandhuller, højdekoter m.m. Endvidere var arealet stadig under dyrkning. Under vor søgen blev vi råbt an af en mand, en meget kraftig herre, som bebrejdede os, at vi betrødte »hans jord«. Det viste sig at være forpagteren på Rygård, som havde forpagtet dette areal af kommunen. Vi viste ham brevet fra kommunen, hvilket afslørede, at han ikke var blevet orienteret.

Det var mørkt, før der blev taget en beslutning. Det måtte blive parcel 135. Vi stillede på ejendomskontoret straks, da der blev lukket op – for at erfare, at parcel 135 allerede var solgt dagen før! Vi blev naturligvis meget

skuffede. Det samme kunne ske igen, og vi var nødt til at tage en beslutning med det samme, hvilket fuldmægtig Seifert også rådede os til. Vi snakkede lidt sammen, også om prisen, som jo var steget med 75%, siden vi blev skrevet op, og med 25% i løbet af de sidste ti måneder. Priserne på grunde steg og steg, det var inflation, så det battede. Vi var ved at opgive. Kunne vi nu klare det økonomisk? Efter nogen snak frem og tilbage, tog vi mod til os og sprang til med samlede ben. Vi skrev under på køb af parcel 134, som lå lige syd for parcel 135. Den lå noget lavere end 135, hvilket skulle vise sig at være en noget fordyrende egenskab.

Men vi var blevet grundejere!

Nu skulle der gang i byggeriet. At der skulle gå næsten to år, inden vi kunne flytte ind, det vidste vi heldigvis ikke noget om på dette tidspunkt, ej heller at vor konto i Sparekassen opførte sig som Danaidernes kar: Inflationen, prisstigninger og vore indtægter kunne ikke holde trit.

*Grunden besøges*

Når vi dengang tog på søndagstur i vores lille folkevogn, havde vi næsten altid kørt til et eller andet sted i Nordsjælland. Nu skulle turen i hvert fald lægges omkring Øverød, for at vi kunne se på grunden. Det var næsten, som om vi var bange for, at den skulle forsvinde for os, og vi var nødt til at »holde øje« med den. Det var ikke, fordi der skete noget derude. Udstykningen fandt først sted i december 1960.

Allerede på et tidligt tidspunkt begyndte vi at spekulere over, hvorledes huset skulle placeres på grunden. Ganske vist var der på udstykningsplanen anført nogle byggelinier, men der var alligevel adskillige muligheder. Grunden lå »rigtigt«, dvs. huset kunne ligge langs vejen, således at man kunne få en ugenert have, i hvert fald ad åre, og haven ville komme til at ligge mod vest. Man kunne også tænke sig at lægge huset mod syd, således at gavlen ville komme til at ligge ud mod vejen. Man kunne også tænke sig at fylde jord på, således at grunden kom til at ligge i niveau med parcellen nord for (det var den, vi først havde valgt), men det viste sig, at dette ikke var tilladt, vi måtte ikke engang placere vores hus på det højeste sted på grunden. Vi skulle holde os på »gennemsnitskoten«. Dette viste

sig efterhånden overhovedet ikke at blive overholdt, idet mange, blandt andre vor nabo, både fyldte op og lagde sit hus på det højeste sted på grunden. Men det vidste vi jo ikke, idet vi som nævnt byggede som en af de første!

Efterhånden blev Borgmester Schneiders Vej anlagt, og vi kunne se, at vores grund kom til at ligge temmelig lavt i forhold til vejen. En ingeniør fra Søllerød kommune indrømmede på et tidspunkt, at »vejen var kommet til at ligge lidt for højt«. Terrænet var ret kuperet, så det var vanskeligt at afgøre, hvor højt vejen skulle ligge. Vi var naturligvis kede af at komme til at ligge så lavt, og havde vi på det tidspunkt vidst, at naboen senere fyldte så meget på, som han gjorde, havde vi gravet ud til kælder. Det kunne have været gjort for et ret beskedent beløb.

Selv om vi, som tidligere nævnt, var blevet godkendt som byggesparere i Sparekassen for Kjøbenhavn & Omegn (det hed den indtil den blev fusioneret med nogle andre sparekasser til SDS), så indhentede vor advokat (dengang hed det endnu en sagfører) også et lånetilbud i Østifternes Kreditforening (som i dag indgår i Kreditforeningen Danmark). Man vurderede på forhånd hus og grund ret lavt og ville ikke give os de dengang almindelige 60-årige lån. I forbindelse hermed mente advokaten, at vi skulle bede om et møde med direktøren for Østifternes Kreditforening.

Iført vort bedste tøj ankom vi til det nybyggede palads, som var opført i forbindelse med udvidelsen af H. C. Andersens Boulevard. Det blev en ret kort samtale. Direktøren viste sig at være en meget jovial mand, som i parentes bemærket talte udpræget københavnsk.<sup>7</sup> Baggrunden for, at der ikke kunne ydes 60-årige lån, og at huset ikke kunne vurderes højere, udtrykte direktøren med følgende sætning: »Der er for meget brande i det hus«. »Brande« skulle oversættes til »brænde«, hvilket igen skulle oversættes til »træ«. Han mente dermed, at langsiderne, som næsten udelukkende bestod af træ, havde en kortere levetid end mursten eller gasbeton og dermed ikke retfærdiggjorde højere lånebeløb og længere

løbetid. Vi gik slukørede bort og trøstede os med, at vi havde Sparekassen for Kjøbenhavn & Omegn i baghånden. Det var nu ikke hans afslag, der gjorde ondt, men det, at han tillod sig at kritisere »vores hus« på den måde.

På egen hånd havde jeg været med til nogle møder med en kontorchef i Sparekassen for Kjøbenhavn & Omegns låneafdeling, hvor jeg bl.a. erfarede, at den kapitalpensionsordning jeg havde i den samme sparekasse, ikke kunne medregnes som opsparing. Også en streg i regningen. Den 17. juli 1961 modtog advokaten et brev fra Sparekassen, hvor man var villig til at yde et byggelån, forudsat at vi opsparede endnu et beløb under byggeriet.

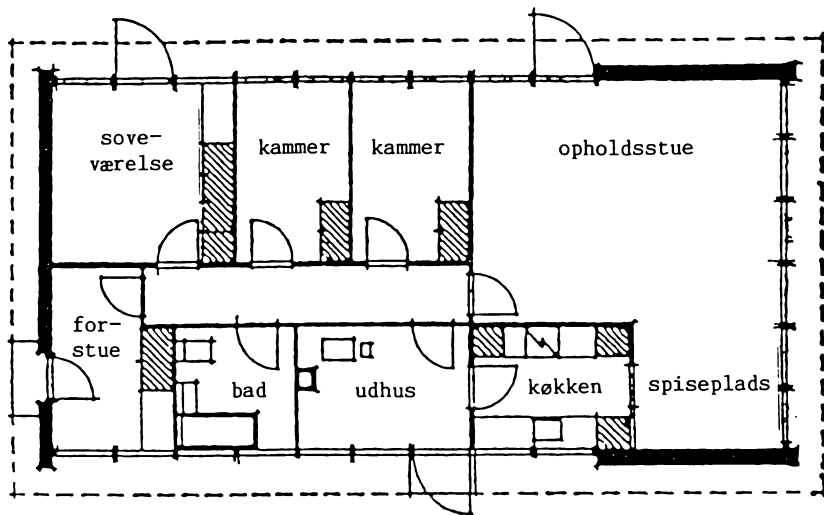
Det må nævnes, at den endelige finansiering først finder sted, når huset er færdigt, og man har fået byggeattest. Håndværkerne kunne ikke vente så længe med at få penge. Det er til dette formål, man må have et byggelån, som administreres af advokaten. Denne udarbejder en såkaldt fordelingsplan, hvorefter håndværkerne får udbetalt deres vederlag i bestemte rater.

Som tidligere nævnt havde vi besøgt adskillige byggeudstillinger, og vi havde da næsten besluttet os til et bestemt hus. Det var ikke mindst på grundlag af en artikel i Berlingske Tidende, som omtalte huset i forbindelse med en præmiering af smukt byggeri i Gentofte kommune i 1960.

Det var det hus, der opfyldte de fleste af de ønsker, vi havde: Adgang til alle rum fra gangen, en stor vinkelstue, to kamre i en rimelig størrelse og et soveværelse. Ganske vist var køkkenet ikke stort, men da det lå umiddelbart i forbindelse med spisekrogen, mente vi, at det var stort nok.

Vi aftalte et møde med arkitekten, som boede i et dejligt hus på Furesøvej 48 i Virum. Den ene ende af huset var indrettet som tegnestue og kontor. Vi spurgte, om der kunne ændres noget, hvis vi havde specielle ønsker. Det kunne der godt inden for visse grænser. Vores ønsker var følgende: Et større vindue i spisekrogen, trælofter i vinkelstuen, en mur-

*Arkitekt og hus  
vælges*



Plan af et af arkitekt Leif Olsens typehuse fra artiklen i Berlingske Tidende (16.12.1960), hvor der om dette hus står: »Også han (ark. Leif Olsen) har bygget mange huse af nogenlunde samme type, men selvfølgelig videreudviklet dem. Bedømmelsesudvalget finder, at såvel af ydre som i planmæssig og konstruktiv henseende har husene fået en tiltalende form«. Vores hus var en variation af den her viste type.

vinge til beskyttelse af terrassen. Vi skulle også have klarhed med hensyn til det økonomiske: Hvis vi skulle have statslån, måtte håndværkerudgifterne ikke overstige 38.000 kroner, og det var vanskeligt at holde den betingelse.<sup>8</sup> Men arkitekten havde været ude for dette tidligere, kunne man høre. Han holdt forskellige ting uden for finansieringen, som så måtte betales direkte til håndværkerne. Det blev imidlertid aldrig aktuelt med statslån på grund af de mange forsinkelser. Vi blev præsenteret for arkitektens medarbejder, der havde stort fuldkæg og også var forsynet

med meget kraftig hårvækst. Inde bag denne hår- og skægpragt befandt arkitekt Larsen sig. Det blev arkitekt Larsen vi fik mest at gøre med senere hen, da huset var under opbygning. Han var meget tiltalende og let at samarbejde med. Det var også ham, der havde det utaknemlige samarbejde med håndværkerne. Selv om det drejede sig om et typehus, skulle der udarbejdes et sæt tegninger. Vores ændringer skulle jo også med. Vi havde som antydning en del diskussion om beliggenheden. Arkitekt Larsens første tegning havde huset liggende med gavlen mod vejen og en lang mur langs med vejen, med en garage i den anden ende, en slags atriumhus. I juli 1960 var alle tegninger godkendt af os. Huset var placeret langs med vejen, og vi regnede med indflytning i sommeren 1961. Men sådan skulle det ikke komme til at gå.

### *Typehuset*

Fordelen ved at bygge et typehus skulle blandt andet være, at man på forhånd kender omkostningerne. Arkitekten kunne derfor let udarbejde et overslag over disse. Men vi skulle på sædvanlig måde indhente tilbud fra de forskellige håndværkere, og det tog sin tid. Først den 7. marts 1961 forelå alle tilbud. De lå allesammen højere end oprindeligt anslået. Arkitekten rådede os til at acceptere tilbudene fra de håndværkere, han plejede at arbejde sammen med. Selv om vi omgående lod advokaten udarbejde kontrakter, trak det alligevel ud med at komme i gang. Det viste sig, at alle skulle bygge på een gang, et veritabelt byggerush, som kom helt bag på os.

### *Det trækker ud*

Som nævnt havde vi regnet med at flytte ind i sommeren 1961, men det kom ikke til at holde stik. Der var mange grunde til forsinkelsen, som i virkeligheden var mange forsinkelser: Forsinkelse i forbindelse med grundkøb, med udstykningen og byggemodningen, med håndværkerens tilbud. Vi var slet og ret ikke de eneste, der havde fået den ide at bygge hus i begyndelsen af 1960erne.

Det var højkonjunktur (som en senere tid har kaldt »De glade tresere«), og den tidligere omtalte avisartikel havde gjort sit til, at arkitekten havde meget at lave såvel som hans håndværkere. Ganske vist søgte håndværkerne ved hjælp af underleverandører at sætte deres produktion i vej-



Endelig i gang. Foråret 1961.

ret. For vort vedkommende for eksempel. Nogle af de mange vinduespartier laves af en sådan underleverandør. Men desværre gik han hen og døde midt i arbejdet med vinduespartierne. Han havde dog fået lavet nogle, som vi købte af boet. Da vi var kommet i gang, måtte den ene håndværker vente på den anden, men det er en ret almindelig ulempe ved byggeri.

## *Nye problemer*

Et var specielt for vort byggeri, og det viste sig så sent som i april 1961: Forsigtig-Per som jeg altid har været, havde jeg nogle gange spurgt arkitekten, om grunden nu også var bæredygtig. Han slog det hen, men da han var ked af at høre mere på mig, lod han firmaet C. T. Winkel, som var specialist i sådanne sager (som man sikkert vil huske fra motorvejsbroerne ved Fiskebæk) foretage nogle boreprøver. Disse viste, at der var ugler i mosen. Selv om vi slap for pilotering, som er vanvittig dyrt, så blev det til, at der skulle foretages en såkaldt ekstra fundering. Det betød, at der måtte graves lidt dybere ned, og at der skulle støbes et tæt net af armeringsjern ind i fundamentet. Dette var en økonomisk ørefigen, idet ingen ville finansiere noget sådant. »Ejendommen bliver jo ikke mere værd af den grund« var sparekassens kommentar. Vi var også så heldige at opleve et byggestop, som fungerede på den måde, at man ikke kunne få tilladelse til at begynde byggeriet. Også vor nabo mod syd, en kommunal parkeringsplads, gav problemer. Kommunen ønskede, at den skulle fyldes op til vejens niveau, mens vi foretrak, at den burde blive i niveau med vores grund.<sup>9</sup> Vi havde jo ikke fået lov til at fylde op. Efter en del forhandlinger med kommunen lykkedes det at få parkeringspladsen anlagt, som vi foretrak.

## *Byggeriet*

Endelig i slutningen af juni 1961 begyndte man at grave grund, idet man samtidig foretog ekstra fundering, dvs. man indstøbte armeringsjern i fundamentet og i det hele taget gravede dybere ned end sædvanligt. Da jeg hørte, at man »havde stukket spaden i«, kørte jeg samme eftermiddag til Øverød med en kasse øl. Det faldt i god jord...

Til gengæld varede det en rum tid, før murerne gjorde deres entre. De kom først i september. Der var ikke så voldsomt meget murerarbejde, der skulle udføres, kun endevæggene og garagen. Filosofien bag typehusene var, at en stor del af huset skulle fremstilles på værksted, mens mindst muligt skulle udføres på stedet. Men det er ikke mit indtryk, at det kom til at gå sådan i virkeligheden.

Byggeperioden blev en »bevæget« tid. Murerne skulle gerne være fær-





I juli 1961 blev fundamentet støbt. På den anden side af vejen ligger kvarterets første hus, nuværende nr. 50, og bag dette ligger Højbjerggård.

dige og tømrerne skulle gerne have lagt tag på, inden frosten satte ind. Det lykkedes næsten. I slutningen af november var der sat varme på, idet oliefyret var installeret, således at huset kunne tørre, og man kunne arbejde uafhængigt af vejret. Det lykkedes trods alt, men ikke uden sværd-

## *Indflytningen*

slag. Jeg sendte et utal af breve, dels til arkitekten og dels til de implicerede håndværkere. Men ingen af parterne var sådan at danse med. I øvrigt var tømreren/snedkeren helt umulig, så han måtte skiftes ud undervejs. Mureren var heller ikke nem. Han lovede og lovede, men lige lidt blev det til. Den nye tømrer/snedker var ikke bedre end den gamle, men han fik dog lavet noget ind imellem. Vi var nået lidt ind i det nye år, og der var ikke lang tid til at Per skulle konfirmeres.

Den 4. marts var vi igen ude at se, hvor langt byggeriet var nået. Det blev til en mangelliste med 72 fejl og mangler. Alligevel besluttede vi os til at flytte ind den 9. marts 1962. Vi havde i forvejen fået flyttekasser fra flyttefirmaet, og vi havde fyldt disse med småting og andre sager, der kunne gå i stykker. Det havde været et stort arbejde. Flyttefolkene ringede på kl. 7. De var nogle voksne fyre. De så ud til at kunne klare en sofa på ryggen. Vore forventninger slog ikke fejl, det var fantastisk at se, hvad de kunne bære. Da vi nåede frem til Øverød, gik det lige så smertefrit. Vi fik dem til at anbringe møblerne på de steder, hvor vi i forvejen havde planlagt, at de skulle stå. Men det varede længe, inden vi kom helt i orden. Dette skyldtes, at der var så meget, der ikke var færdigt fra håndværkernes side. Der var kun to huse i nærheden foruden vort. Det ene lå lige overfor. Der boede familien Lund, og der gik kun et par dage, før Solveig Lund forcerede pløret og kom over og bød os velkommen. Hun var meget glad for, at vi flyttede ind, så hun ikke længere var den eneste nybygger på stedet.

Det varede temmelig længe, inden udstykningen var helt udbygget. Haven var slem at få anlagt, især forhaven, som led af »traktose«, hvilket betyder, at jorden er sammenpresset så meget, at al luft er presset ud. Dette var sket, da man arbejdede med at anlægge Borgmester Schneiders Vej. Man havde nemlig benyttet vor grund til parkeringsplads for de store maskiner. At dette skulle blive til en have var ikke til at tro på, og der skulle da også gå nogle år, inden det lykkedes. Det var lidt af en bedrift at komme fra vejen til hoveddøren. Lidt nemmere var det at komme til

*Borgmester  
Schneidersvej  
anlægges*



Den 9. marts 1962 flyttede vi ind i det (næsten) færdige hus.

bagdøren, som jo lå lige ud til indkørslen. Vi lagde en række fliser parallelt med husets facade mod vejen.

#### *Pers konfirmation*

Tidspunktet for indflytningen var i høj grad bestemt af, at vi ville holde Pers konfirmation, den 1. april 1962, i vores nye hus. Under indtryk af vilkårene anbefalede vi gæsterne at komme i gummistøvler og medbringe skiftesko.

Konfirmationen, som skulle finde sted i Søllerød kirke, skulle også være

en slags house-warming party. Samtidig kunne vi også se, hvordan huset fungerede til et større selskab. Vi dækkede fra spisekrogen og hen imod stuen. Der kunne sidde 28, uden at man kom til at sidde for trangt. Det fungerede udmærket, og vi har da også i årenes løb holdt adskillige fester i disse rammer. Der var jo kun gået 3 uger, fra vi flyttede ind, til konfirmationsfesten, men det gik udmærket. Ikke mindst på grund af Edels fantastiske energi.

### *Den første sommer*

Vi nød den landlige idyl i Øverød. Højbjerggård, som lå der, hvor Skovlyskolen senere blev bygget, var endnu ikke revet ned, og jordene til denne gård blev stadig dyrket. Såvidt min agronomiske viden går, var marken, der lå ud til Borgmester Schneiders Vej, bevokset med gul senep. Det var et smukt syn. Her havde lærkerne deres reder. Når man gik i haven, kunne man både se og høre lærkerne. Det var vidunderligt!

Den første sommer havde vi nok at gøre med at holde ukrudtet væk fra grunden. Det var ikke noget taknemmeligt arbejde. Vi fik en mand til at køre grunden over med en eller anden for form landbrugsmaskine, som skulle jævne jorden ud. Sammen med vores nabo og vor nabos nabo havde vi aftalt, at vi ville have en gartner til at så græs i alle tre haver. Han skulle også plante hæk for os alle tre, idet deklARATIONEN foreskrev, at hegn mod vej skulle være af liguster.<sup>10</sup> Det skulle være til efteråret, men han kom først i december.

### *Haven anlægges*

I mellemtiden havde vi (Per og jeg) på basis af haveplanen, som var tegnet af konsulent Hans Petersen, Østifternes Haveselskab, udført noget af anlægsarbejdet, men ikke selve beplantningen. Der skulle efter planen opføres en knækflisemur på grund af højdeforskellen. Per og jeg arbejdede med denne mur meget af sommeren, idet det var afgørende, at der blev funderet efter alle kunstens regler. Vi fik også begyndt på terrassen, der skulle belægges med fliser. Da terrassen lå højere end baghaven, skulle der meget grus til. Terrassen, som var 15 meter lang, blev færdig i løbet af sommeren. Fliserne var dejlige at arbejde med, og da vi først havde øvelsen, gik det ret stærkt. Indkørslen blev først færdig senere. Vi havde brug



Højbjerggård, set fra Nordre Paradisvej, kort før nedrivningen i 1970. Snart efter blev Skovlyskolen opført på pladsen.

for noget fyldjord til dette formål, og en ven i Trørød havde for meget. Af ham fik vi et par læs jord, ubeset. Det var dels for meget, dels var det rent ler, meget tungt at have med at gøre. Heldigvis kendte vores nabo en i nærheden, der manglede fyldjord, og til ham kørte jeg ca. 100 trillebøره af lerjorden.

### *Forandringer*

Der var sket en hel del forandringer i vor dagligdag, efter vi var flyttet. En af dem var, at vejen til skole og arbejde i København var blevet meget længere. Vi var tre, der skulle af sted: Ane, Per og jeg selv. Det varede dog ikke længe, inden Ane blev flyttet til Holte Gymnasium. Det var en udmærket forandring, for hun var ikke særlig begejstret for den gamle

skole. Per derimod ville helst gå i den gamle skole (Niels Steensens Gymnasium på Østerbro), og han cyklede de ca. 20 km frem og 20 km tilbage. Til at begynde med tog jeg bilen til byen, men det blev snart så vanskeligt at få P-plads, at jeg opgav til fordel for bus og tog.

En anden forandring var, at vi nu boede på landet og derfor ikke havde behov for søndagsbilturene. Vi havde forresten heller ikke tid. Vi syntes, at de mennesker, vi mødte i f.eks. forretningerne, på aftenskole og andre steder, var meget positive. Vi kom, for at bruge en forslidt talemåde, hinanden mere ved. Det var i øvrigt mest børnene, der gjorde nye bekendtskaber. Afstanden til forretninger var også en forandring. De nærmeste forretninger lå 3 km væk. Der lå ganske vist nogle forretninger i Øverød, men dem syntes vi ikke rigtigt om. I øvrigt lukkede de også en efter en. Vi vænnede os dog hurtigt til at skrive huskesedler og købe lidt større ind, nu hvor vi ikke bare kunne smutte hen om hjørnet efter et eller andet.

*En anden »busleje«*

Nyt var det også, at man kun skulle betale husleje to gange om året. Den var tilmed større, end vi var vant til, ca. det femdobbelte. Vi måtte spare på andet for at klare det. Dér fandt Edel job som bogholder. Det var et deltidsjob, efter behov.

Vi vænnede os hurtigt til det »nye liv«. Det er nok altid behageligere at gå fra noget mindre, og hvad dertil hører, end at gå den omvendte vej. Vi lærte efterhånden en del mennesker at kende og fandt det hyggeligt at gå i foreninger, hvor man kender folk. Det føles mere provinsielt – det lille samfund i renkultur.

Der skete meget andet i vores omgivelser. Geels Bakke blev reguleret og Kongevejen udvidet. Det var ellers så hyggeligt med trækronerne, der lukkede vejen. Men den stigende trafik krævede bredere veje, således at de lange køer i myldretiden kunne undgås.

*Parkeringspladsen*

Parkeringspladsen, som var vores nabo mod syd, blev også omsider færdig. Det var åbenbart et større projekt og krævede fantastisk mange bajere. Der var egentlig ikke behov for en parkeringsplads, men grunden

*Højberggård  
nedrives*

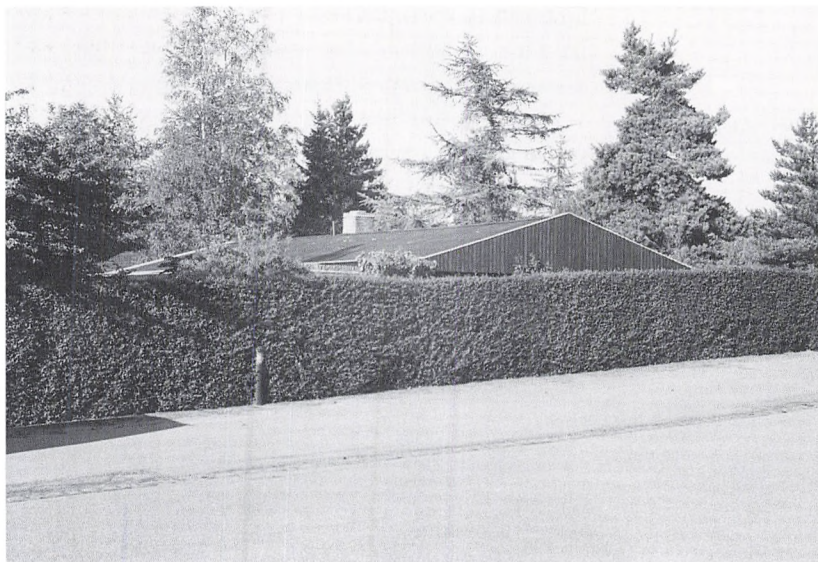
kunne ikke sælges, for der skulle uden tvivl piloteres, hvis der skulle hus på. På en måde var det meget rart ikke at have naboer til den side. Men når den blev brugt til boldspil eller lignende, kunne vi godt undvære den.

Højbjerggård blev af kommunalbestyrelsen dømt til nedrivning. Det var synd, men der skulle bygges skole, Skovlyskolen. Efterhånden blev der bygget på samtlige grunde i hele udstykningen. Man kan ikke påstå, at det pyntede i landskabet. Men efterhånden som træer og buske voksede op, sløredes de nybyggede huses hårde linier. I deklarationen var der nogle krav til beplantningen i forhaven, varierende fra vej til vej. Hos os var der krav om et fyrretræ eller et lærketræ for hver syv meter facade. Det blev for vort vedkommende tre træer, og vi valgte et lærketræ og to skovfyr. Endvidere krævedes tre rækker buske af en særlig ligusterart (*Ligustrum obtusifolium regelianum*).

*Vi er blevet etableret*

Man betragtes jo ikke som etableret af myndighederne, før man har fået en bygningsattest. Først skulle der imidlertid foreligge en såkaldt afleveringsforretning, hvor arkitekten overdrager det færdige hus til bygherren. Egentlig skulle alle fejl være rettede, men vi måtte acceptere fejl, som ikke lod sig rette som f.eks. køkkenbordets højde. Afleveringsforretningen skulle have fundet sted den 23. marts 1962, men kunne ikke gennemføres på grund af de mange fejl, der stadig var. De implicerede håndværkere skulle også være mødt op, men det var kun de to arkitekter (Leif Olsen og Larsen) der kom.

Der gik adskillige måneder, inden huset kunne afleveres. I juli måned skrev jeg til mureren for at huske ham på adskillige fejl og mangler, som stadig ikke var udført. Vi havde i april måned besøg fra Søllerød kommune, som mente, at der var 12 fejl og mangler, men kommunen gik ikke i detaljer. Vi besværede os over de mange fejl og mangler, men ingeniøren svarede, at det var meget normalt. Prioritetsraten, som var den sidste rate, der skulle udbetales til håndværkerne, kunne ikke komme til udbetaling, før bygningsattesten forelå. Det tvang håndværkerne til at blive færdige. Bygningsattesten kunne nemlig ikke udstedes, før alle fejl og mangler var



Borgmester Schneidersvej 57, fotograferet i 1989 fra parkeringspladsen syd for huset.

rettede. I september udfærdigede advokaten byggeregnskabet til prioritering i Sparekassen for København & Omegn. Vores likviditet havde det ikke godt, idet vi havde lagt nogle penge ud, som først kunne indgå i byggeregnskabet (og dermed refunderes) i forbindelse med prioriteringen. Vi var glade for, at det endelige byggeregnskab ikke afveg ret meget fra vort budget, og at vi havde bygget netop i begyndelsen af 1960erne, idet vi så, hvordan byggeindexet steg og steg i den følgende tid. Skulle vi bygge nu (25 år senere), ville vi ikke have haft råd til at bo her.

*Tiden, der fulgte*

Det varede ikke så mange år, før både Per og Ane flyttede hjemmefra. Vi havde derfor plads til at have en amerikansk student boende, via D.I.S.<sup>11</sup>



Det var spændende. Vi havde i løbet af ca. 15 år otte forskellige studerende boende. Vi var meget heldige med dem vi fik, vi er stadig i kontakt med flere, ligesom vi også har besøgt flere af dem i USA. Når vi har besøg af børnene og deres familie, er huset nok for lille. Vi talte lidt om at bygge til, men vi er glade for, at vi ikke gjorde det, for i 1971 ankom mr. Parkinson. Sygdommen, der er en kronisk lidelse, som angriber centralnervesystemet, medførte, at jeg i 1980 måtte sige mit job op, så at jeg nu er pensionist. Men bortset fra dette har vi været heldige, vi bor dejligt, ikke så langt til Rude skov og andre smukke steder. Vi håber at kunne blive her, til vi ikke kan mere, og at skattevæsenet ikke lægger så store byrder på fast ejendom, at man ikke kan bo her som pensionist.

#### NOTER

1. Boligkomplekset »Islandsgården«, opført for Lejerbo i 1951, består af en længe mod Sundholmsvej (nr. 89-91) og en længe vinkelret på denne: Skotlands Plads. I Skotlands Plads 1 boede Lise og Jens W. Nørgaard.
2. I 1954 passerede Amagerbussernes linier 32, 33, 34 og 35. I 1959 var også linie 30 kommet til.
3. Søllerød Krat-udstilling 1958 bestod af 10 typehuse med hver sin arkitekt. Husene ligger mellem Arnevangen og Vængebøvej over for butikkerne ved Søllerød Park. Et af disse huse var tegnet af arkitekt Leif Olsen (i dag Arnevangen 22), men ikke den type, som vi byggede.
4. Edith Sigbrand, statseksamineret ejendomsmægler, havde dengang bolig og kontor Vestre Paradisvej 30.
5. Karen Stampe-Bendix, forfatterinde, boede i Granstuen, Søndre Paradisvej 12 B.
6. J. V. Seifert, fuldmægtig i Søllerød kommune. Flyttede nogenlunde samtidig med os til nyt hus i samme område, Skovly Mark 25.
7. Direktøren i Østifternes Kreditforening var Enrico Hansen. Vores arkitekt har sikkert modtaget undervisning i »Byggeriets økonomi« af E.H. på Kunstakademiet.

8. De mest gængse statslån vedr. enfamiliehuse (lovens kap. IV b) forudsatte på det tidspunkt, at huset højst var på 110 m<sup>2</sup> og at håndværkerudgifterne var mindre end 38.000 kr. Disse lånemuligheder bortfaldt den 1. april 1959.
9. På udstykningskortet ses det tydeligt, at arealet syd for grund nr. 134 har været et vandhul, som kommunen ikke kunne anvende til andet end parkeringsplads.
10. I deklARATIONEN for hele udstykningen langs Borgmester Schneiders Vej og de tilsluttende veje (Skovly Mark, Skovlybakken, Bøgholmen m.fl.) er der lagt stor vægt på, at hver vej får en karakteristisk og smuk helhedsvirkning. Derfor var det fastlagt ganske nøje, hvad der skulle plantes langs hver af vejene. Planen var udarbejdet af arkitekt Ole Nørgaard.
11. DIS betyder Danmarks Internationale Studenterkomite, som dengang var en aktivitet under Danske Studerendes Fællesråd. DIS var rejsebureau for studerende, men påtog sig mange andre opgaver, som f.eks. kongresservice, simultantolkning m.m. Specielt for studerende fra universiteter i USA arrangeredes længerevarende studieophold i København. DIS eksisterer fremdeles i 1990.

Kortet på side 146 er reproduceret med tilladelse fra Geodætisk Institut (A. 404/85).

# Bevaringsbestræbelser

## Om arbejdet i Historisk-topografisk Selskabs bevaringsudvalg

*Af Albert Gehrke*

I 1972 nedsatte Historisk Topografisk Selskab for Søllerød Kommune et bevaringsudvalg. Udvalget skal ses som udtryk for, at Selskabet udover den øvrige virksomhed, ønsker at beskæftige sig aktivt med den aktuelle udvikling i kommunen. Først og fremmest med forholdet mellem landskab og byudvikling.

### *Baggrunden*

Når Selskabet med dette arbejde har fundet det væsentligt at gå ud over de traditionelle rammer for et sådant selskab (historisk-topografiske bøger, foredrag, ekskursioner m.v.), skyldes det, at kommunen i sjælden grad fremtræder som et resultat af en styret udvikling. Et afgørende vendepunkt her var kommunevalget i 1943, hvor det hidtidige sogneråd så at sige blev fejet ud og helt og holdent blev erstattet af et nyt. Baggrunden for dette drama var, at der, med udgangspunkt i store kommunale arealkøb, var blevet udarbejdet et byplanforslag, der anviste byggeri på så at sige alle bebyggelige arealer i kommunen. Det nye styre tog denne plan af bordet og indledte den arealdisponering, der har givet os den kommune, vi kender i dag, hvor bebyggelse og åbne arealer i et fint afstemt mønster giver kommunen dens særpræg. Hovedpersonerne i dette drama er først og fremmest Erik Øigaard (sognerådsmedlem fra 1943 og fra 1959 til 1974 borgmester) og arkitekten, professor Palle Suenson. Erik Øigaard var politikeren, der med det muliges kunst reddede det ene areal efter det

Borgmester, landsretssagfører Erik Øigaard (f. 1908). I 1963 overtog Strandvejsgasværket leveringen af gas til Søllerød Kommune. Fotografiet er optaget på gasværket i Holte, da Øigaard lukkede op for gas-sen.







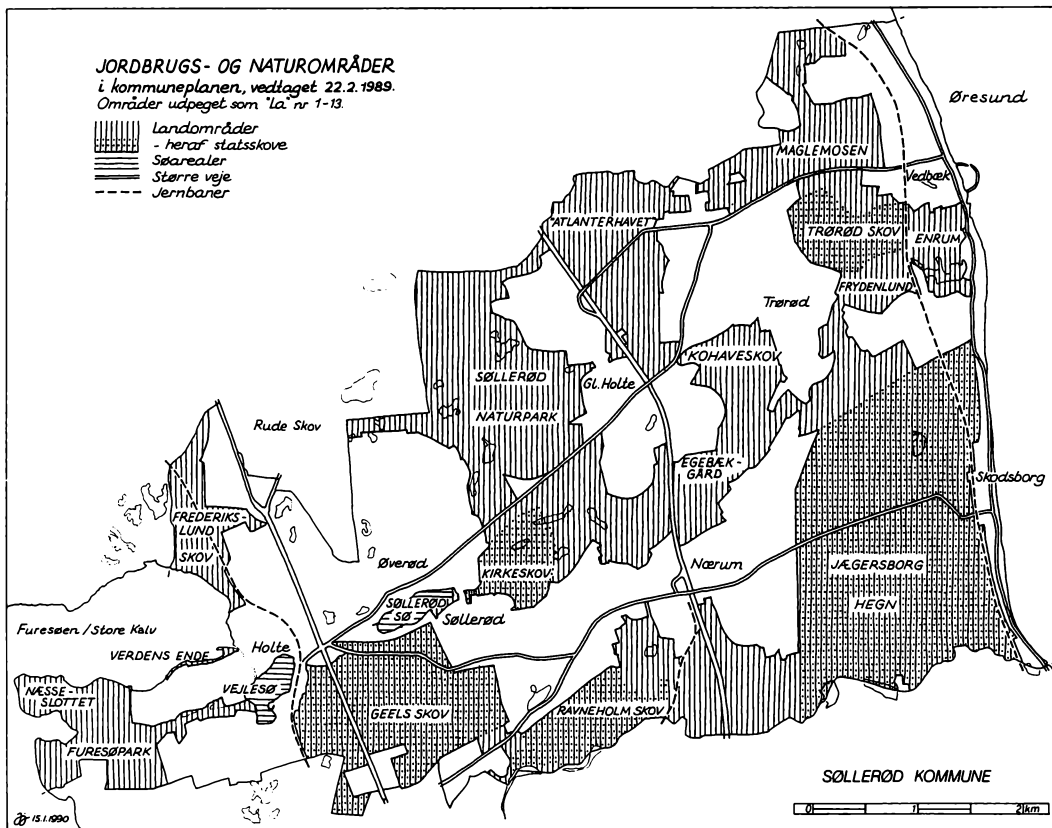
Arkitekt, professor  
Palle Suenson (1904-  
1987) fører tilsyn med  
opførelsen af Nærum-  
vænge i 1953. Fra Jo-  
han Casper Crones  
bog »Arkitekten Palle  
Suenson«.



andet for bebyggelse, mens Palle Suenson stod som inspirator og aktivt medvirkende ved udformningen af den senere Søllerød Naturpark. I en række byggerier viste han, hvorledes selv store bebyggelser kan indordnes i det omgivende landskab.

**JORDBRUGS- OG NATUROMRÅDER**  
i kommuneplanen, vedtaget 22.2.1989.  
Områder udpeget som "La." nr 1-13.

-  Landområder  
- heraf statsskove
-  Søarealer
-  Større veje
-  Jernbaner



I kommuneplanen for Søllerød kommune kaldes de grønne kiler mellem bydelene for »jordbrugs- og naturområder«. Disse områder består dels af statsskove (Jægersborg Hegn, Trørød Skov, Ravneholm Skov, Geels Skov og Søllerød Kirkeskov), dels af arealer, der er underkastet forskellige former for fredning. Rude-skov, der kiler sig dybt ned i Holte-Øverød, ligger i Birkerød kommune. Tegnet af Jens Johansen.

*Samspillet mellem  
by og land*

Søllerød kommunes stærke og afvekslende landskab med skove, søer, bølgende terræn og indslag af kulturlevn, der gennem årene har været kendt og skattet af det nærliggende Københavns befolkning, udgjorde et velegnet grundlag for gennemførelsen af fredninger efter naturfredningslovens formålsparagraf.

Ved ihærdigt målbevidst og forudseende arbejde er det lykkedes Søllerød kommune at sikre de grønne kiler mellem byenhederne og opnå den klare adskillelse mellem bydelene og deres grønne opgivelser.

Resultatet og erfaringerne fra dette arbejde har siden været til inspiration for lands-, kommune- og lokalplanlægningen i hele landet. Især det forhold, at de frie landskaber i Søllerød kommune er fastholdt ved fredninger må fremhæves, idet de i langt de fleste af landets øvrige kommuner er fastholdt ved planlægningslovgivningen. Fredning er en endelig stillingtagen. I planlægningen kan der under kommuneplanens revision indtages nye områder til byudvikling.

I Søllerød kommune har man efter opgøret i 1943 vedtaget, at der ønskes en moderat udvikling, hvor grænser mod det omgivende åbne land er endeligt fastlagte. En hver fremtidig tilvækst må ske ved fortætning i de udlagte byområder. Det er de samme vilkår som i byer, hvor de bebyggelige arealer er opbrugte til bebyggelsesformål.

*Bevaringsudvalgets  
hidtidige arbejde*

For at gøre emnet mere nærværende skal der her peges på en række områder, hvor Bevaringsudvalget – og dermed Selskabet – har søgt at gøre sine synspunkter gældende:

Søllerød Naturpark  
Indpasning af bebyggelse i omgivelserne  
Træplantning i kommunen  
Golfbanen og golfklubben ved Gl. Holte  
Gl. Holtegaard, stendige, parkanlæg  
Amtsvej over Maglemosen  
Maglemosefredningen

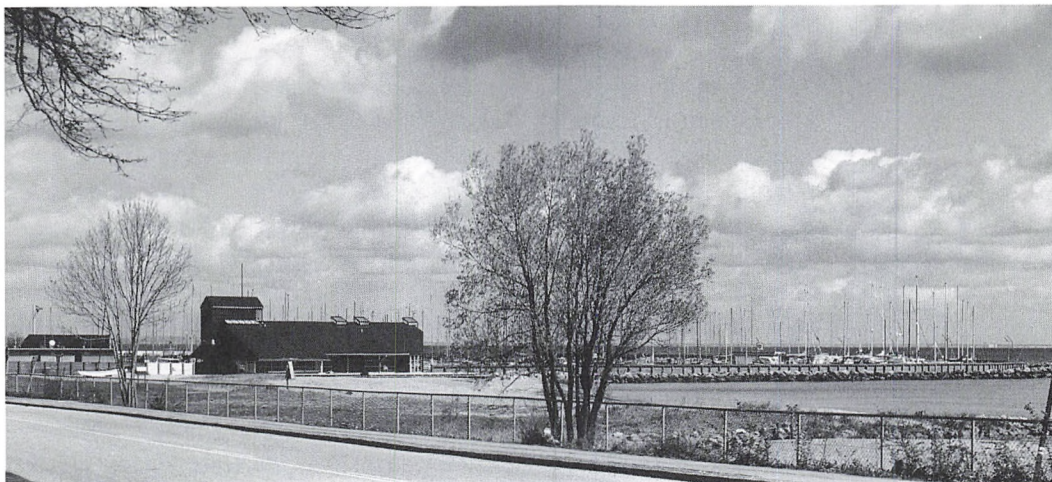
Langkjærgård (overfor Gl. Holtegaard)  
»Landsbyerne«, ældre bebyggelse  
Gl. Holte By  
Kystplanlægning  
Vedbæk Havn  
Struckmannparken/ Den gamle skole  
Gang- og cykelbro v. Strandmøllen  
Næsseslottet  
Enrum, fredning, pleje af parken  
Havarthigården  
Nærumvænge, støjvold, torveudvidelse  
Hegnsgårdens udvidelse  
Bygningsfredningsåret 1975  
Fredede bygninger i Søllerød kommune  
Fredede træer i Søllerød kommune  
Bygningsregistrant for kommunen  
Attemosevej  
Øverødvej  
Holte Midtpunkt, vejgennembrydning  
Søllerød museum, udstilling  
Gravsteder på Søllerød kirkegård  
Motorvejsbelysning  
Kommunens vejbelyningsplaner

### *Lokalplaner*

Herudover er samtlige lokalplaner blevet gennemset og der er udarbejdet bemærkninger til bl.a. lokalplanforslag for:

Det gamle Søllerød	(Lokalplan nr. 29)
Søllerød Sognegård	(Lokalplan nr. 29.1)
Vedbæk Havn	(Lokalplan nr. 32)
Geelskov/Kongevejen	(Lokalplan nr. 45)





Vedbæk Havn set fra syd. Fotograferet i maj 1989 af Jens Henrik Tiemroth.

Rønnebærtøften, Trørød	(Lokalplan nr. 49.1)
Dronninggårds Alle	(Lokalplan nr. 55)
Næsseslottet	(Lokalplan nr. 80)
Egebækgård	(Lokalplan nr. 83)
Gammel Holtegaard	(Lokalplan nr. 90)
Kypergården	(Lokalplan nr. 93)
Morlenesvej	(Lokalplan nr. 97)

### *Vedbæk Havns udbygning*

Som eksempel på en sag, Selskabet har engageret sig i, kan omtales Vedbæk Havns udbygning med faciliteter. I 1984 fremkom der på kommunens foranledning et forslag, der lagde de nye havnebygninger i en række langs havnekajen. Dette ville medføre, at man fra Strandvejen alene ville få udsigt over parkeringsarealet og bagsiden af husrækken, men ikke kunne se havnen.

Selskabet gik stærkt i brechen for at få bygningerne og beplantningen

vendt vinkelret på Strandvejen således at kontakten mellem Strandvej og havn kunne bevares bedst muligt.

Det lykkedes at opnå dette, men et ønske om en mildnet overgang til Sydstranden lykkedes det ikke at få realiseret. Nu er det havnens sorte bygninger der tager opmærksomheden, når man passerer Sydstranden.

Bevaringsudvalgets opgaver består dels i at følge de fredede områder, dels i at følge udviklingen i de til bebyggelsesformål udlagte områder.

### *De fredede områder*

Umiddelbart skulle man tro, at fredede landskaber klarer sig mod tidens påvirkninger. Det gør de imidlertid ikke, den opfattelse lider mange ældre fredninger under. En balance i et landskab beror på dets brug – som landbrug, som skovbrug, som græsningsområde etc. Det vakte derfor stor furor, at Skovstyrelsen omlagde driften af Rygård i Søllerød Naturpark fra kreaturgræsning til kornavl. På ældre billeder af danske landskaber – også i denne kommune – forbaves man over de åbne vidder. Det var husdyrene og behovet for brændsel og gærdsel der holdt dem åbne. Nu lukker landskaberne sig, hvis der ikke foretages særlige plejeforanstaltninger.

Der er en stadig voksende forståelse for at rette op på de store skader, som uløste kloakeringsproblemer har påført de oprindelige vandløb og søer. Således indgår Furesø og Søllerød Sø i storstilede vandrensningsforanstaltninger – og Kikhanerenden, der igennem årene var blevet en flisebelagt kanal, er nu ført tilbage til et slynget vandløb.

Selv om friarealerne er sikret ved fredninger, ligger der en væsentlig opgave for Selskabet i at påse, at fredningerne respekteres. For ikke at tale om at fredningerne ophæves på den ene eller anden måde. Der kan således være tale om lokalpolitisk pres eller der kan ske ændringer i lovgivningen om naturfredning.

Under varetagelsen af disse opgaver vil Danmarks Naturfredningsforening fortsat være en nærliggende samarbejdspartner.

### *Udviklingsområderne*

I de områder, der er udlagt til bebyggelsesformål, ligger der en række emnegrupper, der påkalder sig særlig interesse for Selskabet. Det er kort

sagt spørgsmål om ændringer af bygninger, bebyggelse, veje samt kommune- og lokalplaner.

Det skal her fremhæves, at det ikke er hensigten at fastfryse tilstanden for bygninger, bebyggelser osv. ud i al fremtid. Det er derimod hensigten at påpege de værdier, som vi har overtaget fra fortiden, passe på dem, videreudvikle dem og give dem videre til eftertiden. Selskabet har ikke mange muligheder for direkte indgriben, men arbejder for at gøre kommunens borgere og bystyre og bygherrer bevidste om deres omgivelser, om udviklingen og om de historiske forudsætninger for, hvorledes omgivelserne er formet af den hidtidige udvikling.

En metode til vurdering af et områdes bevarings- eller udbygningsmuligheder får man ved at forestille sig det opdelt i landskabs- eller byrum, afgrænsede ved fysiske barrierer, der kan være bygninger, træer, afstand eller andet. Det gælder om at tilstræbe sammenhæng i rumdannelsen samt at undgå, at ikke samhörige elementer eller størrelser gør vold på hinanden.

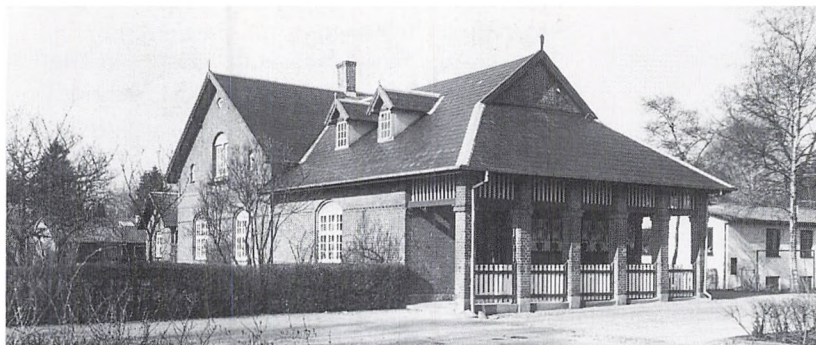
Ved et bevidst arbejde med disse forhold, kan man opnå mangfoldighed og undgå de store disharmonier. Det mest taknemmelige element til adskillelse af forstyrrende naboforhold er træplantninger, men de forudsætter, at træerne kan hævde sig ved deres højde og fylde, samt at der er groplads til dem.

### *Bygninger*

Interessen for bygninger og bebyggelse knytter sig først og fremmest til de mange bygninger af historisk og/eller arkitektonisk interesse, der befinder sig i kommunen. Selv om der i dag ikke foreligger et klart overblik over sådanne bygninger, kan det uden videre antages, at der er tale om mange, både ældre og nyere, endog ganske nye huse. Der arbejdes for tiden på at tilvejebringe en bygningsregistrant over alle kommunens bygninger, så at alle interesserede kan orientere sig om de bygningsmæssige værdier i kommunen.

### *Husenes omgivelser*

Bevaringsinteressen berører ikke blot det enkelte hus, gammelt eller nyere, men også husenes omgivelser. Som følge af, at kommunen i alt



Nærum gamle station, Bystykket 16. Opført 1901 efter tegning af Heinrich Wenck, der også stod for Kystbanens bygninger og for Københavns hovedbanegård. Fotograferet i april 1988 af Jens Johansen.

væsentligt er fuldt udbygget, knytter der sig gerne byggeinteresser til store villaer i store haver (for ikke at sige parker). Ofte kan en tidstypisk, stor villa indgå i en større ny bebyggelse (der f.eks. kan være tæt-lav), til gavn for både villaen og den ny bebyggelse, men i andre tilfælde kan det være vigtigere at bevare parken end villaen. Et eksempel på dette sås i sommeren 1989, hvor der blev fremlagt et forslag til en lokalplan (nr. 97) for Morlenesvej 33, som indebar opførelse af syv villaer spredt i grundens tætte bevoksning af sjældne træer og planter. Bevaringsudvalget argumenterede for en samlet bebyggelse på en mindre del af grunden, for at skåne den værdifulde bevoksning – et synspunkt, der desværre ikke blev imødekommet.

I øvrigt betyder den tættere bebyggelse på store gamle villagrunde, at store gamle træer, som ofte er en prydding for omgivelserne, enten fjernes i forbindelse med byggeriet eller senere, fordi de generer de nye boliger – eller måske blot fordi deres rodnet er beskadiget ved byggeriet.



Villa Stettemark, Morlenesvej. Opført 1927. Parkens bevoksning, der stammer fra 1906-25, er rig på sjældne træer, buske og planter. I denne park skal opføres syv nye enfamiliehuse. Fotograferet i juli 1989 af Jens Johansen.

### *Byområder*

Kommunens byområder omfattes med en særlig interesse. De seks gamle landsbykerner – Øverød, Gl. Holte, Trørød, Vedbæk, Nærum og Søllerød – og de to nyere byer – Skodsborg og (Ny) Holte, har udviklet sig på hver sin måde. Mens Søllerød by fremtræder meget velplejet, er f.eks. Øverød by stærkt påvirket af den store Øverødvej og af store nye bebyggelser. Der er i Trørød, Nærum og Gl. Holte væsentlige dele tilbage af de oprindelige byer, som fortsat bør dyrkes og plejes, og selv de beskedne rester i Øverød og Vedbæk er værdifulde og bør dyrkes i den fremtidige udvikling. De nyere bycentre – Holte, Skodsborg og Vedbæk ved stationen – rummer ligeledes værdier og muligheder, der ikke må overses.

Det er i byområder, som i andre bebyggelser, vigtigt at påse, at ny bebyggelse ikke får størrelser og udformning, der slår den eksisterende i stykker. En følge af ny bebyggelse, ikke mindst forretningsbebyggelse, er behovet for parkering. De store åbne parkeringsarealer midt i tæt be-



Vedbæk Stationsvej, postkort fra omkring 1907. Vejtræerne er formentlig plantet ved vejens anlæggelse i 1897. I dag er vejtræerne væk og bebyggelsen er tættere – og vejtræerne savnes.

byggelse kan ligeledes slå en lille by i stykker. Kommunen har i de seneste år gennemført en omfattende og forbilledlig omlægning af Nærum Hovedgade og plantet træer i den centrale del. Dette mildner indtrykket af de mange og forskelligartede bygninger på dette strøg. Stationsvej i Vedbæk venter på en tilsvarende behandling. Endelig er Holte og Skodsborg overordentlig stærkt trykkede af de gennemgående trafikveje. Begge disse byområder venter på nytænkning på det trafikale område.

### *Boligbebyggelse*

Allerede tidligt under planlægningsprocessen efter 1943 blev det klart, at man ikke fortsat kunne udbygge villakvarterne og bevare de grønne områder. Der dukkede modeller op til gruppebebyggelser med landskabelig tilpasning til de allerede udlagte byggeområder og til grænselinierne for den kommende fredningsplan.

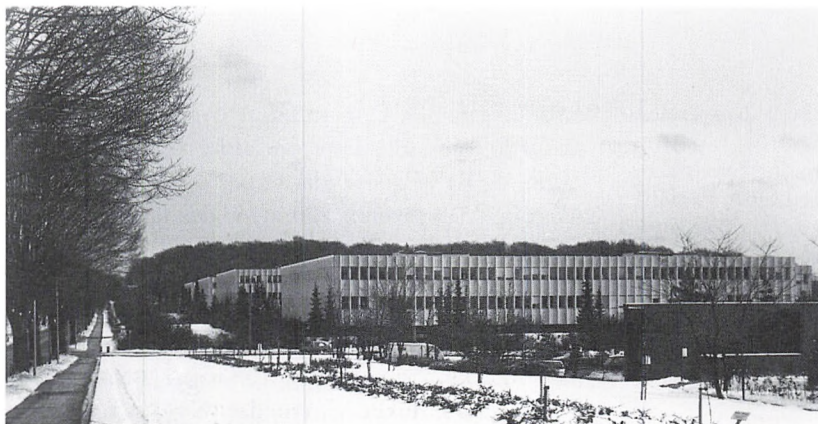
Den første, mest omfattende og betydningsfulde er Nærumvængebebyggelsen, som nok er en af de mest overbevisende eksempler på en afvejet sammenstilling af etagebyggeri og landskab, også set i international sammenhæng.

Oprindeligt skulle hele området ned til Mølleåen have været udlagt til villabebyggelse. Man trængte i stedet bebyggelsen sammen og frilagde området ned mod Mølleåen, hvorefter det blev fredet og overgik til Statskovvæsenet.

Af andre bebyggelser, der er overbevisende indpasset i tilgrænsende friområder, kan nævnes Gassehaven, Parcelgården, Højbjergvang, Søllerød Park og Carlsmindeparken.

Erhvervsbyggeri udgør en helt særlig problemtype. Der er dels stærke økonomiske kræfter på færde, fremtidige arbejdspladser – og ofte også

### *Erhvervsbyggeri*



Teknikerbyens store bygninger ved Skodsborgvej. Fotograferet i marts 1988 af Jens Johansen.



Øverødvej gennem Øverøds gamle bymidte. Nordsiden, ved Østre Paradisvej, stærkt skæmmet af nyere bebyggelse. Fotograferet i maj 1988 af Jens Johansen.

### *Vejene*

store bygninger. I nyere tid er der udlagt arealer til erhvervsformål, der skulle tilfredsstille krav om store bygninger, god plads og tung trafik m.m., og de er gerne afskærmet overfor omgivelserne med beplantning. Men der er erhvervsbygninger, der lægger beslag på opmærksomheden andre steder. Især Teknikerbyen dominerer sine omgivelser i former, størrelser og materialer. Det gør den nye toldbygning i Nærum også. I modsætning hertil har naboen Brüel & Kjær, der tilmed er kommunens største arbejdsplads, igennem sin mere end fyrreårige udviklingsperiode udbygget virksomheden med mindre enheder. – Nyligt en helt ny afdeling efter en arkitektkonkurrence.

Vejenes smalle bånd gennem by og land er det rum, vi alle færdes i. De danner forgrunden i vores færden overalt, og det er derfor vigtigt, at de





Øverødvej gennem Øverøds gamle bymidte. Sydsiden, ved Kildevej, med de bevarede dele af landsbyen. Fotograferet i maj 1988 af Jens Johansen.

giver gode oplevelser, udover at være asfaltstriber. Vejenes proportioner og udstyr fortæller os også, hvorledes vi må færdes på dem. Er vejen smal, med træer og beplantninger på siderne, kører vi langsomt. Er den bred, med god oversigt, kører vi hurtigt og fristes til at overhale.

Dette er idealbilledet. Men mange af de veje, der er anlagt som beboelseveje, er efterhånden blevet udbygget til et stedse øget trafikpres. Herunder har den trafikale funktion som oftest fået overtaget. Vejene er gjort bredere, forhaver og beplantninger er fjernede og beboerne har det ikke godt hermed.

Er tiden inde til atter at reducere asfaltfladerne? De engang så for-kætrede vejtræer kunne måske bruges hertil, de holder sammen på vejrummet og mildner de blottede vejsider.

## *Vejtræer*

Skodsborgvejen fra motorvejen mod vest til Vangebovej er bred, formentlig anlagt efter den tids forskrifter. Det har medført, at hastigheden stiger ud over det acceptable. På strækningen videre mod vest er Skodsborgvejen kantet med gamle og nyere plantede vejtræer. Vejen fungerer trafikalt og der er bredde til en afstandsabat mellem vejbane og bebyggelse. Det er ét eksempel. Andre steder, der kunne trænge til en supplerende mildende indsats, er vejen gennem Øverød og Kongevejen gennem Holte.

En anden følge af trafikpresset er opsætningen af mure og plankeværk til afdæmpning af støj- og synsplagen for vejenes beboere. Det giver et meget forskelligartet og uharmonisk indtryk. Der burde tillige gøres plads til et plantebælte ud mod vejskellet.

## *Vejbelysning*

Den offentlige vejbelysning gør sig stærkt bemærket i hele kommunens område, såvel i de frie arealer, beboelsesområderne som i byområderne. I kommunens dispositionsplan for vejbelysning arbejdes der med en særlig belysning for trafikvejene – det er et gulbrunt lys (natriumdampplamper) i et vandret afskærmet armatur. Hertil kommer dog de eksisterende lysstofrør i ældre anlæg.

Til alle øvrige veje og pladser er der foreskrevet hvidt lys. Lyskilderne er varierende, men vil ved fornyelser være kviksølvampplamper i de bestående armaturer. Det gule natriumlys er valgt, fordi det giver en lidt bedre økonomi end kviksølvlyset. I disse forureningsbevidste tider er det muligt, at kviksølvlamperne bliver sortlistede. Så har vi kun det gule lys tilbage. Men man kan så håbe på nye tekniske fremskridt. Bevaringsudvalget vil fortsat følge udviklingen nøje, idet vejbelysningen i så høj grad påvirker vejenes omgivelser – haver, skove, parker – både sommer og vinter.

## *Kommuneplanlægningen*

De store linier i kommunens udvikling udstikkes i arbejdet med kommuneplanen. I hver valgperiode skal kommunalbestyrelsen revidere kommuneplanen. Den nuværende gælder for perioden 1990-94. I revisionen af kommuneplanen indgår en offentlig debat om revisionsforslagene (og om

kommuneplanen som helhed). Her kan Selskabet, på linie med enhver borger, deltage og gøre synspunkter gældende om kommunens udvikling. Den næste revision skal formentlig ske under indtryk af en gennemgribende revision af planlægnings-, naturfrednings- og andre miljølove. Det er derfor meget vigtigt, at holde øje med, at de hidtidige overordnede retningslinier i den kommunale planlægning respekteres.

#### *Arbejdsmetoder*

I det foregående er ganske kort omtalt de synspunkter, som Bevaringsudvalget under Historisk Topografisk Selskab for Søllerød kommune arbejder efter. De metoder, der står til rådighed, er også nævnt, men skal slutteligt omtales mere systematisk.

#### *Lokalplaner*

Lokalplanlægningen, der er et led i kommunens løbende planlægning, medfører hyppigt overvejelser for bevaringsudvalget. En vedtaget og godkendt lokalplan er forudsætning for gennemførelse af ethvert projekt, der går ud over, hvad der er vedtaget i kommuneplanen. En lokalplan fremlægges til offentlig debat efter vedtagelse i kommunalbestyrelsen, normalt i 8 uger, og der fremlægges 10-15 lokalplaner hvert år. Udvalget lægger vægt på at fremkomme med indsigelser, hvor der i planerne savnes hensyntagen til en større helhed.

I denne proces kan det fornemmes som et problem, at borgerne (og Bevaringsudvalget) må vente med at fremsætte synspunkter til efter at kommunalbestyrelsen har taget stilling til lokalplanforslagene. Det synes at være temmelig vanskeligt at få en kommunalbestyrelse til at ændre indstilling. Der skal i det mindste meget brede folkelige tilkendegivelser til for at fremkalde ændringer, som det for eksempel sås i planen for Gl. Holtegaard park (og Mariehøj). Modsat har Bevaringsudvalget oplevet større lydhørhed under planlægningen af udbygningen af Vedbæk Havn, hvor Selskabets synspunkter blev fremsat, før der forelå færdigt udarbejdede lokalplanforslag.

#### *Kommuneplan*

Helt parallelt med lokalplanforslagene er det vigtigt at gennemgå forslag til (revision af) kommuneplanen. Den fremlægges i længere tid (sidst i ca. 20 uger) og omfatter dels justeringer som følge af de seneste lokalpla-

*Bevaringsudvalgets  
virke og mål*

ner, dels selvstændige, nye ændringer. Som fremlæggelsen har været praktiseret senest, har det været vanskeligt at overse, hvori ændringerne bestod, og det er karakteristisk, at selv om der i nogle tilfælde har været tale om ret afgørende ændringer, har det ikke kunnet fremkalde offentlig debat, for eksempel i lokalpressen. Det bør derfor overvejes i fremtiden, at det i forslag til kommuneplanrevision klart fremgår i et selvstændigt kapitel eller i et bilag, hvori ændringerne består.

I øvrigt søger Selskabet at fremme den folkelige bevidsthed om betydningen af beskyttelse og videreudviklingen af kommunen og dens historiske forudsætninger ved foredrag, udflugter, indlæg i lokale aviser og selvstændig publikationsvirksomhed. Man er også åben for forslag til forbedringer som f.eks. træplantninger eller gennemførelse af rydninger for at afdække terrænets oprindelige former og udsigter. Det er vigtigt at understrege, at Selskabet ønsker at bevæge sig udover grundejersynspunkterne, de nære og de snævre politiske interesser – for at varetage helhederne i egnens landskaber, beboelses- og byområder.

# Søllerød Museum

Beretning 1989

*Af Niels Peter Stilling*

Den 1. februar 1989 blev den, der skriver disse linier, ansat som museumsinspektør ved Søllerød Museum efter at have ledet Byhistorisk Arkiv på Gl. Holtegaard siden 1982. Skiftet, der indebar en personalereduktion på det lokalhistoriske område, betød samtidig, at Byhistorisk Arkiv blev sammenlagt med Søllerød Museum. Museet består således i dag af 3 afdelinger: Hovedsædet med nyere tids samlinger på Mothsgaarden i Søllerød by, den arkæologiske afdeling Vedbækfundene på Gl. Holtegaard og det lokalhistoriske arkiv i Gl. Holtegaards hovedbygning. Nedenstående beretning 1989 dækker Mothsgaarden.

## *Personale*

Forskellige personalerokeringer er fulgt i kølvandet på strukturændringen. I 1989 sagde vi farvel til vores museumstekniker gennem 5 år Jan Spliid. En del af året fungerede museets sekretær som tekniker, og ved forskellige lejligheder har vi benyttet os af udefra indkaldt ekspertise. Museumsteknikeren skal først og fremmest varetage de mange og forskelligartede vedligeholdelsesopgaver i udstillingsrum og især på vort trange magasin samt være knudepunkt i arbejdet ved de skiftende særudstillinger. Vi regner med at løse problemet med en fast deltidsansat tekniker i begyndelsen af 1990.

Lykkeligt for museet har det været, at vi i juni 1989 kunne ansætte arkitekten Jens Johansen i en halvtidsstilling på museet. Jens Johansen er formentlig kendt af alle i Selskabet som forfatter til bogen om bebyggel-

sesudviklingen i Søllerød kommune: »Fra seks landsbyer til syv bydele«, og lokalkend- og kundskab kan et egnsmuseum jo ikke få nok af.

Ud over de nævnte, museumsinspektør og ¼ tids sekretær er en række etnologi- og historiestuderende tilknyttet museet fortrinsvis som vagt-personale i weekenden og på helligdage.

Endelig har vi udnyttet jobtilbudsordningen i et godt samarbejde med kommunens ungdomsrådgivning. Men alt i alt må man konstatere, at det begrænsede personale ikke står i forhold til en nytiltrådt museumsinspek-tørs vidtløftige planer.

#### UDSTILLINGER

*Ting & Sager  
fra Museets gemmer*

Museets første særudstilling i 1989 hed »Ting og Sager fra Museets gemmer«. Udstillingens tema var netop udtryk for den nytiltrådte leders ønske om at lære museet at kende. I de små udstillingslokaler på Moths-gaarden er det vel næppe 5 pct. af museets samlinger, der vises. De 95 pct. af vore genstande befinder sig på magasin – under Hegnsgården i Nærum. Det forekom derfor naturligt at se lidt nærmere på, hvad der egentlig gemte sig på magasinet. Uden at være tyngt af traditionelle hensyn til »tid, sted og anvendelse« var ideen med udstillingen at vise, hvilken blandet landhandel et museum i virkeligheden er. Jeg tror, at det lykkedes. Udstillingen åbnede 18. april og varede sommeren over. En sommer hvor også de historiske roser foran Mothsgaarden blomstrede som aldrig før. (Se Søllerødbogen 1987, s. 165).

*14 malerier fra  
Søllerødeggen*

1. september åbnedes en ganske anden lille særudstilling: »14 malerier fra Søllerødeggen«. Her vistest et udvalg af de bedste egnshistoriske ma-lerier ejet af Søllerød kommune. De fleste af de udstillede værker hænger til daglig bortgemt på kommunale kontorer. Det var hensigten at frem-hæve behovet for en permanent udstillingsmulighed for de over 500 kom-munalt ejede historiske kunstværker. Det er museet/arkivet, der har det egentlige ansvar for kunstværkerne, og det er lidt trist, at vi ikke oftere

kan stille disse billeder til borgernes disposition. Samarbejdet med Historisk-topografisk Selskab gjorde det muligt at gengive samtlige 14 malerier i farve i en lille bog med beskrivende tekst af undertegnede. Og vi kan takke de dygtige folk i Poul Kristensens grafiske virksomhed for, at vi med tilskud fra Søllerød kommune kunne udgive de 14 malerier som kunstkort (postkort). Udstillingen, der varede oktober måned ud, blev godt besøgt, hvilket dog desværre ikke afspejlede sig i salget af den lille bog med samme titel som udstillingen.

### *Troldfolk*

Endelig i december forsøgte vi os med to udstillinger på henholdsvis Mothsgaarden og Gl. Holtegaard. Den 1/12 åbnede vi juleudstillingen »TROLDFOLK« tilrettelagt af museets sekretær Sonja Nielsen. Den er baseret på den danske folkesagns tradition og lægger hovedvægten på at fortælle om de såkaldte »bjergfolk«, der levede i skove og høje – i landskaber, der ligner Søllerødegens. Udstillingen henvender sig til børn og barnlige sjæle. Den har været utroligt flot besøgt af kloge 1990'ere børn, der godt kan se folkesagnetens opdragende (skræmmende) hensigter, når bedstemor fortalte lille Trine om bjergfolket i Rude skov. Til udstillingen producerede Sonja og Otto Nielsen et lille katalog og en meget populær dias-serie.

### *Folkedragten inspirerer*

15. december åbnede vi i samarbejde med Byhistorisk Arkiv og Esther Grølsted fra Nationalmuseet den – tør jeg godt sige – smukke udstilling »Folkedragten inspirerer«. Her vises, på en række dukker i ½ menneskestørrelse, dragter fra hele landet fremstillet af Esther Grølsted. Dragtstofferne er udført af væver Kamma Gudmann-Høyer og stoftrykker Birgitte Tolnov. Sølvsmed Ingeborg Bjerre udstiller kopier af dragternes udsmykning (bæltespænder, knapper mv.) og endelig vises tegneren Beth Beyerholm's fornemme akvareller med danske egnsdragter. Museet og Arkivet bidrager med et udvalg fra vor egen fine nyordnede tekstsamling og en række historiske malerier og fotos.

### *Den permanente udstilling*

Med skyldig hensyntagen til de økonomiske rammer vil den permanente udstilling på Mothsgaarden blive ændret og ombygget i det kom-

mende år. En spæd begyndelse er blevet gjort forskellige steder i huset. Jeg vil her nævne ophængningen af en række malerier af C. Hornung-Jensen fra Søllerød by og Harald Falck-Rasmussens akvareller og olie-kridtstegninger fra Trørød. Ved indgangen til udstillingsbygningen har vi fået opstillet Suhms almissesten fra det nedrevne lyststed Suhmsminde i Øverød. De to sandstenskapitæler har i mange år ligget og samlet mos i museets have. Desuden er vi ved at indrette et lille hyldest-rum til museets grundlægger gartner Alfred Avnholt (1894-1954) og hans forunderlige museale verden.

I alt har museet haft 5.900 besøgende i 1989. Det betegner en pæn fremgang på 1.700 i forhold til 1988.

#### DEN DAGLIGE VIRKSOMHED

Arbejdet på et museum omfatter jo andet end udstillingsvirksomhed. Den lokalhistoriske arbejdsproces er i princippet den samme på et arkiv og museum. Den består i indsamling, registrering/ordning af samlinger og formidling.

#### *Indsamling*

Først indsamlingen: Museets samlinger er i 1989 blevet øget med 31 museumssager (sag 516-548) dækkende små 1.000 genstandsnumre. Som eksempel kan nævnes en stor og varieret samling genstande fra kunstneren Jacob Lund's hjem, Magleholm i Trørød, 29 håndmalede fastelavnsmasker fra Vedbæk, støbejerns havemøbler fra den gamle prinsesse-skole i Trørød, hatte fra Skodsborg hattefabrik, tallerkener og andet service fra den nedlagte Rudersdal Kro og forskellige sager fra skolelærer i Søllerød, Josias Petersens slægt. Alt det nævnte har vi modtaget som gaver, og vi er de historisk bevidste givere stor tak skyldig.

#### *Registrering*

Registrering/ordning er det »skjulte« arbejde, der hører til på ethvert museum og arkiv. Uden et velordnet bagland fungerer den udadvendte og synlige formidling ikke. Det skal her fremhæves, at vi har sat en del ressourcer (studentertimer og jobtilbud) ind på en fuldstændig (om-) regi-



»Almissestenen« fra Suhmsminde blev opsat foran Mothsgården i foråret 1989. Her betragtes de nyopsatte sandstenskapitæler af deltagerne i projektgrupperarbejdet ved Søllerød Museum. Fra venstre Evald Christensen (med ryggen til), derefter Mogens Iversen, N. P. Stilling, Johanne Bichel, Palle Bræstrup og J. H. Tiemroth. Foto 28. marts 1989.



strering efter den reviderede »Saglig registrant for kulturhistoriske museer« (1985). Med museets over 10.000 genstande er der selvsagt tale om en omfattende og langvarig proces, f.eks. tekstilsamlingen som omfatter omkring 1.000 numre. Hele den samling er nu ved at blive nyregistreret, konserveret og pakket i syrefri omgivelser efter de regler for langtids-

opbevaring, som Nationalmuseet foreskriver. Dette arbejde er blevet udført på fornem vis af Erik Kalsgård Poulsen og Jette Silbermann, der begge er tilknyttet museet, mens bibliotekar Bente Buchholtz i samarbejde med Sonja Nielsen har stået for den øvrige omregistrering.

### *Projekter*

De historiske projekter begynder dér, hvor indsamlingen går over i *formidling*. På museet har vi udført eller er i gang med at udføre nogle af de opgaver, som lovgivningen pålægger os.

### *Søllerød kirkegård*

Det gælder loven om kirkebygninger og kirkegårde (af 22/5 1986), der kræver registrering af bevaringsværdige gravminder. I samarbejde med kirkegårdsmyndighederne og museumsinspektøren har stud.mag. Tina Fouchard gennemført denne registrering for Søllerød kirkegårds vedkommende. Hun har gennemgået samtlige ca. 3.000 gravstedet og af disse er nu udvalgt ca. 200, der foreslås fredede. Søllerød kirkegård udmærker sig ved sin meget smukke beliggenhed – og ligesom kirken er et populært sted at blive gift, har mange kendte personer også valgt kirkegården som sidste hvilested. I betragtning af, at loven som bevaringskriterium fremhæver »fortjenstfulde mænd og kvinder« og særligt kunstnerisk udsmykkede gravsteder, vil enhver, der kender Søllerød kirkegård, kunne se, at en fredning omfattende mindre end 10 pct. af de nuværende gravsteder ikke er noget exceptionelt højt tal. For en del steds vedkommende foreslås bevaret alene gravstenen/mindesmærket i et såkaldt lapidarium »stensamling«, som vi håber kan blive oprettet ved vestindgangen til Søllerød kirkegårds afd. I.

### *Bygningsregistrering*

Et andet stort projekt, der så småt er ved at komme i gang, er en bygningsregistrering i Søllerød kommune. Et stort forarbejde er allerede gjort ved Jens Johansen. I 1990 håber vi på de fornødne ressourcer til en omfattende registrering af ikke blot Søllerødegnens historiske bygninger, men også de mange nyere arkitektonisk interessante huse, man finder mellem Furesøen og Øresund. Tanken er, at det skal foregå i et samarbejde med Teknisk forvaltning og Planstyrelsen.

I 1989 blev der gennemført en ny – stærkt omdiskuteret og kritiseret –



Søllerød Museums tekstilsamling registreres og pakkes af Jette Silbermann. Foto juli 1989.

### *Lokalplaner*

museumslov. Diskussionen gik naturligvis mest på lovens økonomiske konsekvenser for museerne. I sidste ende blev det dog ikke til så voldsomme nedskæringer som frygtet. Og omvendt er der flere vigtige nyheder/ændringer i loven. Bl.a. kan nævnes præciseringen af kommunalbestyrelsens pligt til at underrette museet om lokalplaner, bygnings- og nedrivningstilladelser. Det har ført til et godt samarbejde med Teknisk forvaltning og Historisk-topografisk Selskabs bevaringsudvalg (se også A. Gehrke s. 165). I to tilfælde har museet udarbejdet indsigelser mod lokalplaner nemlig lokalplan nr. 97 om ejendommen »Stettemark« på Morlenesvej og lokalplan nr. 29,1 om Sognegården i Søllerød by.

*Museumspædagogen* Museets formidling over for skolerne er en anden vigtig sag. Desværre er der blot afset 10 timer ugentligt til museumspædagogens arbejde – og disse bruges naturligt nok i al væsentlighed på Vedbækfundene, der jo stadig er en åbenbaring for ethvert førstegangsbesøgende barn eller voksen. Et enkelt lærerkursus er dog blevet gennemført her på Mothsgaarden. Museumspædagog Ole Sørensen organiserede i foråret 89, med udgangspunkt i undervisningsmaterialet »Øverød 1760-ca. 1914«, en vandring fra Øverød til Søllerød, hvor han demonstrerede den aktive anvendelse af lokalhistorie i undervisningen.

*Foredrag* Til det varierede job som museumsinspektør hører foredragsvirksomheden. Jeg har holdt 24 større og mindre foredrag i 1989. Blandt de større kan nævnes, at jeg på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i august fortalte om organiseringen af personalhistoriske samlinger på arkiver og museer, og at jeg rundt om i landet har holdt foredrag om studiekredsarbejdet her i kommunen. Det sidste er baseret på mine erfaringer fra og glæde over de nu på 5.-6. år kørende historiske studiekredse ved arkivet/museet. Studiekredsen om erindringer fra vor egn har vi i år flyttet fra det faste mødelokale på Vangebocentret til det nye aktivitetscenter på Mariehøj. De rare lyse lokaler her skal ikke »overskygge« den gæstfrihed, som vi altid mødte på Vangebo siden det første møde den 11. januar 1984.

*Studiekredse* I 1986 kom projektgruppen til. Denne gruppe mødes nu på Mothsgaarden, og der arbejdes flittigt med større og mindre lokalhistoriske projekter fra undersøgelser af, hvad ordet »Kikhane« betyder til omfattende analyser af kilder til landbrugets historie. For undertegnede er det en fornøjelse at være deltager i de to grupper, og megen god lokalhistorisk viden kan hentes i dem begge.

*Kend din kommune* På formidlingssiden skal endelig nævnes, at 1989 for undertegnede har været det mest omfattende »omvisningsår« nogensinde. Dels har jeg i samarbejde med fuldmægtig Jørgen Seifert fra rådhuset tilrettelagt og været guide på en række heldagsbusrundture i kommunen for de kommunalt ansatte under mottoet »Kend din Kommune«. Til dette kommer min

historiske guidevirksomhed på rundture med Historisk-topografisk Selskab og canadiske, estiske, svenske, finske og norske besøgende i Søllerød kommune. Museets personale selv har været på en enkelt rundtur i sensommeren til vore nabomuseer »hinsidan« i Trelleborg (med deres udgave af »Vedbækfundene«) og Ystad.

Til museumsarbejdet hører jo også en deltagelse i alskens mødevirksomhed, og nogle møder er jo naturligvis mere spændende end andre. Søllerød Museum er medlem af Københavns amtsmuseumsråd, hvis opgave er at samordne og fremme museumsarbejdet i amtet. Med min baggrund i arkivverdenen har en af de forunderlige oplevelser på disse møder været, at man næsten fuldstændig ignorerer den historiske ekspertise, der findes på vore mange arkiver. Det hænger sammen med, at museerne er lovmæssigt styret, mens vi endnu ikke har nogen arkivlov omkring de lokalhistoriske arkiver. Der foregår et højt kvalificeret historisk arbejde på de fleste arkiver. Det burde tilgodeses i et amtshistorisk råd, der forfulgte det fælles mål for arkiver og museer: bevarelsen og formidlingen af vor fjerne og nære fortid.

# Vedbækfundene – Søllerød Museum

Beretning 1989

*Af Bente Jønsson*

På Vedbækfundene har formidlingen og det udadvendte arbejde som vanligt været højt prioriteret.

*Jægerfolkets  
territorium*

I påsken var der omvisninger i udstillingen, og for børnene opgaver med spørgsmål, der kunne besvares ved at gå på opdagelse i »jægerfolkets territorium«. Derudover bød foråret også på forevisning af Vedbækjægerens håndværk ved flintsmed Søren Moses.

*Fedtsten*

I sommerperioden vistes særudstillingen »Fedtsten – fra Kreta til Grønland«, der fortalte og viste eksempler på brugsting og kunst fra såvel vikingetidens Danmark som nutidens Grønland. Udstillingen havde stor interesse hos publikum. I forbindelse med udstillingen var et arrangement for skolebørn, hvor de under kyndig vejledning af billedhugger Otto Bogøe fremstillede deres egne fedtstensfigurer.

*Udgravning af den  
middelalderlige  
landsby*

Vedbækfundenes store arrangement i 1989 har være den påbegyndte arkæologiske undersøgelse foran Gl. Holtegaard. Under ledelse af mag. art. Anne Preisler har museet i samarbejde med Historisk-topografisk Selskab været i gang med en større udgravning for at finde resterne af Holte landsby. Foreløbig kender vi gårdene fra 1600- og 1700-tallet, hvor landsbyen bestod af 6 gårde. Men ved den kommende undersøgelse i 1990 finder vi forhåbentlig det middelalderlige Holte, eller hvis vi er rigtig heldige – resterne af landsbyen fra vikingetid.

Udgravningen i år resulterede i flere spændende fund, der fortæller om livet i Holte for 200 år siden. Foruden rester af skåle, krukker og fade



Fra udgravningerne foran Gl. Holtegaard i efteråret 1989. I samarbejde med Historisk-topografisk Selskab har museet påbegyndt en større arkæologisk udgravning i Gl. Holte for at skaffe viden om grundlæggelsen og udviklingen af landsbyen Holte.

fundtes blandt andet en lille benkam, og nedgravet i et lergulv i den tidligere Egebækgård fandtes 2 hestekranier. Sådanne fund er også kendt fra andre dele af landet og er formentlig husofre.

Efterårsferiens arrangement havde i år forbindelse til den arkæologiske udgravning, idet alle besøgende kunne deltage aktivt i bygningen af en model over landsbyen Holte, som den så ud for 200 år siden. Arrangementet blev en stor succes, og resultatet af de mange ivrige børnehænders arbejde kan nu ses på Vedbækfundene, idet modellen indgår i en særud-

*En landsbymodel*

stilling, der fortæller om den arkæologiske udgravnings foreløbige resultater.

Endvidere har der i årets løb været afholdt lærerkurser og omvisninger for skoleklasser, ligesom der fortsat har været aftenskole om arkæologi i samarbejde med centerskolen.

### *Udstilling på Hotel Marina*

Blandt afdelingens udadventede aktiviteter kan nævnes, at der efter aftale med Hotel Marina i Vedbæk blev udfærdiget en lille permanent montrestilling i hotellets reception i forbindelse med Nationalmuseets udgravninger på stedet. Desuden har en af Vedbækfundenes tidligere særudstillinger om »Nålebinding i fortid og nutid« været udlånt til Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre, hvor udstillingen hele sommeren har været vist for centrets mange besøgende.

I løbet af året har afdelingens daglige leder Bente Jønsson deltaget i forskerseminariet »Mesolitikum – nye indfaldsvinkler« på Forhistorisk Arkæologisk Institut, København, samt det forsøgsarkæologiske seminar med temaet »Eksperimentelle teknologi- og processtudier i dansk kulturhistorisk forskning« på Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre, og museets pædagog Ole Sørensen har blandt andet deltaget i Danmarks skolebibliotekarkonference om »Skolebiblioteket – museer, historiske værkstedet og naturskoler – et udvidet samarbejde«.

### *Udstillingsteksterne på engelsk*

Vedbækfundene har også i år været besøgt af mange interessegrupper fra ind- og udland, og til glæde for sidstnævnte er alle udstillingens tekster blevet oversat til engelsk.

Endelig kan nævnes, at der i udstillingen er blevet installeret en video der viser filmen »De graver i fortiden«. Det er således nu muligt samtidig med et besøg i den flotte udstilling, der fortæller om Vedbækjægerens dagligdag, også at se og høre fortællingen om, hvorledes arkæologerne fandt og udgravede dette internationale fund.

Vedbækfundene har i 1989 haft 10.400 besøgende.



# Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune

Beretning 1989

*Af Jens Henrik Tiemroth*

Også arkivets drift har været præget af de organisatoriske og personale-mæssige ændringer, som fandt sted i begyndelsen af 1989. Årets vigtigste aktiviteter kan opgøres således:

*Tilvækst i  
samlingerne*

Privatarkiver: 20

Institutions- og foreningsarkiver: 26

Fotos: 1092 + 9 fotoalbums

Film: 6

Malerier og tegninger: 16

Plakater: 27

Kort: 14

Samlinger af bygningstegninger og haveplaner: 9

Hertil kommer en ikke opgjort vækst i bogbestanden og i samlingen af småtryk.

Arkivets læsesal: 1215 besøgende.

*Arrangementer*

Udstillinger: 4

Omvisninger og foredrag: 4

*Kommentarer til  
tallene*

Det må konstateres, at tilvæksten i privat- og andre arkiver har været absolut tilfredsstillende og større end i 1988. Derimod har der været væsentlig nedgang i tilvæksten i fotosamlingen, hvilket skyldes, at arkivet ikke længere råder over en heltidsansat fotograf. Også besøgstallet på

arkivets læsesal har været nedadgående og er nu på 1987-niveau, men stadig over tallet fra de foregående år. Nedgangen skal utvivlsomt ses i forbindelse med, at arkivleder Niels Peter Stilling efter udnævnelsen til museumsinspektør har fået kontor på Mothsgården. Når nedgangen er slået stærkest igennem i sommermånederne hænger det nok også sammen med, at arkivet på dette tidspunkt ikke har haft udstilling på Gl. Holtegaard.

### *Udstillinger*

Udover den omfattende og velbesøgte udstilling på Søllerød rådhus i anledning af Socialdemokratiets 100-års jubilæum, som af redaktionelle grunde ikke nåede at blive omtalt i sidste årbog, har arkivet udarbejdet en lille plancheudstilling i Reprise Teatret i anledning af dettes 70-års jubilæum den 6. august. Endvidere har vi i samarbejde med museet i april lavet en fotoudstilling på Trørøds skolen over bebyggelsen i kommunen til årsmødet for Foreningen af Kommuner i Københavns Amt, og endelig er vi som nævnt i årsberetningen fra museet deltagere i team-worket omkring udstillingen »Folkedragten inspirerer«, der åbnede på Gl. Holtegaard den 16. december.

### *EDB*

Selv om arkiv og museum ikke er blevet sammenlagt i fysisk forstand, opstod ret hurtigt efter den organisatoriske sammenlægning et ønske om en fælles registratur over samlingerne, og da Søllerød kommunebiblioteker samtidig stod over for at videreføre Søllerødbibliografien, var baggrunden lagt for et samarbejde om en fælles lokalhistorisk base på EDB. Da ingen af de landsdækkende organisationer inden for museums- og arkiv- og biblioteksverdenen i en overskuelig fremtid vil kunne levere et færdigt EDB-program af denne karakter, er arkivet gået i gang med at udarbejde et sådant med bistand af en programmeringskyndig civil værnepligtig.

### *Nyordningen af fotosamlingen*

EDB-programmet er bygget op efter de samme principper, som ligger bag den fortsatte omlægning og nyregistrering af fotosamlingen. Som nævnt i årsberetningen for 1988 medfører nyordningen, at de originale fotos bliver opbevaret mere betryggende, ligesom der bliver hurtigere,



»Folkedragten inspirerer«. Foto fra arkivets og museets udstilling på Gl. Holtegaard 16. dec. 1989.

mere systematisk og fuldstændig adgang til oplysningerne om de enkelte billeder. Disse faciliteter vil blive yderligere forbedret med EDB, og systemet vil kunne udbygges, når det bliver økonomisk overkommeligt at kombinere det med overførsel af de originale fotos til video eller optisk disc.

### *Film*

Også opbevaringen af film- og videoptagelser er et område, som vil blive prioriteret højt i arkivet i de kommende år. Blandt årets erhvervelser kan nævnes 2 film af den meget talentfulde fotograf Preben Frank (1916-49). De blev vist i Reprise Teatret den 2. marts i år. Den ene er fra 1933-34

### *Nytilkomne fotos*

og viser bl.a. livet på Søllerød Vandrerhjem på Mothsvej, mens den anden er optaget i 1945 og året efter ved midsummerfesten på Koefodsminde.

Arkivets egne optagelser er i år søgt indskrænket til miljøer under forandring samt affotograferinger af lånte fotos og malerier. Af årets gaver kan nævnes 138 fotos fra Vedbæk før og nu, skænket af Aage Hansen, samt endnu to rækker billeder fra Vedbæk, skænket af henholdsvis Sv. Otto Andersen og Martha Christensen, der også tidligere har overladt værdifuldt materiale til arkivet. En tredje af arkivets faste gæster, Else Marie Larsen («Lelle» fra Søllerødbogen 1988) har afleveret ca. 150 fotos. Spændende er også 40 billeder fra hattefabriksmiljøet i Skodsborg, skænket af Sonja Naamansen, og 49 glimrende fotos, optaget rundt omkring i kommunen af Gunnar Jørgensen i årene 1955-57.

### *Privatarkiver*

Der var en umiskendelig duft af guldgravereventyr i luften den morgen i maj, da arkivet via formanden for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød kommune fik overladt en række særdeles værdifulde og aktuelle arkivalier fra årene 1791-1906. De vedrører gårdmandsfamilierne i Gl. Holte, først og fremmest familien på den såkaldte Christoffersengård, der lå ved indgangen til Gl. Holtegaard, men blev nedrevet i 1906, og hvis tomt netop skulle stå i centrum for museets udgravninger i efteråret. Herudover fik arkivet i forbindelse med et studiekredsarbejde overladt andet arkivmateriale fra årene 1745-1892 om gårdmandsfamilierne navnlig i Gl. Holte, men også i Nærum. Giveren var Bjørn Fabricius. Blandt nyerhvervelserne skal endelig nævnes en række breve, der kaster lys over tilværelsen som mejerielev hos den berømte Hanne Nielsen på Havarthigård i årene 1869-71.

### *Andre arkiver*

Blandt de nye foreningsarkiver kan nævnes 3 protokoller for årene 1904-57 fra hattearbejdernes organisationer i Skodsborg og forhandlingsprotokollerne fra håndværker- og borgerforeningen i Vedbæk fra 1909 til 1976. Hertil kommer et komplet arkiv fra Holte Kano- og Kajakklub fra starten i 1939 og frem til midten af 80'erne. Blandt erhvervsarkiverne må fremhæves en række udstykningssager fra 1898 og fremefter, som bidrager

til forståelsen af villabebyggelsen i Søllerød- og Holteområdet. De er skænket af landinspektør Bent Christensen, Frederiksberg. Endelig kan nævnes et par store og værdifulde afleveringer fra den kommunale forvaltning.

#### *Kapacitetsproblemer*

Det skal ikke skjules, at arkivets magasinkapacitet med disse store afleveringer udnyttes til grænsen af det forsvarlige – et problem der må findes en løsning på i 1990. Et andet problem har været den egentlige registrering. Trods en betydelig indsats fra henvist arbejdskraft og fra arkivets faste »venner« har det med de ændrede organisatoriske og personalemæssige forhold indtil videre været vanskeligt at holde trit med tilvæksten, navnlig hvad angår fotos og arkivfunds.

#### *Malerier*

Blandt de kunstneriske nyerhvervelser kan nævnes et maleri af Søllerød Kro fra 1907, ligesom den efterhånden anselige samling af C. Hornung Jensen-billeder er blevet forøget med tre, det ene skænket af fru Grethe Krøyer, nabo til Søllerød Museum.

#### *Sekretariat*

Arkivsekretæren har også i det forløbne år været sekretær for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød kommune, et samarbejde der har været til gavn for begge institutioner. Det samme gælder arkivarens funktion som sekretær for den projektgruppe, der mødes på Mothsgården en gang om måneden og udfører et meget omfattende lokalhistorisk studiearbejde. Af større projekter, som er blevet behandlet mere indgående, kan nævnes bebyggelsesudviklingen i dette århundrede (herunder retningslinierne for en bygningsregistrant), brandvæsenet og idrætten, ligesom kølen er lagt til en Søllerød-antologi. Det foreløbige højdepunkt har været en række arkivske undersøgelser, ved Hans Thueslev og Palle Bræstrup, over landsbyen Gl. Holte, som har været en væsentlig støtte for museets arkæologiske undersøgelser.

# Historisk-topografisk Selskab i året 1988

*Af Erik Helmer Pedersen*

*To nationale jubilæer* Året 1988 stod i de historiske jubilæers tegn. To begivenheder markerede sig stærkere end andre i den offentlige bevidsthed, nemlig 400-året for kong Christians IV's tronbestigelse i 1588 og 200-året for Stavnsbåndsløsningen i 1788, den mest betydningsfulde eller i hvert fald mest kendte af de store landboreformer. Sidstnævnte jubilæum var tænkt fejret ved et netværk af lokale møder og arrangementer landet over, kædet sammen af et stort historisk optog op imod Frihedsstøtten i København på selve jubilæumsdagen den 20. juni 1988.

Selv om Søllerøds bondehistorie forlængst er et overstået kapitel i vor udvikling, var det dog en given sag, at også vi skulle være med til at mindes den store bondefrigørelse, eller »den danske revolution«. I den anledning planlagde og gennemførte vi ikke færre end 4 større arrangementer. I samarbejde med Søllerød Museum etableredes en udstilling, der fik navnet »Drømmen om Søllerød«. I tekst og billeder skildredes miljø, landskab og bebyggelse på Søllerødeggen gennem 200 år. De besøgende skulle herigennem få en nøgle til forståelse af de faktorer, der har virket som afgørende drivkræfter i den bebyggelsesmæssige udvikling. Udstillingen blev pænt besøgt. I oktober, hvor man besluttede at forlænge udstillingsperioden til 1. april 1989, havde den været set af godt 1.000 besøgende.

*Drømmen om  
Søllerød*

## *Fra seks landsbyer til syv bydele*

I samarbejde med Byhistorisk Arkiv forberedte vi dernæst en udstilling på Gl.Holtegaard. Den fik titlen »Fra seks landsbyer til syv bydele. Søllerødeggen 1788-1988«. Her fortaltes i billeder og tekst historien om de enkelte byområders udvikling fra små landsbysamfund til de bebyggelser, vi kender af i dag. Udstillingens udgangspunkt var en række smukke kortplancher fra Jens Johansens bog med samme titel som udstillingen. Vi udgav bogen samme dag som udstillingen åbnede i juni 1988. Selv om salget har været noget skuffende, kan det fastslås, at mange til bog findes ikke. Rentegningen af de historiske kort giver os i sammenhæng med den kommenterende tekst en enestående lejlighed til at viske tavlen ren for derefter at tage fat på at studere naturområdet Søllerød med friske øjne. Udstillingen blev en succes. Da den lukkede 14. august 1988, havde ikke færre end 1.534 gæster besøgt den.

Nr. 3 i rækken af stavnsbåndsarangementer var et møde på Havarthigården 21. april 1988. Det blev tilrettelagt i samarbejde med de lokale oplysningsforbund og formede sig derfor som en fælles status over folkeoplysningens og bondefrihedens udvikling gennem 200 år. Specialist i slægtsforskning Erik Kann gjorde her på glimrende vis rede for det store arbejde, han og hans arbejdsgruppe har nedlagt i projektet »Trørøds befolkningshistorie gennem 200 år«.

## *Historisk 5. juni*

Den 5. juni 1988 afholdt vi et arrangement, vi kaldte »historisk grundlovsfest« i Biblioteksparken i Nærum. Her samarbejdede vi såvel med Nærum Bylaug som med Søllerød kommunebiblioteker, og det kan roligt siges, at arrangementet var en succes. Ca. 250 mennesker gav her møde for at overvære et blandet program af fællessang, korsang ved Søllerødkoret og Havarthikoret, gymnastikopvisning og taler ved borgmester Erik Fabrin og undertegnede. Holte Husmoderforening sørgede for, at ingen behøvede at lide nød, mens historien og det smukke vejr udfoldede sig på plænen. Mens talen er om arrangementer i forbindelse med stavnsbåndsjubilæet kan jeg også nævne, at borgmesteren og jeg også medvirkede ved fakkeloverrækkelsen foran Gl.Holtegaard St.Hansaften 23.juni 1988.

Her modtog borgmesteren den fakkel, dronningen havde tændt og som derefter blev bragt ud til hele landet.

Hvis alt dette har lydt noget selvrosende for selskabet, lad mig da slutte omtalen af 1788-jubilæet med at konstatere, at det planlagte foredragsarrangement over vor lokale landbrugshistorie ikke samlede tilslutning nok. Mange oplysningsforbund og foreninger måtte drage den samme konklusion, at foredraget som meddelelsesform har svært ved at konkurrere med det væld af tilbud, omgivelserne og da ikke mindst TV-skærmen frembyder.

### *I samarbejdets tegn*

Året 1988 har for vort selskab stået i samarbejdets tegn, tør jeg vist sige. Som mine tilhørere vil have bemærket under gennemgangen af stavnsbåndsarrangementerne var vi i det enkelte tilfælde altid i samarbejde med mindst én af de mange foreninger og institutioner, som vor kommune er så rig på. Selv idrættens verden har vi været i forbindelse med, idet vi havde en anpart i festligholdelsen af Rudegård Stadions 40-års jubilæum 4. juni 1988. Desuden deltog jeg som selskabets formand i en række kontaktmøder med formændene fra Søllerødscenen, Søllerød Kunstforening, Søllerød Musikforening og Søllerød Jazzklub. Formålet var at søge fremkaldt en fælles holdning til kommunens planer for anvendelsen af Gl. Holte skole efter dens nedlæggelse ved skoleårets afslutning. Som man vil vide, trådte det kulturelle behov en del tilbage for det administrative, da planerne for Mariehøjcentret skulle virkeliggøres. Samtalen med de øvrige foreninger viste i øvrigt, at der gør sig vidt forskellige meninger gældende om den kulturpolitik, der bør føres. Hvor vi i Historisk-topografisk Selskab ifølge sagens natur må være meget forpligtede over selve stedet og dets historie, er de andre kulturforeninger mere vidtfavnende i deres målsætning. Hele verden er deres scene, tør jeg vist sige.

### *Lokalpressen og Selskabet*

Det vil dog være urigtigt at hævde, at borgerne i Søllerød har overset deres lokalhistoriske forening i 1988. I en række tilfælde kunne vi glæde os over en meget stor tilslutning, ikke mindst i forbindelse med grundlovsfesten i Nærum. Og lad mig i denne forbindelse nævne pressen. Ofte har



vi i selskabet beklaget os over, at de lokale medier syntes at have glemt os. Det kan jeg ikke med sandhed sige om situationen i 1988. Distriktsbladene har givet os en god og fyldig omtale, og Søllerød Radio har ved flere lejligheder transmitteret fra vore møder. Et selskab som vort kan ikke leve uden at være i stadig kontakt med offentligheden, og det er derfor en dyb tilfredsstillelse for os at kunne konstatere, at medierne ikke har glemt os.

Kommunikationen med de lokalhistorisk interesserede blandt vore medborgere har mange fremtrædelsesformer. Én af dem er den studiekreds, lederen af kommunens arkiv- og museumsvirksomhed, Niels Peter Stilling, har oprettet på Gl. Holtegaard. Fra dette »værksted« kommer en stadig strøm af gode produkter, hvoraf en del finder vej til Søllerødbogen. Årgang 1988 af denne publikation spændte vidt – fra Roar Skovmands entusiastiske beskrivelse af »Lystslotte, landsteder og kæmpehøje på Skodsborgeggen« til Else Marie Larsens smukke erindringer, »Lelle's historie«, fra Mariehøjbebyggelsen i 1930'erne. Kunsten ved at skrive erindringer er som bekendt at gøre det private alment interessant, og når det lykkes som i dette tilfælde, bliver skildringen i ordets bedste forstand vedkommende. Det er vort håb, at Stilling og hans medarbejdere må få tid og kræfter til at videreføre og udbygge denne konsulentvirksomhed. Over hele landet »opdages« lokalhistorien i disse år som en utroligt spændende og berigende arbejdsplads for professionelle og amatører i et fællesskab, der i sig selv viderefører de bedste elementer fra fortidens lokale samvirke.

Også på andre måder kommer selskabet i direkte kontakt med sin store medlemsskare, ikke mindst gennem de traditionelle former: årets generalforsamling og sensommerens udflugt. Generalforsamlingen 26. maj 1988 blev overværet af ca. 75 medlemmer. Som vedtægterne foreskriver, blev der ved den lejlighed aflagt beretning om året 1987 og foretaget de periodiske valg. Min beretning blev kun mødt med en enkelt kommentar: om vi eventuelt kunne gøre noget for at bevare Nærum gl. skole? Hertil måtte jeg svare, at vi ikke råder over andre »pressionsmidler« end den, vor

*Kontakten til  
medlemmerne*

almindelige kommunikation med omverdenen betinger. Vort bevaringsudvalg behandler de fremlagte forslag til lokalplaner, og finder det, at der skal gøres indsigt mod en eller flere ting i lokalplanen, sker dette, sådan som jeg om et øjeblik skal omtale nærmere. Kassererens regnskab blev også mødt med en enkelt kommentar: om det ikke ville være en idé at erstatte det revisionsfirma, vi bruger, med folkevalgte revisorer? Ved denne lejlighed nåede vi dog ikke længere end til en foreløbig drøftelse af det principielle i tanken, og revisionsfirmaet blev derefter genvalgt for en toårig periode. I øvrigt var der tale om genvalg over hele linjen – på valg var Erik Helmer Pedersen, Niels Brühl, Karen Lunde Christensen, Niels Peter Stilling og Albert Gehrke – idet dog den fratrådte leder af museet Nina Fabricius blev afløst af Janne Laursen. Som ny 2. suppleant valgtes H. Bolt Jørgensen, der allerede nu er avanceret til at være 1. suppleant.

#### *På Garderhøjfortet*

Årets sensommerudflugt gik til Københavns befæstning såvel landværts som søværts. Først besøgte vi Garderhøjfortet ved Jægersborg, hvor premierløjtnant Peter Juul med medhjælper foreviste det højst interessante anlæg. Jeg kan ikke undlade at fremkomme med min beundring over den frygtløse måde, hvorpå selskabets medlemmer, unge som ældre, forcerede forhindringerne på. Selv det øverste kanontårn blev stormet uden at der blev løsnet et skud – eller revet én frakke i stykker. Bagefter var vi på Charlottenlundfortet, hvor museumsinspektør Bjørn Nielsen ved Tøjhusmuseet fortalte om fortets historie.

Når vi nu har bevæget os ind på forsvarrets område, vil jeg også nævne den tur, vi arrangerede i samarbejde med vore naboforeninger i Birkerød og Hørsholm den 28. maj 1988. Her tog vi imod svenskekongen Karl XII's landgang, sådan som det skete en augustdag i året 1700 ved Tiberup Strand nord for Humlebæk. Museumsinspektør Kay Søren Nielsen fra Tøjhusmuseet fortalte livligt og spændende om begivenheden, hvorpå vi drog i svenskekongens fodspor på hans noget besværlige og ikke særlig gloriose march ned mod den danske hovedstad. Som bekendt var der sluttet fred, inden han nåede så langt, og meget mod sin vilje måtte han

udskibe en del af sin styrke fra Vedbæk. Mens han opholdt sig i Vedbæk, hentede han iflg. overleveringen hver dag vand fra en kilde, der sprang med krystalklart blødt vand tæt ved vejen til Trørød. Kilden blev snart derpå indlemmet i parken på landstedet »Enrum« og en af dets senere ejere, Conrad Fabritius de Tengnagel, rejste i 1786 et monument over den. Det står der den dag i dag, hvad turens deltagere forvissede sig om ved øjesyn. Enrums nuværende ejer, direktør Ole Noring udviste her som ved andre lejligheder den store gæstfrihed at slå alle døre på vid gab for alle interesserede. Det vil jeg også på dette sted gerne sige ham tak for.

Enrum er dog kun en enkelt perle i den store samling af historiske monumenter, som det er selskabets opgave at være med til at værne om. Det daglige arbejde herfor gøres som allerede nævnt i bevaringsudvalget, hvis energiske og fremsynede formand er Albert Gehrke. Traditionen tro har han givet mig en beretning om udvalgets virksomhed, og det er denne, jeg gengiver i sine hovedtræk i det følgende.

Bevaringsudvalget har i 1988 behandlet 10 lokalplaner. I syv tilfælde, nemlig boligbebyggelsen ved Holtegårdsvej (14.1), Boligområde syd for Gassehaven (14.3), Holte Midtpunkt (19.3), Institutionen ved Ny Holte skole (36.1), et område ved Rudersdalsvej/Øster Paradisvej (58), et erhvervsområde ved Kongevej/Savværksvej (91) og et boligområde ved Nærumgårdsvej/Fruerlund i Nærum (92), gav det ikke anledning til bemærkninger fra udvalgets side. Vedrørende Vedbæk havn (32) bemærker udvalget, at sagen er endelig vedtaget sidste år, og at byggeriet mod Sydstranden nu er færdigt. »Sydstranden er visuelt ganske underlagt bebyggelsen«, bemærker udvalget lakonisk. Et andet tilfælde: Gl. Holtegård (90), gav anledning til stort postyr, men sagen har nu fundet en foreløbig og acceptabel løsning ved borgernes – og ikke mindst selskabets – skarpt markerede holdning. Den sidste af de behandlede lokalplaner (93) vedrører Kypergården; denne sag har fundet en rimelig afklaring, efter at der er rejst indsigelser fra såvel museet som fra de omkringboende.

sendt indsigelser, da indholdet efter udvalgets opfattelse ikke rummede uheldige tendenser. Omkring Langkærgård vil der nu blive rejst supplerende fredningssag, der vil hindre al fremtidig bebyggelse. Det havde dog været bedre, om ejendommen var kommet i kommunens besiddelse med henblik på evt. fremtidige dispositionsmuligheder på det kulturelle gebet. Videre hedder det i udvalgets beretning, at landboreformatoren Chr. Colbjørnsens grav på Assistens kirkegård i København efter henvendelse fra et medlem, Jørgen Bang, er blevet betegnet som bevaringsværdigt med registreringsnummeret E 1025. Midtpunktstenen i Palle S. Jørgensens akse-system i Kohaveengen er af Palle Bræstrup blevet rapportet som væltet, men statsskovfoged Tage Lauritsen mener at kunne foranledige den rejst igen. Under udgravninger på Dronninggårds Allé nr. 92 er der fundet gamle fundamenter, som efter Nationalmuseets mening stammer fra Sophie Amalies Dronninggård fra 1660'erne. Endelig siger udvalget i sin beretning, at kommunen er tydeligt opdelt i bebyggede områder, omgivet af fredede landskaber, og at udvalget derfor vil se nærmere på de muligheder, kommunens beboere har for at bevare og videreudvikle disse grundtræk i den kommende udviklingsperiode.

### *50-års jubilæet*

Dermed har jeg allerede antydnet en enkelt af de ting, der står på programmet for de kommende tre års virksomhed i vort selskab. Som det måske vil vides, fylder selskabet 50 år i februar 1992, og det jubilæum har vi naturligvis tænkt os at fejre med en ekstra indsats på det lokalhistoriske gebet. Ved to bestyrelsesmøder i januar og i marts i år har vi tilrettelagt et langtidsprogram, som jeg med dirigentens tilladelse vil referere i dets hovedtræk. Bevaringsudvalgets formand Albert Gehrke fremlagde ved den lejlighed et notat om den aktuelle bevaringsstatus i vor kommune. I udvidet form vil dette blive publiceret og diskuteret med såvel kommunalpolitikere som selskabets medlemmer ved et temamøde til efteråret. Hensigten hermed er at udbrede kendskabet til de værdier af historisk og landskabsmæssig karakter, vort område er så rigt på. Dernæst vil vi i samarbejde med kommunen (Søllerød Museum) gerne have klarlagt, i

hvilket omfang det vil være muligt at foretage en større udgravning ved Gl. Holtegaard. Vi har tiltro til, at der her findes minder om landsbyen Høltes lange bebyggelseshistorie. Dette kan man læse nærmere om i det program, vi har i sinde at udsende sidst på sommeren, og som også vil indeholde detaljer om evt. tilmelding til enkelte arrangementer.

Det er vort store håb, at medlemmerne i stort tal vil slutte op om dette program. I det hele taget ser vi meget gerne, at man her som andetsteds ytrer sig om de ideer og tanker, der optager sindene. Vi bestyrelsesmedlemmer gør vort bedste for at styrke den lokalhistoriske interesse, men det kunne da være, at vi havde overset nogle muligheder for at aktivere vore medborgere.

For kort tid siden døde jernbanehistorikeren Peer Thomassen, knap 69 år gammel. Han har fremlagt flere vægtige arbejder gennem vort selskab, bl.a. om Kystbanen 1897-1972 og Nærumbanen gennem 75 år. I en god kombination af faglig indsigt og personlig entusiasme gjorde han et stort stykke pionerarbejde på et vigtigt, men desværre noget forsømt forskningsområde.

#### *Selskabets dagligdag*

Jeg vil slutte min beretning med at takke alle, der har gjort en indsats for vort selskab i det forløbne år. Takken gælder ikke mindst den store og værdifulde servicevirksomhed, der udfoldes på museet og arkivet. Som formand værdsætter jeg i høj grad den interesse og den dygtighed, hvormed Anne-Lise Høck udøver sit hverv som selskabets daglige forvalter. Også tak til mine kolleger i bestyrelsen. Vi er med tiden blevet en arbejdende bestyrelse, hvor hver har sine projekter at tage sig af. Dermed er en stor drøm gået i opfyldelse hos mig.

# Selskabets regnskab 1988

*Af Niels Brühl*

## Resultatopgørelse for tiden 1. januar-31. december 1988

	1988	1987
Kontingenter incl. forsendelsesomkostninger . . . . .	135.470	120.880
Salg af bøger . . . . .	39.717	52.894
Tilskud Søllerød kommune . . . . .	23.000	23.400
Tilskud Carlsbergs mindelegat . . . . .		5.000
Tilskud Bikuben i Lyngby's Fond		
Stavnsbåndsjubilæum . . . . .	15.000	
Tilskud »Fra seks landsbyer til syv bydele«		
Bikuben i Lyngby's Fond . . . . .	10.000	
Kreditforeningen Danmarks Fond . . . . .	5.000	
Grundejerforeningen i Søllerød Kommune . . . . .	6.000	
Tilskud udgivelser . . . . .	21.000	33.000
Indtægter i alt . . . . .	<u>234.187</u>	<u>235.174</u>
Udgivelser:		
Frederick de Coninck og Dronninggaard 1987 . . . . .		(90.529)
Fra seks landsbyer til syv bydele . . . . .	(66.831)	
Udgifter årbog . . . . .	(144.260)	(123.302)
Foreningsomkostninger . . . . .	(69.874)	(51.753)
Udgifter i alt . . . . .	<u>(280.965)</u>	<u>(265.584)</u>
Resultat før renter underskud . . . . .	(46.778)	(30.410)
Renteindtægter . . . . .	21.871	12.238
Årets resultat underskud . . . . .	<u>(24.907)</u>	<u>(18.172)</u>
Overført til kapitalkonto		

# Balance pr. 31. december 1988

## Aktiver

	1988	1987
Giro- og checkkonto .....	68.761	37.544
Bikuben langtidskonto høj rente. ....	170.052	245.028
Tilgode kontingenter (betalt i 1989) .....	1.420	0
Tilgodehavende vedrørende solgte bøger .....	7.081	2.546
Boglager .....	99.980	99.015
Aktiver i alt .....	<u>347.294</u>	<u>384.133</u>

## Passiver:

Skyldig moms .....	2.426	1.515
Skyldig annonce. ....	2.157	
Tilskud Bibuben overført 1988. ....		15.000
Afsat til årbog .....	110.000	90.000
Overført fra kapitalkonto. ....		<u>20.000</u>
Gæld og forpligtelser i alt .....	<u>114.583</u>	<u>126.515</u>

## Egenkapital:

Kapitalkonto 1/1 .....	257.618	295.790
Afsat årbog 1988. ....		(20.000)
Overført årets underskud. ....	(24.907)	(18.172)
Kapitalkonto 31/12 .....	<u>232.711</u>	<u>257.618</u>
Passiver i alt .....	<u>347.294</u>	<u>384.133</u>

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

Schøbel & Marholt

Niels O. Marholt

statsautoriseret revisor

Skovlunde, den 11. maj 1989

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK  
SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

lektor, dr. phil Erik Helmer Pedersen, formand, tlf. 42 80 03 82  
stadsbibliotekar Karen Lunde Christensen, sekretær, tlf. 42 42 15 15  
arkivleder, cand. phil. Niels Peter Stilling, redaktør, tlf. 42 80 20 46  
statsaut. revisor Niels Brühl, kasserer, tlf. 42 80 42 44  
arkitekt m.a.a. Albert Gehrke  
advokat Eigil Koefoed  
skolekonsulent Anita Mikkelsen  
Kirsten Rode  
lektor Hans Snitker  
museumspædagog Ole Sørensen  
statsskovrider Tage Lauritsen

UNDERUDVALGET TIL VARETAGELSE AF  
LANDSKABSBEVARENDE OPGAVER

Albert Gehrke (formand)  
Niels Brühl (næstformand)  
Eigil Koefoed  
Tage Lauritsen  
Niels Peter Stilling

FORFATTERE TIL SØLLERØDBOGENS ARTIKLER 1990:

Hans Thueslev, fhv. assistenshusdirektør, Holte  
Jens Johansen, arkitekt, Nærum  
Karen Mortensen, fhv. dameskrædderinde, Vedbæk  
Thea Bergsveinsson, Nærum  
Bent Hilbert, kontorchef, Øverød  
Albert Gehrke, arkitekt, Øverød